

MASTEROPPGAVE

TVERRFAGLIG MASTER I SAMFUNNSVITENSKAP

Kandidatens navn: Arild Braa Norli

**Ingen bygger ruiner.
Betraktninger rundt å rekonstruere ytre ringmur på
Tunsberghus i Tønsberg.**

Engelsk tittel:

No one is building ruins.

Considerations regarding reconstruction of the outer wall on Tunsberghus castle in Tønsberg.

Høgskolen i Buskerud og Vestfold

Handelshøgskolen og fakultet for økonomi og samfunnsvitenskap

Mai 2015

Sammendrag

Vestfold fylkeskommune, Tønsberg kommune og styret i Vestfoldmuseene har vedtatt en bruk- og utviklingsplan for Slottsfjellsområdet i Tønsberg. Et sentralt tiltak i planen er å bygge opp ringmuren på Tunsberghus helt eller delvis. Dette tiltaket er omdiskutert og kontroversielt. Rekonstruksjon av fortidens byggverk og monumenter er et tema som har opptatt fagfolk og forskere siden historie og arkeologi ble etablert som vitenskaper ut over 1800-tallet. Historie- og arkeologifaget befatter seg begge med fortiden og fortidige hendelser. Selv om arkeologien populært kan sies å utforske håndfaste levninger i jorda mens historikeren er opptatt av døde menneskers gjøren og laden, så komplementerer fagene hverandre. Jeg ser på hvordan arkeologifaget tyr til historikerens metoder og visa versa. Poenget er å belyse hvorvidt et rekonstruksjonsprosjekt på Tunsberghus kan forvares både med et arkeologisk og historisk utgangspunkt. I oppgaven belyser jeg rekonstruksjonshistorien i Norge og Europa, og jeg setter den inn i en historisk kontekst samfunnsmessig og politisk. Jeg ser spesielt på norsk historie med nasjonsbygging og identitet som bakteppe. Jeg ser på hvordan kulturminnevernet har utviklet seg fra en svak oppstart til et etablert fagfelt. I lys av gjeldende internasjonale chartre og konvensjoner, samt lovverk og forskrifter diskuterer jeg hvorvidt det vil være faglig forsvarlig å rekonstruere ringmuren på Slottsfjellet i dag. Jeg trekker også inn relevante teorier om rekonstruksjon og hvordan et rekonstruert byggverk kan stå seg mot en original. Utgangspunktet mitt er at det skal skapes et byggverk som fremstår mest mulig sant og autentisk. Min konklusjon er at en rekonstruksjon av ringmuren på Tunsberghus kan forvares faglig. Jeg mener det også er vektige grunner for å gjøre det – både i et samfunnsperspektiv og et verneperspektiv.

Innhold

Sammendrag	2
Kapittel 1	6
1.1 Innledning.....	6
1.2 Bakgrunn for oppgaven.....	6
1.3 Oppgavens tema	11
1.4 Problemstillinger og avgrensning.....	11
1.5 Kilder og metodevalg.....	12
1.6 Begrepsavklaringer	14
1.6.1 Konservering.....	16
1.6.2 Restaurering.....	16
1.6.3 Rekonstruksjon A	17
1.6.4 Rekonstruksjon B	17
1.6.5 Autentisitet	18
1.6.6 Virtuell rekonstruksjon.....	19
1.7 Oppsummering.	21
Lovverk, forvaltning og internasjonale retningslinjer.....	21
2.1 Innledning	21
2.2 Tidlig fase – frivillighet og svakt lovverk	22
2.3 Forvaltning på kulturminneområdet i Norge.....	23
2.4 Internasjonale chartre og konvensjoner	25
2.4.1. Chartre.....	25
2.4.2 Konvensjoner.....	29
2.5 Oppsummering.	29
Eksempler på rekonstruksjon og gjenoppbygging i Norge og Europa.....	30
3.1 Innledning.....	30
3.2 Eksempler fra Norge.....	31
3.2.1 Håkonshallen i Bergen	31
3.2.2 Nidarosdomen i Trondheim.....	32

3.2.3 Abbedens hus på Utstein Kloster i Rennesøy kommune, Rogaland.....	34
3.3 Eksempler fra Europa.....	35
3.3.1 Carcassonne i Frankrike.....	35
3.3.2 Wilhelm erobrerens borg i Falaise.....	37
3.4 Oppsummering.....	37
Kulturminnevernets utvikling – fag og vitenskap.....	38
4.1 Innledning.....	38
4.2 Utvikling av historie og arkeologi som fag og vitenskaper.....	39
4.2.1 Historiefaget.....	40
4.2.2 Arkeologifaget.....	41
4.3 Gerhard Fischer – arkitekten bak ringmuren på Slottsfjellet.....	43
4.4 Oppsummerende diskusjon.....	44
Rekonstruksjon som begrep i arkeologi og historie.....	47
5.1 Innledning:.....	47
5.2 Diskusjon.....	47
5.3 Oppsummering.....	53
Vurdering av rekonstruksjon av ringmuren på Slottsfjellet.....	54
6.1 Innledning.....	54
6.2 Kort riss over borgens historie.....	54
6.3. Bakgrunn for dagens ønske om en rekonstruert ringmur.....	56
6.4 Formelle forhold knyttet til en rekonstruksjon av ringmuren på Slottsfjellet.....	57
6.5 Ringmurens beskaffenhet.....	58
6.6 Samfunnsmessige forhold.....	64
6.7 En sann og autentisk ringmur – en diskusjon.....	68
6.8 Oppsummering.....	79
7 Avsluttende diskusjon.....	79
8 Kilder.....	85
8.1 Litteratur.....	85
8.2 Intervjuer.....	87

8.3 Feltstudier.....	87
8.4 Figurliste.....	87

Kapittel 1

1.1 Innledning

I oppgaven vil jeg se på Norges behandling av automatisk fredete kulturminner som omfattes av kulturminnelovens § 4. I denne kategorien kulturminner finner vi blant annet bygninger, bygningsdeler og ruiner. Jeg vil spesielt se på holdninger og praksis knyttet til rekonstruksjon og konservering av bygninger i stein fra middelalderen.

I historisk sammenheng har holdninger og preferanser endret seg når det gjelder spørsmål rundt konservering og rekonstruksjon. Dette gjelder både i Norge og Verden for øvrig. I tidlig fase av arkeologi- og historiefagenes utvikling i Norge, perioden fra omtrent 1830 – 1900, hadde man tilsynelatende en positiv holdning til at middelalderens bygninger kunne rekonstrueres og gjenoppbygges. I denne perioden igangsatte man storstilte restaureringsarbeider på Håkonshallen i Bergen og på Nidarosdomen i Trondheim. Dette var avanserte og kostbare prosjekter som viser at viljen til å få dette gjennomført var sterk. Etter unionsoppløsningen med Sverige i 1905, og spesielt etter 2. verdenskrig ser denne holdningen ut til gradvis å ha endret seg mot en strengere praksis med fokus på kun å konservere ruiner av tidligere tiders praktbygg. Hovedregelen i dag synes å være å beskytte ruiner fra middelalderen gjennom konservering *som de er – der de er*. Dette oppfattes å være Norges offisielle holdning slik den uttrykkes fra riksantikvaren. I oppgaven vil jeg forsøke å belyse og drøfte bakgrunnen for Norges holdning. Jeg vil ta for meg lovverket og forvaltningssystemet og jeg vil vurdere hvorvidt det er politiske, økonomiske eller faglige føringer som har vært retningsgivende i den grad endringer og avvik i praksis på området har oppstått. Diskusjoner rundt begreper og termer vil ha en praktisk orientering for å bygge opp under tema og problemstillinger. Som en gjennomgående diskusjonsbakgrunn for oppgaven vil jeg bruke Slottsfjellet i Tønsberg hvor ruinene av riksborgen Tunsberghus ligger.

1.2 Bakgrunn for oppgaven

Et land som Norge er relativt fattig på bygningsmessige kulturminner fra tiden frem til reformasjonen i 1537. Delvis skyldes dette at mye av bygningsmassen i Norge til alle tider har vært oppført i tre. Dette er naturlig i og med at treverk er lett tilgjengelig, billig og lett å bearbeide. Minussiden er at treverk er et forgjengelig materiale som krever behandling og jevnlig vedlikehold for å vare over tid. Bygninger av tre er utsatt for råte og angrep fra sopp og insekter. Samtidig er bygninger i tre svært utsatt for brann. Profane bygninger i tre, eller rester av slike, fra før reformasjonen er derfor svært sjeldne. Kun et fåtall bygninger som laftede bur og loft er bevart. De mest kjente trebygningene fra norsk middelalder er stavkirkene hvor 28 av

dem fortsatt står i mer eller mindre autentisk forfatning.¹ Stein og tegl ble også benyttet til bygninger i Norge i middelalderen. Dette var oftest bygninger med preg av status som små og store kirkebygninger, klostre og profane bygg tilknyttet kongemakten - som borganlegg og kongelige residenser. Trebyggingstradisjonen var sterk i Norge og bygninger i stein var kostbare å oppføre. De fleste bygninger i norske middelalderbyer var frem til 15- 1600-tallet oppført i tre.² Bygging i stein krevde også spesiell kompetanse som var mangelvare i Norge. Denne kompetansen måtte derfor hentes utenfra – fra andre europeiske land. Inspirasjonen til å bygge i stein ble hentet på kontinentet, de britiske øyer og i de russiske områdene. Spredningen av kristendommen og etablering av de første klostre i Norge førte med seg steinarkitektur til landet. Kongemaktens kontakt med andre lands herskere og deres bruk av steinbygninger ble også viktig for at Norge utover i middelalderen så en økning i antall bygg oppført i stein.³ I Norge er det kjent 350 steinbygninger fra middelalderen. Av disse er anslagsvis 300 kirker og kun 16 større bygningskompleks tilknyttet makteliten. Til sammenligning har Sverige om lag 900 kjente middelalderkirker, mens Danmark har rundt 1800.⁴

Etter reformasjonen ble klostrene gradvis fraflyttet og forlatt til forfall. En hovedårsak til dette var at klostrenes gods ble lagt til kronen. I tillegg var anleggene til dels anlagt på vanskelig tilgjengelige steder, men primært var deres religiøse funksjon borte og bygningene ble enten overlatt til annen bruk eller brutt ned. Klostrene var avhengig av inntekter fra landskyld og agrarkrisa utover 1300 og 1400 - tallet med påfølgende fall i landskylda gjorde også sitt til at klostrene mistet mye av sin posisjon i det norske samfunnet.⁵

Borganleggene som ble anlagt i Norge i middelalderen var få i tallet. Noen ble ødelagt i krigshandlinger og andre ble overgitt etter hvert som forsvarsmessige behov ble endret. Etter borgerkrigstiden på 11- og 1200-tallet og i og med Kalmarunionen mot slutten av 1300-tallet avtok behovet for de norske borganleggene. De fleste hadde ikke lenger noen strategisk geografisk plassering i kraft av å beskytte kongerikets grenser. Ny våpenteknologi som kanoner medførte også at norske borganlegg ikke lenger hadde den nødvendige forsvarsmessige struktur. Flere bygninger og anlegg i stein og mur fra middelalderen har i ettertiden fungert som

¹ Riksantikvaren anslår at Norge har hatt opp mot 2000 stavkirker i middelalderen. Sammen med vikingskipene regnes stavkirkene som Norges viktigste bidrag til verdens kulturarv. Urnes stavkirke står på UNESCOs verdensarvliste. Riksantikvaren, "Bevaringsprogram for stavkyrkjene," Riksantikvaren, <http://ra.no/Prosjekter/Bevaringsprogrammene/Bevaringsprogrammet-for-stavkyrkjene>.

² Live Johannesen og Jan-Erik G. Eriksson, "Faglig program for middelalderarkeologi. Byer, sakrale steder, befestninger og borger.," Riksantikvaren, <http://www.riksantikvaren.no/Om-oss/Biblioteket/Nyhetsliste-fra-biblioteket..>

³ Øystein Ekroll, *Med kleber og kalk. Norsk steinbygging i mellomalderen* (Oslo: Det Norske Samlaget, 1997), 64.

⁴ *Ibid.*, 19..

⁵ Sverre Bagge og Knut Mykland, *Norge i dansketiden: 1380-1814* (Oslo: Cappelen, 1993), 37.

lokale steinbrudd for befolkningen i området, og således bidratt til å dekke et behov for bygningsmaterialer.

Borgerkrigsperioden bidro til økt fokus på forsvar og etableringen av sterke forsvarsverk. Kongemakten hadde behov for å forsvare sin suverenitet, mot så vel indre som ytre fiender. I perioden bygget kong Sverre, konge 1177 – 1202, to borganlegg. Borganleggene ble anlagt i Bergen og Trondheim og begge ble kalt Sverresborg⁶. Til tross for krigshandlingene ble det ikke bygget i stor skala. Kongemakten skiftet hyppig og ressursene ble konsentrert til krigføringen. Først da Håkon 4. Håkonsson fikk grep om makten i landet startet en storstilt byggeperiode. Betydelige borganlegg i Norge i middelalderen var Akershus festning i Oslo, Sverresborgene i Trondheim og Bergen, Bergenhus i Bergen, Tunsberghus i Tønsberg og Båhus i Kungälv (nå i svenske Bohuslän). Av disse fungerte Bergenhus, Tunsberghus og Båhus som kongelige residenser. Det fantes også flere mindre borganlegg som i dag stort sett er helt borte; Valdisholm på Valdisholmen ved Eidsberg i Østfold, Mjøskestellet på øya Steinholmen i Mjøsa og Vardøhus i Vardø for å nevne noen.⁷ Av alle de nevnte anleggene er det i dag kun Akershus festning som fortsatt er et stående, intakt anlegg, dog er restene fra middelalderens borganlegg i liten grad synlige. Ombygginger fra 1500-tallet og fremover har her ødelagt og gjemt middelalderens bygningsdeler.⁸

Middelalderens bygninger har vært fokusert i Norge siden tidlig på 1800-tallet. Forvaltningen av restene av Norges steinbygninger fra middelalderen har vekslet fra å være nærmest en sak for frivilligheten til å bli de profesjonaliserte vitenskapenes utilnærmelige område. I oppgaven ønsker jeg å undersøke og diskutere om fysisk rekonstruksjon av en bygning fra middelalderen er en farbar vei for vern og formidling av historien. I et samfunn med stadig større press på areal ønsker jeg å se på hvordan vi i dag kan leve med kulturminnene og sikre vern gjennom bruk. I denne sammenhengen kan det være interessant å se på hva man kan vinne og hva man eventuelt taper ved å fravike gjeldende praksis med konservering og heller se på rekonstruksjon og gjenoppbygging. Jeg ønsker også å se på om dagens samfunnsmessige behov knyttet til næringsinteresser og reiseliv er gode indikatorer for å rekonstruere historien fysisk og mentalt, eller om det er helt andre motivasjonsgrunner som bør ligge til grunn. Her vil jeg se på selve vernebegrepet og behovet for fysisk vern. Jeg vil også vurdere formidlingsaspektet knyttet til rekonstruksjon og vurdere om opplevelsen og forståelsen av historien påvirkes. Jeg har valgt ruinen av Tunsberghus på Slottsfjellet i Tønsberg som case i denne oppgaven. Tunsberghus er interessant på flere måter. Borgen er et sentralt nasjonalt kulturminne med stor verneverdi. Den

⁶ Ekroll, *Med kleber og kalk*, 30.

⁷ Anna-Lena Eriksson, "Maktens boningar: norska riksborgar under medeltiden" (Doktorgradsavhandling, Institute of Archaeology, University of Lund., 1995), 131 - 55.

⁸ *Ibid.*, 146..

var riksborg og kongesete og en av Nordens største borger i middelalderen. Tunsberghus figurerer i flere skriftlige kilder og borganlegget har hatt direkte betydning i hendelser knyttet til den norske kongemakten gjennom en lang periode i middelalderen. Konger og kongelige har i flere perioder i middelalderen residert og hatt opphold her.⁹

Tunsberghus ble brent og revet i 1503, og aldri forsøkt gjenoppbygget. Slottsfjellet har stort sett fått ligge ubebygget og urørt etter at borgen ble rasert i 1503. Eneste byggeaktivitet som med sikkerhet har funnet sted er et tidligere tårn i tre som stod der dagens tårn nå står. I tillegg stod et museumsbygg tidlig på 1900 – tallet på fjellets vestsida, og under siste verdenskrig anla tyskerne et anlegg oppe på fjellet med bygninger og løpeganger. Denne lave aktiviteten på fjellet kan vitne om en tidlig bevissthet i Tønsberg rundt verdien av å bevare ruinene og området som et minne fra fortiden. Tunsberghus er således et unikt kulturminne med kun middelaldersk arkitektur. Borgen har skapt fascinasjon og pirret folks nysgjerrighet i århundrer. Det har i flere runder blitt gravd og undersøkt rundt ruinene på Slottsfjellet; i 1877 (Håkon Thorsen), 1898 (Johann Meyer) og 1925 – 1934 (Gerhard Fischer). Ytre ringmur ble «konserveret» og «restaurert» på 1920- og 30 – tallet. Denne prosessen har etterlatt et inntrykk av en autentisk ruin, men er for en stor del en rekonstruksjon og gjenoppbygging. Tunsberghus er også interessant som et viktig element i en samfunnsmessig utvikling av Tønsberg og Vestfold – som et verdi- og identitetsskapende ledd i utviklingen av byen og regionen. Samtidig ligger dette kulturminnet midt i en av Norges raskest voksende regioner med kort vei til Oslo-området og nære forbindelser til Europa og kontinentet. I følge Regional plan for bærekraftig arealpolitikk (RPBA) anslås en befolkningsvekst på 60 000 personer i Vestfold frem mot 2040.¹⁰ Tunsberghus ligger nærmest midt i sentrum av Tønsberg, og har fått ligge som ruin på byens tak mer eller mindre i fred for utviklingen som har utspilt seg i bykjernen nedenfor. I byen for øvrig er middelalderens bygninger og bystruktur nesten helt fraværende og usynlig. I et byutviklingsperspektiv skulle man tro at Slottsfjellet ville være byens mest attraktive tomt, og det fremstår som spesielt at restene fra middelalderen på «Berget» ikke har lidd samme skjebne som middelalderens strukturer i byen for øvrig. Dette kan vitne om en helt spesiell status for den gamle borgen. Tønsberg er i dag en by med sterk identitet som Norges eldste by og «*middelalderbyen*». For byens befolkning er Slottsfjellet selve symbolet på byen, og tårnet som står på fjellet er et kjært landemerke som kan ses av tilreisende på lang avstand fra land og sjø. I senere tid har det vokst frem et ønske i Tønsberg om at ringmuren på Slottsfjellet skal gjenoppbygges. Dette ønsket har blitt frontet av lokale og regionale politikere og offentlige

⁹ Fredrik Bjønnes, "Forvaltning i Viken : Endringer i Tunsberghus' rolle i forvaltningen i Viken i perioden 1355-1448" (Masteroppgave, Høgskolen i Vestfold, 2013), 2.

¹⁰ Vestfold fylkeskommune, "Regional plan for bærekraftig arealpolitikk," Vestfold fylkeskommune, http://www.vfk.no/PageFiles/4168/2014_RPBA_mal_strategier_retningslinjer_effektmaal.pdf.

aktører. I 2011 vedtok Vestfold fylkeskommune og Tønsberg kommune sammen med Vestfoldmuseene IKS en ambisiøs *Samordnet plan for bruk og utvikling av Slottsfjellsområdet*.¹¹ I denne planen er gjenoppbygging av hele eller deler av ringmuren på Tunsberghus ett av flere tiltak. Dette tiltaket treffer i skjæringspunktet mellom vernehensyn, politikk, jus og lokale næringsinteresser.

I dag er det som nevnt en sterk interesse i Tønsberg for å gjenreise hele eller deler av borganlegget på Slottsfjellet. I en spørreundersøkelse gjort av Tønsberg Blad i 2010 viser svar fra 1600 personer at en oppbygd ringmur er nummer to på listen over hva folk ønsker skal skje med Slottsfjellet.¹² Dette handler om lokal identitet og stolthet – og om næringsinteresser i form av turisme og attraksjonsverdi. Vestfold er et sentralt område i norsk historie, kanskje spesielt med tanke på sjøfart, grevskapstid og vikingtid. En gunstig geografisk plassering med nærhet til havet og kontinentet har betydd mye menneskelig aktivitet og derfor også mange kulturminner fra blant annet nevnte perioder. Skipsgravene og funnene fra vikingtiden er blant de mest kjente. Noe mindre kjent er det at Vestfold også var et maktsentrum i Norge (og Norden) i middelalderen. Et tydelig vitnesbyrd på dette er Tunsberghus (Castrum Tunsbergis) eller Slottsfjellet som vi kjenner det som i dag. Tunsberghus figurerer i flere sentrale hendelser i Norsk historie og er referert i skriftlige kilder, som sagalitteraturen og i diplommateriale. En av de mest sentrale hendelsene med tilknytning til Tunsberghus er Sættargjerden fra 1277 hvor kong Magnus Lagabøte kom til enighet med den katolske kirken om grensedragning mellom det verdslige og kirkelige myndighetsområde.

Tunsberghus er i dag en ruin med lite gjenværende prakt fra storhetstiden på 12 – og 1300-tallet. Tunsberghus var et av de største borganleggene i Norden i sin tid, og en gjenreist ringmur vil gi byen en ny og markant profil – samt en ytterligere forsterkning av identiteten som middelalderby. En gjenoppbygd ringmur er uansett ikke noe som lar seg gjøre uten videre. Tunsberghus status som fredet kulturminne begrenser i stor grad hva som kan gjøres av inngrep på stedet. Et gjenoppbyggingsprosjekt reiser en rekke problemstillinger knyttet til gjeldende lovverk og praksis hos Riksantikvaren og kulturmyndighetene. At Tønsberg kommune, Vestfold fylkeskommune og Vestfoldmuseene i 2011 vedtok den samordnede planen for Slottsfjellsområdet, hvor gjenoppbygging av ytre ringmur er ett av tiltakene, kan potensielt skape en utfordring for vernemyndighetene, i dette tilfellet riksantikvaren. Saken har ennå ikke

¹¹ Samordnet plan for bruk og utvikling av Slottsfjellsområdet ble vedtatt av henholdsvis bystyret i Tønsberg, Fylkestinget i Vestfold fylkeskommune og styret i Vestfoldmuseene IKS i desember 2011. Fylkestingsak 100/11, "Samordnet plan for bruk og utvikling av Slottsfjellsområdet," red. (<http://www.vfk.no>: Vestfold fylkeskommune, 2011)..

¹² knut-Erik Lahn, "Her er fjellfavorittene," *Tønsberg Blad*, 25. august 2010..

blitt realitetsbehandlet, men den viser et interessant spenn mellom kulturminnevernet på den ene siden og ønsket om å bruke kulturarven i et regional- og byutviklingsprosjekt på den andre.

Et paradoks i dette – i Norge – er restaureringen og rekonstruksjonen av Nidarosdomen som har pågått siden slutten av 1800 – tallet. Her har rekonstruksjonsarbeidet fått pågå i hele perioden med vernemyndighetenes (riksantikvarens) velsignelse og støtte. Nidarosdomen er kanskje Norges fremste symbol på makt og storhet i middelalderen. Dette til tross for at store deler av den storslagne katedralen som i dag kan beskues er et resultat av moderne tolkning – dessverre uten faktakunnskap om bygningens opprinnelig utseende. I det hele tatt er rekonstruksjon av bygninger fra før reformasjonen mer utbredt i Norge og Norden enn man kanskje kunne anta. I sin masteroppgave fra 2011 lister Silje Lillevik opp ikke mindre enn 106 kjente rekonstruerte hus i Norge, Sverige og Danmark.¹³ De fleste av disse er fra jernalder og vikingtid. To viktige bygg har kommet til etter Lilleviks oppgave, nemlig Abbedens hus ved Utstein Kloster i Rennesøy og Gildehallen ved Borreparken i Horten som jeg vil komme tilbake til senere.

1.3 Oppgavens tema

Hovedtemaet i oppgaven vil være rekonstruksjon og gjenoppbygging sett i forhold til konservering av automatisk fredede kulturminner fra middelalderen i Norge. Dette temaet vil ses i sammenheng med historisk utvikling på området i perioden ca. 1800 og frem til vår tid. Jeg vil spesifikt ta for meg bygningsmessige kulturminner i stein, mur og tegl fra før 1537. Årsaken til at skillet settes ved 1537 er i dette tilfellet av juridisk karakter, da det er her kulturminneloven setter skille for automatisk fredede kulturminner.¹⁴ Jeg vil også se på begrepet rekonstruksjon i arkeologi og historie i forhold til å rekonstruere en sann og autentisk fremstilling av fortiden. Kulturminnenes plass i dagens samfunn vil også bli eksemplifisert gjennom oppgavens utvalgte case. Rekonstruksjon er et relativt kontroversielt tema som debatteres jevnlig i kulturminnevernet i Norge og verden. Dette handler blant annet om ny teknologi og nye muligheter for å bruke virtuell virkelighet i rekonstruksjonsarbeidet i stedet for fysiske inngrep. Også det enkelte kulturminnets status synes å være fokusert. Aksepten for rekonstruksjoner synes generelt å være lav, men det finnes unntak. Kulturminner som er rasert gjennom blant annet krigshandlinger i nyere tid synes å ha en større aksept for å bli rekonstruert eller restaurert enn kulturminner som har blitt ødelagt i tidligere tider.

1.4 Problemstillinger og avgrensning

Opgavens problemstillinger er som følger:

¹³ Silje Lillevik, "Rekonstruksjon og autentisitet: et studium av autentisitetsaspektet i arkeologiske rekonstruksjoner, med Borg i Lofoten som eksempel" (Masteroppgave, S. Lillevik, 2011), 84 - 86.

¹⁴ Lovdata, "Lov om kulturminner,," Klima- og miljøverndepartementet.

1. På hvilken måte har holdninger og praksis knyttet til rekonstruksjon av monumenter og bygninger fra middelalderen blitt påvirket fra 1800-tallet og frem til vår tid?
2. Er en rekonstruksjon av ytre ringmur på Tunsberghus en farbar vei for å verne og formidle kulturminnet, og i hvilken grad kan en rekonstruksjon fremstå som sann og autentisk?

Jeg vil i utgangspunktet diskutere begrepene sannhet og autentisitet som tekniske termer og i bare begrenset grad tilnærme meg dem teoretisk. Rekonstruksjon er et begrep som går igjen i både historiefaget og arkeologifaget. I denne sammenhengen vil jeg diskutere pralleller og tangeringspunkter knyttet til sannhet og autentisitet i de to fagene.

I oppgaven vil jeg bruke ruinene etter Tunsberghus på Slottsfjellet som case for å belyse problemstillingene. Ruinene etter Tunsberghus omfatter flere bygningsstrukturer og jeg vil avgrense caset til ruinene av ytre ringmur (heretter benevnt ringmuren).

Tunsberghus er interessant av flere årsaker. For det første er det et betydelig kulturminne både i fysisk omfang og historisk kontekst. Borgen på Slottsfjellet var stor i Nordisk sammenheng og anlegget var på høyde med borger ute i Europa. Et unikt aspekt med Tunsberghus er at det i tillegg er et *rent* middelalderanlegg. Etter ødeleggelsen i 1503 har ruinene stort sett fått ligge i fred. Området som ligger sentralt i Tønsberg er fortsatt ubebygd, og de eneste forstyrrende inngrep er fjerning av steinmasser, påmurte rekonstruksjoner på tidlig 1900 – tall og tyske okkupasjonsmaktens romsteringer under siste verdenskrig.

Det er ringmuren som primært ønskes rekonstruert, og ringmuren er også undersøkt separat fra de øvrige ruinene i området. Kildematerialet fra disse undersøkelsene er lett tilgjengelig og lett å skille fra undersøkelsene som er gjort på øvrige bygninger. I tillegg vil jeg se på andre rekonstruksjoner gjort i Norge og vurdere disse opp mot en mulig rekonstruksjon av ringmuren på Slottsfjellet. Jeg vil også knytte noen kommentarer til synet på rekonstruksjon ute i Europa gjennom noen eksempler fra historien og moderne tid.

1.5 Kilder og metodevalg

Oppgaven har historie og et historisk byggverk som utgangspunkt, og baseres således på blant annet historiske kilder. Jeg har brukt både primær og sekundærkilder. Primærkildene er knyttet til de fysiske levningene i form av ruiner, men også arkivmateriale knyttet til utgravningene av ringmuren på Tunsberghus gjort av Gerhard Fischer. Sekundærkilder er narrative beretninger, avhandlinger og historieverk. I begrenset grad har jeg også benyttet intervju for å dokumentere holdninger og oppfatninger hos fagpersoner.

I forbindelse med Gerhard Fischers dokumentasjon over utgravningene av ringmuren er fotografi brukt i utstrakt grad. Fischer etterlot seg et materiale på i alt 275 fotografier som

ledsager hans rapport fra utgravningene 1925 - 1934. Dette er upublisert materiale som gir et godt inntrykk av funnene og ringmurens beskaffenhet slik den ble avdekket av Fischer og hans folk. Fotografiene er naturlig nok i sort-hvitt og representerer 1920 og 30-tallets fotokvalitet. Skarpheten er noe varierende og etter dagens standard gir derfor fotografiene en begrenset detaljrikdom. Fotografiene er tatt på ulike stadier av undersøkelsesprosessen og gir ikke et helhetlig bilde av funnene og progresjonen i arbeidet. Fotomaterialet er derfor tolket forsiktig i forhold til å trekke detaljerte konklusjoner. Likevel er det en stor fordel ved materialet at de er ledsaget av relativt nøyaktige beskrivelser i Gerhard Fischers rapport og dagboksnotater. I tillegg foreligger også 23 tegninger/skisser som ytterligere konkretiserer funnene.

Rapporten til Fischer er en viktig kilde til å forstå ytre ringmurs beskaffenhet. Den er på 111 maskinskrevne sider i format A4. Rapporten er datert 1934, da arbeidene på Slottsfjellet nærmest var avsluttet. I likhet med fotografiene er rapporten upublisert. Fischers rapport er basert på hans egne dagboknotater fra undersøkelsene. Dagboknotatene er således en kilde som er nærmere i tid enn rapporten, men jeg har valgt ikke å bruke disse. Begrunnelsen for ikke å bruke dagboknotatene er at materialet ville bli for omfattende samtidig som dagboknotatene vurderes til ikke å gi et bedre bilde av hvordan restene av ringmuren fremsto enn det rapporten, fotografiene og tegningene gjør. Fischers rapport fremstår nøyaktig og kronologisk. Imidlertid er den litt krevende å følge på grunn av en noe ustrukturert referanse til fotografiene. Gjenstandsfunnene som er gjort er også vanskelig å forholde seg til da de refereres tekstlig og ikke er avfotografert eller inntegnet på et oversiktskart.

Narrative og rent beskrivende kilder finnes i flere varianter. Det finnes både samtidige og nåtidige beskrivelser i form av avis- og magasinartikler som omhandler de arkeologiske utgravningene, rekonstruksjonene og menneskene bak. Utviklingen av Slottsfjellet har fått oppmerksomhet i mediene både lokalt og nasjonalt. Jeg har brukt artikler fra både Tønsberg Blad, NRK lokalt og nasjonale medier.

Primærkildene er i utgangspunktet de mest pålitelige i og med at de er nær den aktuelle hendelsen i tid. Knut Kjeldstadli argumenterer også for at det kan finnes en diskret manipulering av fakta i enkelte tekster, og at teksten således er tendensiøs.¹⁵ Fremstillinger lokalt vil sannsynligvis kunne ha et tendensiøst innhold sammenlignet med en forskningsbasert avhandling om samme tema. For Slottsfjellets del kan dette ha sammenheng med en lokal opinion for eksempel. Det er i denne sammenhengen viktig å ha flere kilder å støtte seg på.

I forbindelse med å forstå den historiografiske og didaktiske utviklingen av historie- og arkeologifaget har jeg benyttet flere historiske lærebøker og oppslagsverk. Jeg har også benyttet

¹⁵ Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget* (Oslo: Universitetsforlaget, 1999), 169 - 73.

materiale fra Riksantikvaren, og artikler i faglige utgivelser som Historisk Tidsskrift.

Riksantikvarens vitenarkiv har gitt meg tilgang til mye nyttig kildemateriale om Riksantikvarens praksis og forvaltning. For å tilnærme meg rekonstruksjon som tema har jeg hatt stor nytte av doktoravhandlinger og masteroppgaver. Doktoravhandlingen til Hans-Henrik Egede-Nissen som diskuterer autentisitetens relevans har vært nyttig som en inngang til et alternativt syn på rekonstruksjon. Avhandlinger har også vært nyttige som kilder til historien knyttet direkte til Tunsberghus.

Stortingsmeldinger og Norges offentlige utredninger (NOU) er kilder til innblikk i den politiske dagsorden for kulturminnevernet over tid og i dag. Dette kan gjerne ses i sammenheng med aktuell samfunnsdebatt i ulike medier. Lokalt og regionalt har jeg hentet mye fra politiske saksutredninger og faglige vurderinger gjort av regionalt kulturminnevern som fylkeskonservator (fylkeskommunen) og Riksantikvarens stedlige representasjon. Jeg har sett på politiske saker fra regionalt og lokalt nivå, og jeg har brukt relevante plandokumenter både fra lokale myndigheter og riksantikvaren. Riksantikvarens nettsider og ulike publikasjoner kan gi innblikk i direktoratets forvaltning av middelalderens kulturminner og referanser til forskning og internasjonal orientering. En selvfølkelig kilde til å forstå dagens kulturminnevern er gjeldende lovverk og forskrifter.

En kilde som ikke skal glemmes i denne sammenhengen er de faktiske levningene som fortsatt eksisterer. I denne sammenhengen kan det være interessant å sammenligne kildebruk i ulike epoker – og hvordan kildene har blitt benyttet i rekonstruksjoner og gjenoppbygginger. Levningene må tolkes, og jeg har i forhold til ringmuren støttet meg på øvrig kildemateriale som Fischers rapport og nyere beskrivelser som Anna-Lena Erikssons doktoravhandling fra 1995 hvor hun bruker Tunsberghus som case. En utfordring med bygninger som fortsatt eksisterer er at de ofte er endret og bygget om i mange omganger gjennom sin levetid. I noen tilfeller har man heldigvis mulighet til å sammenligne med nok en levning – nemlig bevarte originaltegninger eller avbildninger i en eller annen form. Det kan også finnes skriftlige, beskrivende kilder. Når det gjelder bygninger i stein fra middelalderen i Norge er imidlertid samtidige autentiske avbildninger, arbeidstegninger og liknende totalt fraværende. Av skriftlig materiale finnes kun knappe og lite beskrivende skildringer fra sagalitteraturen og diplommateriale. I den forbindelse har tilgangen til de faktiske levningene gitt verdifull informasjon.

Også studier av ruiner og anlegg i både inn- og utland har gitt verdifull innsikt i forhold til problemstillingene i oppgaven. Jeg har besøkt flere middelalderborger i Europa. Noen har vært i ruiner, mens andre har vært rekonstruert.

1.6 Begrepsavklaringer

Begrepsbruken rundt restaurering, rekonstruksjon og gjenoppbygging av historiske monumenter og bygninger kan ved første øyekast virke selvforklarende. Etter å ha satt meg inn i hvordan begrepene brukes og tolkes i ulike sammenhenger har det blitt tydelig for meg at begrepsbruken bør presiseres og klargjøres. Bruken av begrepene er ikke helt konsekvent i ulike historiske fremstillinger og avhandlinger. Blant annet begrepene *restaurering* og *rekonstruksjon* kan ha ulikt innhold og mening ut fra sammenhengen det blir brukt i. Et ståsted kan være å rett og slett akseptere at grensene er flytende¹⁶. Internasjonale chartre og retningsgivende dokumenter på kulturminneområdet bidrar til en viss opprydding i begrepsbruken og innholdet i dem, og jeg vil bruke definisjoner derfra i oppgaven.

Et begrep som brukes i ulike sammenhenger er *arkeologisk rekonstruksjon*. Arkeologisk rekonstruksjon referer til en rekonstruksjon som bygger direkte på arkeologisk grunnlagsmateriale. Dette vurderes og brukes ulikt. Knut Paasche velger i sin doktoravhandling om Tuneskipet å splitte opp begrepet i to; *gjenoppbygging* og *konstruksjon*. Bakgrunnen for dette forankrer han i at rekonstruksjonsprosessen er todelt; gjenoppbyggingen handler om å rekonstruere de delene man fysisk har som arkeologisk materiale – altså en objektiv prosess. Konstruksjonen handler om den delen av rekonstruksjonen som bygger på det ukjente, der hvor tolkningsarbeidet blir bredere anlagt – altså en subjektiv prosess.¹⁷ I sin masteroppgave fra 2011 bruker Silje Lillevik betegnelsen (arkeologisk) rekonstruksjon og argumenterer for at så lenge man gjør en god, kvalifisert, tolkning av det arkeologiske materialet, så vil begrepet rekonstruksjon kunne forsvares.¹⁸ Et begrep som også går igjen, og som blir brukt ulikt i ulike fremstillinger er replika. En replika brukes om en kopi som enten autentisk utformet eller en rekonstruksjon. Definert i sammenheng med restaurering skal en replika være en eksakt kopi av originalen, inkludert patinering. Knut Paasche bruker termen replika i sammenheng med å bygge en skipskopi (replika) som er så lik originalen som mulig.¹⁹ Et replikabygg er gjerne oppført et annet sted enn det originale bygget. På Vestfold fylkeskommunes hjemmesider defineres Gildehallen på Borre i Horten kommune som en replika. Strengt tatt er Gildehallen er en *rekonstruksjon* slik man antar at en gildehall fra 800 - tallet kan ha sett ut. Bakgrunnen for konstruksjonen er utgravninger og georadarundersøkelser hvor man har undersøkt avtrykk av hallbygninger blant annet på Borre i Vestfold. I tillegg til spor som vitner om størrelse og fundamentering har Norges fremste stående middelalderkonstruksjoner i tre – stavkirkene - gitt

¹⁶ Hans-Henrik Egede-Nissen, "Autentisitetens relevans. På sporet av et endret fokus for kulturminnevernet" (Doktorgradsavhandling, Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo, 2014), 71.

¹⁷ Knut Paasche, *Tuneskipet. Dokumentasjon og rekonstruksjon* (Oslo: Universitetet i Oslo, 2010), 62, 63.

¹⁸ Lillevik, "Rekonstruksjon og autentisitet," 51..

¹⁹ Paasche, *Tuneskipet*, 69..

inspirasjon til bærende elementer, og takkonstruksjon. I tillegg er sagalitteraturen en kilde til hva hallene ble brukt til med hentydninger til innvendig utforming.²⁰

I denne oppgaven vil jeg benytte begrepene *konservering*, *restaurering*, *rekonstruksjon* og *autentisitet* gjennomgående. Når det gjelder rekonstruksjon vil jeg benytte definisjonen som er forklart under *rekonstruksjon B* i det følgende. Definisjonene jeg har brukt er hovedsaklig hentet fra *English Heritage Policy statement on restoration, reconstruction and speculative recreation of archeological sites including ruins* (2001) og tekstene er mine oversettelser²¹. Dokumentet bygger på, og oppsummerer definisjoner som er nedfelt de ulike internasjonale chartrene som beskrives lenger frem i oppgaven. Prinsippene som beskrives av English Heritage legges til grunn av engelske myndigheter og flere andre europeiske land.²² Jeg vil i tillegg ta med *virtuell rekonstruksjon* under punkt 1.6.6.

1.6.1 Konservering

Ruinen skal bevares der den er i den tilstanden den befinner seg i. Formålet med konserveringen er å beskytte ruinen fra omgivelsene, slitasje og ytterligere nedbrytning. Materialer, farger og utsmykninger skal bevares på stedet. Elementer eller deler fra ruinen skal kun fjernes med et formål om bevaring. Nye materialer kan kun tilføres i konserveringsøyemed. I riksantikvarens håndbok for restaurering av middelalderruiner bekreftes en slik tilnærming.²³

- Eksempel: Magnus Lagabøtes teglkastell på Slottsfjellet, Tønsberg. For å beskytte ruinen mot blant annet vanninntrenging er det murt et konserverende lag på toppen. På grunn av tykkelsen på murene og den lave høyden er det murt inn steinfragmenter som skal gjøre ruinen uegnet til å gå på, eller sitte på.

1.6.2 Restaurering

Restaurering skal kun skje der man kjenner bygningens opprinnelige utforming. Restaureringen skal avsluttes der hvor antagelsene starter. Hele bygningens historie skal ivaretas og dens forandring gjennom ulike tidsepoker skal beholdes. Nyere tilføyelser kan kun fjernes for å fremheve spesielt viktige arkitektoniske elementer fra tidligere epoker. Slik fremheving skal

²⁰ Vestfold fylkeskommune har sammen med Ludwig Boltzman Institutt i Østerrike gjort georadarundersøkelser på Borre. «Georadaren virker som et ekkolodd og sender signaler ned i bakken. Signalene sendes tilbake fra kulturminnene. Av signalene kan man lage tredimensjonale bilder av det som finnes nedi bakken». Vestfold fylkeskommune, "ARVEN om Gildehallen på Borre," Vestfold fylkeskommune, <http://www.vfk.no/Tema-og-tjenester/Kulturarv/Prosjekter/Avsluttede-prosjekter/Gildehallen-pa-Borre-2010-2013/>.

²¹ English Heritage, "Re-Arch: English Heritage Policy Statement on Restoration, Reconstruction, and Speculative Recreation of Archaeological Sites including Ruins," English Heritage, <http://historicengland.org.uk/images-books/publications/re-arch/>.

²² John Ashurst et al., *Conservation of ruins* (London: Elsevier, 2007), 148.

²³ Anne-Sophie Hygen, *Håndbok i Konservering av Ruiner fra Middelalderen* (Oslo: Riksantikvaren, 2003), 19 - 23.

gjøres varsomt. Påbygging av manglende elementer skal skje med moderne materialer som danner et tydelig skille mellom gammelt og nytt.

- Eksempel: Ruinkirken på Sola i Rogaland. Ruinkirken på Sola ble restaurert i perioden 1993 – 1995. De delene av kirken hvor opprinnelige materiaer mangler er bygget opp med glass-stein og glassplater, slik at bygget fremstår helt. Visuelt og funksjonelt er kirken i dag et fullverdig bygg.²⁴

Figur 1 Ruinkirken på Sola hvor «mursteinene» i glass kan skimtes mot takrøstet.

1.6.3 Rekonstruksjon A

En rekonstruksjon (*engelsk; reconstruction*) skiller seg fra restaurering gjennom bruk av nyere materialer (ikke originaldel) i en autentisk gjenoppbygging basert på sikker kjennskap til originalen.

- Eksempel: Brua *Stari Most* i Mostar i Bosnia Hercegovinia. Brua ble ødelagt i krigen på Balkan mellom 1992 og 1995. selve ødeleggelsen skjedde i 1993 og broens rekonstruksjon ble ferdigstilt i 2004.²⁵

1.6.4 Rekonstruksjon B

Rekonstruksjon B (*engelsk; re-creation*) er en gjenoppbygging hvor det mangler sikker kunnskap om original utforming. Autentisitet baseres på all kunnskap man har om byggverket gjennom kilder og forskning. Rekonstruksjonen utføres i nye – ikke originale – materialer der hvor originalt materiale mangler. Rekonstruksjon B utføres på fotavtrykket, eller restene

²⁴ Kulturminnesøk, "Sola Middelalderkirke," Riksantikvaren, <http://www.kulturminnesok.no/Lokaliteter/Rogaland/Sola/Sola-middelalderkirke>.

²⁵ Egede-Nissen, "Autentisitetens relevans," 180.

(ruinene), av den opprinnelige bygningen. I denne kategorien kommer også begrepet arkeologisk rekonstruksjon inn.

- Eksempler: Abbedens hus ved Utstein Kloster i Rennesøy, Nidarosdomen i Trondheim, Håkonshallen i Bergen.

Figur 2 Abbedens hus sto ferdig rekonstruert i 2013 ved Utstein kloster i Rennesøy i Rogaland.

1.6.5 Autentisitet

Autentisitet er en meget sentral egenskap ved verdisetning av kulturminner. Riksantikvarens definerer begrepet som følger; «*Autentisitet brukes om et objekts grad av ekthet og/eller opprinnelighet. Autentisitet må alltid sees i forhold til noe, for eksempel tidsperiode, stilart, materialbruk eller byggemåte*». ²⁶ Autentisitetsbegrepet er også et innholdsrikt begrep. Autentisitet i sammenheng med rekonstruksjoner kan knyttes opp mot opplevelsen av autentisitet, og jeg vil senere i oppgaven, i kapittel 6 og 7, diskutere begrepet med utgangspunkt i følgende underkategorier:

1. Prosessuell autentisitet
2. Kontekstuell autentisitet

²⁶ Riksantikvaren, "Ordforklaringer," Riksantikvaren, <http://ra.no/Veiledning/Ordforklaringer-bokmaal>.

3. Visuell autentisitet²⁷

1.6.6 Virtuell rekonstruksjon.

En virtuell rekonstruksjon, eller dataanimert 3D-modell, er en fremstilling av byggverket ved hjelp av datagrafikk. En virtuell rekonstruksjon kan fremstille byggverket på mange forskjellige måter avhengig av ulike kilder og teorier om hvordan byggverket fremsto opprinnelig. Gjennom virtuell rekonstruksjon kan man lage en dynamisk rekonstruksjon hvor betrakteren kan «bevege seg» i byggverket gjennom tredimensjonal teknologi. Slottsfjellsmuseet har for tiden et pågående prosjekt med å virtualisere borganlegget slik det kan ha sett ut i middelalderen. I dette prosjektet er norsk ekspertise på middelalderbygg bredt representert. De virtuelle rekonstruksjonene kan brukes som underlag for en fysisk rekonstruksjon. Det kan også være et poeng at man i rekonstruksjonsarbeidet kan søke å gjenskape ulike deler av ringmuren i tråd med ulike tidsepokers stil. Dette vil være et grep som kan bidra til å formidle borgens funksjon og historie over tid.

Virtuelle rekonstruksjoner er i dag relativt enkle å utarbeide. En stadig utvikling av datateknologien gjør at bygninger og miljøer kan gjenskapes virtuelt med meget høy grad av opplevd autentisitet. Der man tidligere laget illustrasjoner for hånd kan man nå lage tredimensjonale fremstillinger med mange muligheter til å gjøre endringer, se objektene fra ulike vinkler, samt å skape bevegelse. Moderne filmskapere og spillutviklere har mye av æren for at teknologien i dag er tilgjengelig og overkommelig i bruk. Selv om teknologien gir mange muligheter skal man likevel være bevisst at kravene til grundig forskning og research er like viktig for å få et godt resultat som ved en fysisk rekonstruksjon.

²⁷ En oppdeling gjort av kunsthistoriker Ragnar Pedersen gjengitt hos Silje Lillevik. Lillevik, "Rekonstruksjon og autentisitet," 7, 8.

Den store fordelene med datagrafikk/dataanimasjon og virtuell rekonstruksjon er at det ikke kreves noen form for inngrep i selve kulturminnet. Ingen forundersøkelser (arkeologi) kreves og ingen tillatelser er nødvendig²⁸. I tillegg kan det dataanimerte utkastet bearbeides uendelig for å tilfredsstillende ny forskning og ulike mulige visuelle uttrykk.

En svakhet med en virtuell rekonstruksjon er at den må vises på et medium – en skjerm eller et lerret. En fin måte å bringe rekonstruksjonen ut til selve kulturminnet på kan være gjennom bruk av *quick response koder (QR-koder)* on site. Qr-kodene kan avleses på stedet med en

Figur 3 Virtuell rekonstruksjon gjengitt i titteskap ved Wilhelm erobrers borg i Falaise, Normandie

smarttelefon eller et nettbrett, og man kan få frem illustrasjonene på sin skjerm. Slottsfjellsmuseet

arbeider for tiden med å tilrettelegge sine arealer for

denne teknologien som kalles *augmentet reality*²⁹. En tredje metode, som kan være virkningsfull, er gjennom høyteknologiske, virtuelle, titteskap plassert ved ruinene, og som gir et bilde av hvordan for eksempel en ødelagt borg kan ha sett ut fra den vinkelen man kikker på den gjennom titteskabet.³⁰

- Eksempel: Virtuell rekonstruksjon av Tunsberghus i regi av Slottsfjellsmuseet i Tønsberg.

²⁸ Imidlertid kan en arkeologisk forundersøkelse gi verdifull kunnskap for en virtuell rekonstruksjon på lik linje med et fysisk bygg.

²⁹ Vegard Lilleås, "Vil vise Slottsfjellet i 3D," red. (www.nrk.no: NRK, 2015).

³⁰ Middelalderborgen i Falaise i Frankrike har slike titteskap utplassert på strategiske utkikkspunkter inne i borganlegget.

Figur 4 Virtuell rekonstruksjon av Tunsberghus utarbeidet i regi av Slottsfjellsmuseet. Borgen sett fra syd.

1.7 Oppsummering.

Jeg har forsøkt å vise at begrepene knyttet til rekonstruksjon i arkeologien har flere fasetter. Til ulike tider og i ulike sammenhenger har også begrepsbruken variert. Jeg vil komme tilbake til en del eksempler på dette senere i oppgaven. Jeg vil i oppgaven legge hovedvekt på den fysiske delen av rekonstruksjonstematikken, men jeg vil også komme innom den virtuelle metodikken i noen diskusjoner. I tillegg vil jeg knytte det praktiske rekonstruksjonsbegrepet opp mot rekonstruksjon i historiefaget.

Kapittel 2

Lovverk, forvaltning og internasjonale retningslinjer.

2.1 Innledning.

I europeisk sammenheng var Norge relativt sent ute med å etablere formelle retningslinjer og en offentlig forvaltning knyttet til kulturminnevernet. Dette kan forstås på bakgrunn av Norges underlegne posisjon i union med Sverige. Sverige var i motsetning til Norge svært tidlig ute med å få etablert et offentlig styre med rikets oldsaker.³¹ Det er likevel sterke frivillige og idealistiske krefter som kjemper for ivaretagelse av kulturarven i landet. Etter ansettelsen av en egen riksantikvar i 1912 blir norsk

³¹ Starten på det organiserte svenske kulturminnevernet regnes til 1630 i og med et memorial utstedt av kong Gustav 2. Adolf. Dag Myklebust, *Med vilje og viten, om kulturminnevern i Norge, Riksantikvaren 1912-1958* (Oslo: Pax forlag, 2014), 31..

kulturminnevern stadig mer etablert. Lovverket blir mer presist og Norsk kulturminnevern tar opp i seg internasjonale retningslinjer og prinsipper.

2.2 Tidlig fase – frivillighet og svakt lovverk.

Det idealistiske og frivillige arbeidet er viktig i kulturminnevernets tidlige fase i Norge. I front står Fortidsminneforeningen eller «*Forening til norske Fortidsminnesmærkers Bevaring*» som den het ved stiftelsen i 1845.³² Foreningens første formann var historieprofessor Rudolf Keyser. Helt frem til den første riksantikvar ble ansatt i 1912 er det Fortidsminneforeningen som målbærer kulturminnevernets faglige interesser i landet.

Fra 1860 mottok Fortidsminneforeningen en sum til å lønne «*en Mand som har at beskjeftige sig med Rigets Fortidslevninger*».³³ Denne stillingen ble i praksis en riksantikvarstilling, men på siden av det offentlige norske forvaltningsapparat.

Fortidsminneforeningens sterke posisjon i norsk kulturminnevern på 1800 – tallet tydeliggjøres gjennom departementale rundskriv og kongelige resolusjoner som pålegger kommuner, amtmenn, prester og forsvaret å melde til foreningen blant annet planlagte arbeider på kirkebygg. Likeledes har veiloven av 1851 en bestemmelse - § 29 – som omhandler oldtidslevninger som gravhauger og steinsettinger. Denne paragrafen som i utgangspunktet skulle ivaretas av amtmennene blir fra 1871 overført til Fortidsminneforeningen³⁴.

I 1897 kom en ny lovhjemmel for ivaretagelse av kulturminner; Lov om Kirker og Kirkegaard, § 21³⁵. Dernest kommer *Lov om forbud mod at udføre fortidslevninger av landet* i 1904. I 1920 trådte *Lov om bygningsfredning* i kraft. Fredningslovene ble samlet i lov om fornminner i 1951. I 1978 kom lov om kulturminner som ble revidert i 2001 (kulturminneloven).³⁶

Selv etter ansettelsen av en statlig riksantikvar i 1912 synes Fortidsminneforeningen å ha en sterk posisjon i landet. Her vil jeg trekke frem en interessant observasjon fra Gerhard Fischers rapport hvor han beskriver samarbeidet med borgermester Rørholt. Rørholt godkjente Fischers undersøkelser og konservering av ruinen på Tunsberghus. Rørholt var nemlig formann i fortidsminneforeningens avdeling i Vestfold. Fischer skriver at han dermed representerte de antikvariske myndigheter på stedet.³⁷ At Fortidsminneforeningen hadde antikvarisk *myndighet* helt frem på 1930-tallet har jeg ikke funnet eksempler på andre steder, men det er en kjensgjerning at foreningen ivaretok offentlige interesser et stykke ut på 1900-tallet.

³² Ibid., 40.

³³ Ibid., 47.

³⁴ Ibid., 49.

³⁵ § 21 lyder: «*Kirke maa ikke nedtages, opføres, ombygges eller undergives nogen større Forandring uden tillatelse af Kongen eller den, han hertil bemyndiger*». Ibid., 51..

³⁶ Torstein Arisholm et al., *Kulturminnevern. Lov, forvaltning, håndhevelse*, red. Jørn Holme, vol. 1 (Oslo: Økokrim, 2005), 27.

³⁷ Gerhard Fischer, "Tunsberghus. Utgravninger på "Slottsfjellet" i Tønsberg 1924 - 1933," red. (1934), 2.

Riksantikvaren selv beskriver at middelalderarkeologien var preget av tilfeldige initiativer på 1800-tallet og et stykke ut på 1900-tallet³⁸. Dette synes jeg understreker kulturminnevernets generelt svake posisjon i Norge i denne perioden, med et svakt offentlig forvaltningsapparat. Riksantikvaren ble ikke skikkelig etablert som institusjon før ut på 1920-tallet.³⁹ Dette hadde sammenheng med loven av 1920 om bygningsfredning og at budsjettene etter hvert tillot ansettelse av flere fagfolk. Riksantikvarkontoret gikk fra 1912 og frem til andre verdenskrig fra å huse kun én til en knapp håndfull folk. Fortidsminneforeningen var i denne første perioden riksantikvarens viktigste faglige apparat og støttespiller.⁴⁰

2.3 Forvaltning på kulturminneområdet i Norge.

Kulturminner i Norge forvaltes i første rekke etter kulturminneloven med forskrift.

Kulturminneloven skiller grovt sett mellom tre typer kulturminner:

1) *Automatisk fredete kulturminner.* Omfatter faste kulturminner fra før 1537, samiske faste kulturminner eldre enn 100 år, stående byggverk med erklært opprinnelse fra perioden 1537 – 1649 og faste og løse kulturminner på Svalbard fra før 1946. 2) *Løse kulturminner.* Omfatter i grove trekk løse gjenstander fra før 1537 og mynter fra før 1650. I tillegg samiske gjenstander som er eldre enn 100 år. 3) *Skipsfunn og fartøyvern.* Ved gitte omstendigheter skal staten ha eiendomsrett til fartøy med mer som er eldre enn 100 år, og som ingen kan påberope seg eiendomsretten til.⁴¹

I denne oppgaven vil det være den delen av loven som omhandler automatisk fredete kulturminner som vil være fokusert. Kulturminneloven er den viktigste loven som omhandler kulturminner, men også Plan- og bygningsloven har betydning i forvaltningen av kulturminner. At et kulturminne er fredet innebærer at det har nasjonal betydning og innehar unike kvaliteter. Gjennom fredning skal et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljøer sikres. En målsetning er å illustrere den historiske utviklingen av vårt fysiske miljø på en best mulig måte.⁴²

Kulturminner i Norge forvaltes på ulike nivåer i det offentlige forvaltningsapparatet, hvor de ulike nivåene har ulike oppgaver. Stortinget vedtar lover og staker ut politikken på kulturminneområdet. I den daglige oppfølgingen av politikkområdet er ansvaret tillagt Klima- og miljødepartementet.

- *Nasjonalt politisk nivå*

³⁸ Johannesen og Eriksson, "Faglig program for middelalderarkeologi" 16.

³⁹ Myklebust, *Riksantikvaren 1912-1958, 2014*, 180.

⁴⁰ *Ibid.*, 154.

⁴¹ Lovdata, "Kulturminneloven".

⁴² Riksantikvaren, "Fredningsstrategi mot 2020," Riksantikvaren.

Regjeringens politikk på kulturminneområdet vedtas i Stortinget. Politikken synliggjøres gjennom offentlige utredninger og Stortingsmeldinger. Gjennom statsbudsjettet påvirker storting og regjering forvaltningen av kulturminner direkte gjennom prioriterte økonomiske virkemidler. Klima- og miljødepartementet er klaginnstans for enkeltvedtak fattet av Riksantikvaren.

- *Riksantikvaren*

Kulturminneforvaltningen på statlig operativt nivå utøves gjennom Riksantikvaren.⁴³

Riksantikvaren har myndighet for automatisk fredete kulturminner fra middelalderen som kirker, klostre og kirkelige anlegg, borger og befestninger, byanlegg og rester av slike og stående bygninger av alle slag.⁴⁴

- *Fylkeskommunene og sametinget*

Også fylkeskommunen har myndighet og ansvar på kulturminnefeltet. Kort oppsummert har fylkeskommunen ved fylkeskonservator ansvar for alle kulturminner over og under bakken unntatt middelalderens kulturminner som kirker, kirkegårder, klostre og borganlegg. For Vestfolds del er også middelalderbyen Tønsberg unntatt fra fylkeskommunens ansvarsområde. I Vestfold (Tønsberg) har Riksantikvaren kontor for sitt distriktskontor syd. Hos fylkeskommunene gjøres enklere arkeologiske registreringer i forbindelse med større utbygninger av for eksempel vei, jernbane eller boligfelt. Fylkeskommunen vurderer plansaker i kommunene og forhold i byggesaker som berører kulturminner i alle kategorier – eventuelt i samråd med riksantikvaren. Fylkeskommunene kan også gjennomføre midlertidige fredninger. Sametinget uttaler seg i plansaker som berører samiske kulturminner.

Sametinget har tilsvarende myndighetsområde som fylkeskommunene spesifikt for samiske kulturminner.

- *Kommunene*

Kommunene har ikke myndighet eller ansvar etter kulturminneloven. Kommunene skal følge lovverk og forskrifter - og plikter å varsle, og søke, øvrig kulturminnemyndighet der hvor kulturminner berøres av kommunale planer eller arbeid. Dette blant annet gjennom planprosesser og høringsrunder. På Slottsfjellet har ikke kommunen noen myndighet, men de forvalter og skjøtter området på vegne av grunneier og riksantikvaren.

- *Museene*

⁴³ Riksantikvarembetet ble opprettet i 1912 som en stilling i staten. Riksantikvaren fikk deretter status som direktorat i 1988. Arisholm et al., *Kulturminnevern*, 1, 134.

⁴⁴ Johannesen og Eriksson, "Faglig program for middelalderarkeologi" 15.

Også noen museer har forvaltningsoppgaver i forhold til kulturminner. Dette dreier seg i hovedsak om undersøkelser, forskning og konservering. Ved større funn og arkeologiske utgravninger vil Kulturhistorisk museum (KHM) og Norsk Institutt for kulturminneforskning (NIKU) bli koblet inn. Utgravningene vil da bli utført av disse instansene for tiltakshavers regning. På Slottsfjellet har Slottsfjellsmuseet ansvaret for formidlingen av historien. Museet har også et vedlikeholdsansvar for de historiske bygningene på Vestfoldtunet etter avtale med stiftelsen Vestfold fylkesmuseum.

Ruinene etter Tunsberghus på Slottsfjellet i Tønsberg faller altså inn i kategorien automatisk fredet. Kulturminnet hører forvaltningsmessig inn direkte under riksantikvaren. Konservering, vedlikehold og dermed også spørsmålet om rekonstruksjon tilligger således riksantikvaren. Ønsket om å rekonstruere ringmuren må i tråd med kulturminneloven omsøkes riksantikvaren. Kommunen og fylkeskommunen har vedtatt å bygge på ringmuren, men de har ikke beslutningsmyndighet i saken. Selv om denne myndigheten er tillagt riksantikvaren, så er ikke et vedtak fattet i direktoratet siste mulige instans for en behandling av saken.⁴⁵ Dersom riksantikvaren skulle avslå en søknad om rekonstruksjon, så kan denne avgjørelsen ankes til departementet.⁴⁶ I siste instans kan saken behandles i Stortinget. Stortinget kan komme frem til en annen konklusjon enn riksantikvaren, og således sette riksantikvarens vedtak til side.

2.4 Internasjonale chartre og konvensjoner

2.4.1. Chartre.

Det er utarbeidet flere chartre og konvensjoner på internasjonalt nivå som omhandler kulturminner og vern av disse. Chartrene som er referert i denne oppgaven tar alle for seg viktige begreper som påvirker diskusjonen rundt konservering, rekonstruksjon og autentisitet. Ingen av disse chartrene er ratifisert av det offisielle Norge, men har likevel influert norsk kulturminneforvaltning. Riksantikvaren legger internasjonale chartre og prinsipper til grunn i sin vurdering og behandling av ruiner fra middelalderen.⁴⁷ Chartrene kan fungere som retningsgivende uten å være ufravikelige. Chartrene er utarbeidet av eksperter innenfor feltene arkitektur, arkeologi og historie. De reflekterer således ikke nasjoners, men fagekspertisens syn. Det er også varierende fra hvilke land delegatene som står bak de ulike chartrene har sin

⁴⁵ Etter forskrift til kulturminneloven § 1 Rette myndighet – faglig ansvarsområde. Lovdata, "Forskrift om ansvar etter kulturminneloven," Klima- og miljøverndepartementet, <http://www.lovdata.no>.

⁴⁶ Arisholm et al., *Kulturminnevern*, 1, 139.

⁴⁷ Hygen, *Håndbok i konservering*, 20.

opprinnelse. Listen under er ikke uttømmende, men jeg har konsentrert utvalget rundt de chartrene jeg vurderer som mest innflytelsesrike når det gjelder oppgavens tema.

- Athencharteret (1931)

I charterets kapittel fire heter det følgende:

«IV. -- RESTORATION OF MONUMENTS.

In the case of ruins, scrupulous conservation is necessary, and steps should be taken to reinstate any original fragments that may be recovered (anastylosis), whenever this is possible; the new materials used for this purpose should in all cases be recognisable. When the preservation of ruins brought to light in the course of excavations is found to be impossible, the Conference recommends that they be buried, accurate records being of course taken before filling-in operations are undertaken.”⁴⁸

Athencharteret er spennende av flere årsaker. Ikke minst fordi Norges daværende riksantikvar, Harry Fett, var deltaker på kongressen der charteret ble vedtatt.⁴⁹ Videre gjenspeiler charteret holdningen til hvordan historiske monumenter skulle behandles, og var det første normative dokumentet om dette temaet i verden noensinne.⁵⁰ At Harry Fett deltar viser at Norges riksantikvar var internasjonalt orientert, likeledes er det nærliggende å tro at de hovedtrekkene som kommer frem i dokumentet også gir grunnlag for Norges faglige syn på behandlingen av historiske monumenter. Harry Fett hadde allerede tidligere gitt uttrykk for sine tanker om kulturminnevern og restaurering. I forbindelse med planen for restaurering av Akershus Slott i 1899 skriver Fett at restaurering er en malplassert vitenskap og at man i restaurerte bygninger ikke kan føle fortiden.⁵¹

Athencharteret bekrefter det skillet jeg mener å kunne se i holdningen til rekonstruksjonsarbeider i Norge og Europa rundt det forrige århundreskiftet. Dokumentet fraråder restaurering, og har et betydelig fokus på konservering. Likevel åpner charteret for at det kan brukes moderne materialer i restaureringer så lenge dette skjules. Bygninger som ligger i ruin anbefales gjenreist, men da kun med bruk av autentisk materiale som er gjenfunnet. Ytterligere påbygg skal gjøres med moderne materialer som tydelig markerer skillet mellom det opprinnelige og det nye (ref. ruinkirken på Sola).

- Veneziacharteret (1964)

⁴⁸ Athencharteret, "The Athens Charter for Restoration of Historic Monuments," International council on monuments and sites, <http://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/167-the-athens-charter-for-the-restoration-of-historic-monuments>. Athencharteret er gjengitt fra hjemmesiden til International council on monuments and sites (ICOMOS). ICOMOS er rådgiver for UNESCO i spørsmål om verdensarv.

⁴⁹ Harry Fett var Norges andre riksantikvar, ansatt i 1913. Han etterfulgte Herman Major Schirmer som døde etter mindre enn et halvt år i stillingen. Myklebust, *Riksantikvaren 1912-1958, 2014*, 102..

⁵⁰ Ibid., 198.

⁵¹ Ibid., 111.

Venziacharteret er et dokument som har øvet stor innflytelse på kulturminneforvaltningen i mange Europeiske land, deriblant Norge. Charteret definerer retningslinjer for konservering, restaurering og rekonstruksjon.

Charterets artikkel 9 sier følgende:

“The process of restoration is a highly specialised operation. Its aim is to preserve and reveal the aesthetic and historic value of the monument and is based on respect for original material and authentic documents. It must stop at the point where conjecture begins, and in this case moreover any extra work which is indispensable must be distinct from the architectural composition and must bear a contemporary stamp. The restoration in any case must be preceded and followed by an archaeological and historical study of the monument.”

Videre i artikkel 15:

“All reconstruction work should however be ruled out a priori. Only anastylosis⁵², that is to say, the reassembling of existing but dismembered parts can be permitted. The material used for integration should always be recognisable and its use should be the least that will ensure the conservation of a monument and the reinstatement of its form.”⁵³

Venziacharteret har vært, og er, en referanse for norsk kulturminnevern.⁵⁴ Imidlertid uttaler riksantikvar Jørn Holme i en artikkel i Klassekampen at Venezia charteret er et uttrykk for 1960-tallets restaureringssyn I artikkelen tilskrives Holme følgende uttalelse:

«Venziacharteret er uttrykk for 1960-tallets restaureringssyn, laget av en gruppe kulturminneeksperter. Det er et historisk mer enn et folkerettslig dokument, og dermed ikke bindende på noen måte. Det er ikke slik at noen få kloke mennesker skal bestemme hvordan alle skal tenke og legge føringer for all framtid» .⁵⁵

Venziacharteret bekrefter holdningene i Athen charteret og forsterker fokuset på konservering fremfor restaurering og rekonstruksjon. Charteret viderefører muligheten for gjenreisning av sammenraste ruiner på samme måte som Athen charteret, og i Venezia charteret forsterkes og understrekes at antakelser og gjetninger rundt et byggs opprinnelige utseende skal unngås.

- The Nara Document on Authenticity (1993)

⁵² Anastylosis beskriver en gjenoppbygging med kun utraste originalelementer tilbakeført til sin nøyaktige posisjon i byggverket. Denne metoden er i praksis svært krevende å gjennomføre. Ashurst et al., *Conservation of ruins*, 251.

⁵³ ICOMOS, "The Venice Charter," http://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf.

⁵⁴ I riksantikvarens håndbok for restaurering av ruiner fra middelalderen nevnes Venezia charteret som det første internasjonale charteret. Hygen, *Håndbok i konservering*, 20.

⁵⁵ Sandra Lillebø, "- Er ingen overarkitekt,," *Klassekampen*, 14. august 2010..

“Conservation of cultural heritage in all its forms and historical periods is rooted in the values attributed to the heritage. Our ability to understand these values depends, in part, on the degree to which information sources about these values may be understood as credible or truthful. Knowledge and understanding of these sources of information, in relation to original and subsequent characteristics of the cultural heritage, and their meaning, is a requisite basis for assessing all aspects of authenticity.

Authenticity, considered in this way and affirmed in the Charter of Venice, appears as the essential qualifying factor concerning values. The understanding of authenticity plays a fundamental role in all scientific studies of the cultural heritage, in conservation and restoration planning, as well as within the inscription procedures used for the World Heritage Convention and other cultural heritage inventories”⁵⁶

Naradokumentet beveger seg inn i kjernen av tematikken i denne oppgaven. Autentisitet er et avgjørende begrep rundt problematikk knyttet til rekonstruksjon av historiske monumenter. Jeg vil komme tilbake til en nærmere utdyping av autentisitetsbegrepet i kapittel 6.

- Rigacharteret (2000)

“3. the purpose of conservation⁶ (and/or reconstruction) is to maintain and reveal the significance of the cultural heritage,

4. authenticity is a measure of the degree to which the attributes of cultural heritage (including form and design, materials and substance, use and function, traditions and techniques, location and setting, and spirit and feeling, and other factors) credibly and accurately bear witness to their significance

believe that

5. replication of cultural heritage is in general a misrepresentation of evidence of the past, and that each architectural work should reflect the time of its own creation, in the belief that sympathetic new buildings can maintain the environmental context,

but that

6. in exceptional circumstances, reconstruction of cultural heritage, lost through disaster, whether of natural or human origin, may be acceptable,”

Riga charteret er strengere i sine anbefalinger knyttet til rekonstruksjon enn Nara. Sammen med *English Heritage Policy statement on restoration, reconstruction and speculative recreation of archeological sites including ruins* som jeg refererer på side 14 er aksepten for det som kalles

⁵⁶ UNESCO, "The Nara Document on Authenticity," United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation, <http://whc.unesco.org/archive/nara94.htm>.

spekulativ rekonstruksjon ikke anbefalt. Likevel åpner Rigacharteret for rekonstruksjoner etter enten naturkatastrofer eller menneskeskapte katastrofer. Som nevnt innledningsvis virker det å være en større aksept for rekonstruksjon etter ødeleggelser ved krig.

2.4.2 Konvensjoner.

De følgende konvensjonene er ratifisert av Norge:

- *Granadakonvensjonen (Europarådet 1985)*
- *Konvensjonen for vern av verdens kultur- og naturarv (Verdensarvkonvensjonen, UNESCO 1972)*
- *Valettakonvensjonen (Europarådet 1992)*

Granadakonvensjonen og Valettakonvensjonen er konvensjoner som skal sikre at den enkelte ratifiserende nasjon sørger for å ha adekvat lovgivning og forvaltning på kulturminnefeltet.⁵⁷ Verdensarvkonvensjonen til UNESCO har som formål at lokalt og nasjonalt natur- og kulturvern skal fremmes. I denne sammenheng har UNESCO etablert en egen verdensarvliste over verdens natur- og kulturarv.

2.5 Oppsummering.

Norsk kulturminnevern har gått fra å være prisgitt idealisme og frivillighet til å bli et profesjonalisert forvaltningsapparats anliggende. Et velutviklet nasjonalt lovverk sammen med internasjonale retningslinjer og prinsipper skal i dag sikre at norske kulturminner ivaretas på en god måte. Oppsummert hviler moderne norsk kulturminnevern på en rekke internasjonale chartre og konvensjoner som er utviklet fra mellomkrigstiden og frem til i dag. Norsk politikk, forvaltning og lovverk synes å ta opp i seg de prinsipper og holdninger som fremkommer gjennom disse dokumentene. Tiden etter 2. verdenskrig kjennetegnes ved moderne konserveringsprinsipper. Bakgrunnen for vurderingen av et kulturminne har blitt bredere anlagt. Verdensarvkonvensjonen i 1972 skisserer kriterier og verdier som skal gjelde i vurderingen og kulturelle verdier som identitetsskaping og representativitet kommer inn som del av vurderingsgrunnlaget. Samfunnet rundt kulturminnene tas også i høyere grad med i vurderingene – bærekraft og verdiskaping kommer inn som verdibegreper. Autentisitet blir også et viktig kriterium i forhold til verdensarven.⁵⁸ ICOMOS knesetter retningslinjer for konservering hvor kravet til metodikk og faglig kompetanse blir skjerpet. I sin vurdering av kulturminner benytter Riksantikvaren i dag følgende verdibegreper; *kunnskapsverdier* - som kilde til historieforståelse og lære om immatrielle verdier som håndverk og byggeteknikker.

⁵⁷ Om Valettakonvensjonen: «Formålet med konvensjonen er å verne om arkeologiske kulturminner og kulturmiljøer som en kilde til felles europeisk historie og identitet, og som redskap for vitenskapelige og historiske undersøkelser – uavhengig av alder». Johannesen og Eriksson, "Faglig program for middelalderarkeologi" 19.

⁵⁸ Ashurst et al., *Conservation of ruins*, 6.

Opplevelsesverdier - som kilde til innsikt i tidligere tiders (og menneskers) liv og arbeid.
Bruksverdier – som grunnlag for verdiskaping og næringsutvikling gjennom blant annet turisme. Herunder også vern gjennom bruk. *Identitetsverdier* – tradisjonelt viktig for nasjonal identitet og nasjonsbygging, men i dag også for regional og lokal identitet og tilhørighet. *Estetisk verdi* – kulturminner gir ofte gode estetiske opplevelser.⁵⁹ Jeg vil komme tilbake til drøftelser av verdiene i kapittel 6.

I praksis gjenspeiles de grunnleggende prinsippene fra chartre og konvensjoner i flere av restaurerings- og rekonstruksjonsarbeidene som er påbegynt og utført etter 1900. Jeg vil i neste kapittel redegjøre for eksempler fra både Norge og Europa.

Kapittel 3.

Eksempler på rekonstruksjon og gjenoppbygging i Norge og Europa.

3.1 Innledning.

I det følgende vil jeg trekke frem eksempler på rekonstruksjoner som er utført på byggverk som har blitt ødelagt eller skadet langt tilbake i tid. Det betyr at eksemplene er byggverk hvor den opprinnelige, autentiske, utformingen ikke er kjent. Slik sett vil de kunne danne et erfaringsgrunnlag for en mulig rekonstruksjon av ringmuren på Tunsberghus. I Norge fremstår Nidarosdomen i Trondheim som et aktuelt eksempel, men også Håkonshallen i Bergen og Abbedens hus på Utstein kloster i Rennesøy, Rogaland, anser jeg for relevant. Både Nidarosdomen og Håkonshallen er eksempler på eldre rekonstruksjonsarbeider i Norge hvorav Nidarosdomen har vært under rekonstruksjon og restaurering kontinuerlig siden 1870 og frem til i dag. Håkonshallens rekonstruksjonsperiode strekker seg stort sett gjennom de siste to tredjedeler av 1800-tallet. Abbedens hus ble rekonstruert og gjenoppbygd så sent som i perioden 2009 til 2013, og er den eneste rekonstruksjon av et bygg i stein fra middelalderen som er gjort i Norge de siste førti årene. Jeg vil også se på et par eksempler på rekonstruksjoner ute i Europa og knytte noen kommentarer til disse. Eksemplene jeg vil trekke frem er Carcassonne i Frankrike med noen tilliggende borganlegg i samme område. Jeg vil også bruke Wilhelm erobrers borg i byen Falaise (*Chateau Guillaume Le Conquérant*), i Normandie som et eksempel. Carcassonne er en eldre rekonstruksjon i Frankrike – utført parallelt med Nidarosdomen og Håkonshallen i Norge. Borgen i Falaise er delvis rekonstruert i vår tid.

⁵⁹ Arisholm et al., *Kulturminnevern*, 1, 15.

3.2 Eksempler fra Norge.

3.2.1 Håkonshallen i Bergen

Et meget interessant rekonstruksjonsobjekt i norsk sammenheng er Håkonshallen i Bergen. I en artikkel i *Bebyggelseshistorisk tidskrift* fra 2008 belyser Fil. Kand. Tonje Haugland Sørensen de ulike tidsbildene som Håkonshallens rekonstruksjon gjennomlever. Håkonshallen er interessant på flere måter. For det første ble en rekonstruksjon initiert allerede i 1839. På den tiden var det et privat initiativ som sto bak, og hallens gjenreisning kan så følges helt frem til 1895 da den stod ferdig (innvielsen skjedde i 1898).⁶⁰ I rekonstruksjonsperioden utviklet norsk historievitenskap seg i takt med strømningene i Europa for øvrig. I tillegg har man dimensjonen knyttet til norsk nasjonalromantikk, norsk identitetsbygging og symbolverdien sett opp mot den historiske og vitenskapelige verdien av bygningen. Rundt hallens ferdigstillelse er det mye som tyder på at det fremtrer et skifte i norsk sammenheng når det gjelder holdningen til rekonstruksjon av middelalderens bygninger. Et annet spennende fenomen som innvirker på Håkonshallens rekonstruksjon er frivillighetens betydning for vern av fortidens bygninger i Norge gjennom fremveksten av Fortidsminneforeningen - og i Bergen; en parallell nasjonalromantisk forening - Vestmannalaget.

Håkonshallen i Bergen fremstår i utgangspunktet som et viktig symbolbygg i en tid for nasjonal vekkelse og nasjonalromantikk på 1800-tallet. Det var maleren Johan Christian Dahl som først fattet interesse for den gamle hallen som den gangen, i 1839, fungerte som kornmagasin. Dahl fikk følge av bergenserer Lyder Sagen i sitt undersøkelsesarbeid. Dahls utgangspunkt for interessen var omtalen av kongshallen og Bergenhus i sagalitteraturen. Dahl satte i gang et arbeid med å skaffe kapital til å gjenreise hallen, men interessen var laber. Dahl som var bosatt i Dresden i Tyskland var kjent med foreningen *Alterhums-Verein* som blant annet drev med istandsettelse av gamle bygninger. I 1844 var Dahl sentral i stiftelsen av *Foreningen for Norske Fortidsminners Bevaring* – forløperen til vår tids *Fortidsminneforeningen*.⁶¹

Utgangspunktet for å starte en rekonstruksjon av Håkonshallen var ønsket om å få frem det genuint norske – altså byggets symbolske verdi. Det var ikke fokus på å gjenoppbygge hallen som et autentisk bygg, dette var av underordnet karakter. Johan Christian Dahl var åpen for at hallen kunne tilpasses samtidens krav og smak. Det var først da Fortidsminneforeningen kom på banen i 1852 at autentisitet i rekonstruksjonen ble et tema. Fortidsminneforeningen ble i denne tiden ledet av Nicolai Nicolaysen som også fungerte som antikvar og rådgiver ved Kirkedepartementet. Nicolaysen er blant annet kjent som ansvarlig for utgravningen av

⁶⁰ Både Fortidsminneforeningen og Vestmannalaget engasjerte seg i tillegg til privatpersoner. Tonje Haugland Sørensen, "At vort Land var et selvstændig Rige" Rekonstruksjon av Håkonshallen i Bergen," *Bbyggelseshistorisk tidskrift* 56(2008): s. 46, 47, 48.

⁶¹ *Ibid.*, 43.

Gokstadskipet på Gokstad i Sandefjord i 1880. Nicolaysen gikk til verks med å undersøke Håkonshallen og den historiske karakter. Han konkluderte med at hallen måtte gjenoppbygges som et minnesmerke over den tid da Norge hadde sitt største omfang, og som et symbol på Norges tidligere selvstendighet.⁶² Det var en pågående debatt underveis i rekonstruksjonsarbeidet med hallen om hvordan dens fysiske uttrykk skulle være. Betegnende for perioden er at arkitekter har en sterk stemme i denne diskusjonen. Inspirasjon til hallens endelige utseende ble hentet både fra Frankrike (Normandie) og England. I følge Tonje Haugland Sørensen ønsket Nicolaysen at Håkonshallen skulle fremstå mest mulig slik den hadde gjort i middelalderen, og han var slett ikke opptatt av at den bruksmessig skulle kunne tilpasses samtidens behov.

Et interessant trekk ved rekonstruksjonen av Håkonshallen er at den er avhengig av sterke privatpersoner og frivillig innsats. Staten er i utgangspunktet ikke inne med verken midler eller føringer på hvordan dette sentrale kulturminnet skulle behandles (i motsetning til Nidarosdomen). Det er gjennom press utenfra og innflytelsesrike enkeltpersoner at hallen til slutt får de nødvendige bevilgninger fra Stortinget for å sikre gjennomføringen av de kostbare arbeidene.

Etter hallens ferdigstilling og innvielse i 1898 ble rekonstruksjonsarbeidet kritisert av blant andre konservator ved Bergen museum, Haakon Shetelig. Shetelig representerer her den for datiden nye strenge holdningen til restaureringsarbeider og rekonstruksjon. Hans ideologi er forankret i disse nye strømningene som preger norsk kulturminnepolitikk fremover – nemlig at man heller skal se verdien i de foreliggende ruinene enn en bristfeldig moderne tolkning i form av en rekonstruksjon.⁶³

3.2.2 Nidarosdomen i Trondheim

Restaureringsarbeidene ved Nidarosdomen har pågått siden 1869 og ble offisielt avsluttet i 2001. Gjenreisningsarbeidet ble innledet av arkitekt Heinrich Ernst Schirmer og ble overtatt av arkitekt Chr. Christie fra 1872. Christie ledet arbeidet frem til sin død i 1906. Fra 1908 ble restaureringsarbeidet overtatt av den unge arkitekten Olaf Nordhagen som den gang var 26 år. Nordhagen overtok jobben etter en utlyst konkurranse om å utforme vestfronten på katedralen.⁶⁴ Arbeidet med restaureringen tok tid og Nordhagen døde i 1925. Etter nok en konkurranse om utforming av vestfronten overtok arkitekt Helge Thiis i 1928. Thiis døde i 1972 og domkirken var da på sitt nærmeste fullført. Offisielt ble restaureringsarbeidene avsluttet i

⁶² Ibid., 44.

⁶³ Ibid., 52.

⁶⁴ Kristian Fredrik Vilhelm Kroman, "Genrejsningen af Trondhjems Domkirke," red. (København 1923).

2001, men arbeid pågår fortsatt – nå mest i form av vedlikehold og restaurering av tidligere restaureringer. Arbeidene skjer i regi av Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider (NDR).⁶⁵

På lik linje med arbeidene med Håkonshallen var utformingen av Nidarosdomen utsatt for diskusjon og debatt – heftig debatt. Verken i Bergen eller Trondheim hadde man sikre kilder for hvordan byggene så ut i middelalderen. Restaureringsarbeidene i Trondheim hadde europeiske katedraler som sitt forbilde. I tillegg hadde blant annet Schirmer lett opp en god del opprinnelige bygningsdeler rundt i Trøndelag. Uansett hadde man ikke et fullverdig grunnlag å gå ut i fra. Den mest kjente striden rundt arbeidene med Nidarosdomen foregikk i perioden rundt 1915 – 1923. Den såkalte *systemstriden* handlet om hvorvidt Nidarosdomen var utarbeidet etter det såkalte gylne snitt. Dette var en teori fremsatt av Macody Lund, en kulturpersonlighet og selvlært historiker. Macody Lund fikk først støtte for sin teori, men denne ble senere forkastet av en særskilt internasjonal komite nedsatt av Stortinget i 1923.⁶⁶ Den daværende riksantikvar, Harry Fett, observerte og kommenterte restaureringsarbeidene ved Nidarosdomen fra sidelinjen. Harry Fett oppsummerer alle stridighetene i forbindelse med restaureringen av Nidarosdomen i sine etterlatte dokumenter. Han skriver blant annet:

*«Kort sagt, domkirken er en evig stridens nasjonalhelligdom for våre visioner og illusjoner, full av gåter, rik på kunstneriske aldersverdier, preget av megen forskjellig kulturinnflytelse. At den norske almenhet heller ikke kunde la et slikt hellig sted for nasjonal berserkerangang ligge uutnyttet, sier seg selv. Det ble da også svær holmgang».*⁶⁷

Riksantikvaren var altså ikke direkte involvert i restaureringsarbeidet. Budsjettet for restaureringen lå til Kirke- og undervisningsdepartementet og herfra ble også de sentrale føringene gitt. Fortidsminneforeningen var også satt på sidelinjen i saken. Foreningen forsøkte flere ganger å få seg forelagt saker om restaureringen, men departementet sa nei.⁶⁸

Restaureringen av Nidarosdomen hadde pågått i over førti år da Norge fikk sin første riksantikvar i 1912. Dette arbeidet ble altså styrt fra Stortinget og gjennom sentrale personer direkte tilknyttet prosjektet. Jeg tolker at Kirke- og undervisningsdepartementet satt med betydelig makt gjennom å sikre økonomien i prosjektet. Riksantikvaren ble altså i sin spede oppstart ikke tillagt noe ansvar i saken. På sidelinjen forfekter Harry Fett et syn på restaureringen som er i tråd med de nye strømningene i fagmiljøene ute i Europa – nemlig mer

⁶⁵ Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider, "Restaureringshistorien," Den Norske Kirke, Nidarosdomen, <http://www.nidarosdomen.no/nb-NO/ndr+restaurering/restaureringshistorien/restaureringshistorien.html>.

⁶⁶ Myklebust, *Riksantikvaren 1912-1958*, 2014, 207.

⁶⁷ Harry Fett iflg. *Ibid.*.

⁶⁸ *Ibid.*, 205.

tyngde på konservering fremfor restaurering. Harry Fett var opptatt av aldersverdien som den virkelige verdien – det var det ekte gamle som var viktig å bevare.⁶⁹

3.2.3 Abbedens hus på Utstein Kloster i Rennesøy kommune, Rogaland.

Beskrivelsen i det følgende er basert blant annet på intervju med daglig leder Jørg Eirik Waula ved Utstein Kloster.

Utstein Kloster er anlagt omkring 1260, og er oppført i den høyromanske stilen som på denne tiden var dominerende i Europa.⁷⁰ Klosteret ble restaurert (rekonstruert) rundt 1900 og på 1950- og 60 – tallet. Restaureringsarbeidene ble ledet av Gerhard Fischer. I tilknytning til klosteret lå det en ruin av en mindre bygning, separert fra den innelukkede hovedbygningen. Ruinen ble antatt å være et hus som ble benyttet til å innlosjere pilegrimer og gjester. Utstein Kloster var et Augustinerkloster og det var strenge regler for hvem som kunne slippe inn i selve klosteret.⁷¹ For å kunne betjene gjester og besøkende av ymse slag kunne Augustinerklostre derfor ha en slik tilliggende bygning. Ved Utstein ble ruinen kalt *Abbedens hus*.

Hvordan bygningen så ut i middelalderen finnes det ingen kilder som kan gi et eksakt svar på. Rekonstruksjonen er derfor basert på antagelser og den erfaringskunnskap som finnes om denne typen bygninger. Restene som stod igjen ga indikasjoner på mulig høyde, noen vindusplasseringer og noen trappeløp med døråpninger. I forbindelse med rekonstruksjonsarbeidet ble norsk ekspertise på middelalderens arkitektur forespurt. I denne forbindelse nevnes Øystein Ekroll som er førsteamanuensis ved NDR i Trondheim.

I utgangspunktet planla Stiftelsen Utstein Kloster, nå innlemmet i Stavanger museum, å bygge et beskyttende tak over ruinen. Disse planene vek imidlertid plassen for et mer ambisiøst prosjekt; nemlig å rekonstruere/bygge en bygning oppå den opprinnelige ruinen. I 2004 startet prosessen og arkitekt Louis Kloster utformet et bygg som var gammelmodig i uttrykket, men som hadde moderne elementer for å bryte med den gamle ruinen. Dette prosjektet ga riksantikvaren tommelen ned for. Riksantikvaren kunne vurdere en rekonstruksjon, men da måtte man forsøke å lage en bygning som stilmessig passet – altså en middelaldersk utseende bygning. Stiftelsen gikk videre med arkitekt Helge Skjeldrup og han utformet et rekonstruert bygg med inspirasjon fra relevante anlegg i Danmark og England. Dette forslaget ble godtatt av riksantikvaren, og byggearbeidene kunne starte. Det rekonstruerte bygget sto ferdig i 2013 med en prislapp på 22 millioner kroner.

⁶⁹ Ibid., 207..

⁷⁰ 1150 – 1250 Ekroll, *Med kleber og kalk*, 29 - 41.

⁷¹ Augustinerordenen var en av tre dominerende ordener i romansk tid (i tillegg til benediktinerne og cistercienserne). Ordenene var strengt lukket og innadvendt og dette gjenspeilet seg i arkitekturen og i selve navnet på deres bygg; kloster. Kloster kommer av latin *claustrum*, innestengt. Ibid., 36.

Abbedens hus er interessant og relevant for diskusjonene i oppgaven da det er en rekonstruert bygning fra middelalderen bygget *oppå* den opprinnelige ruinen. Ikke minst er det relevant og spesielt at rekonstruksjonen har skjedd i nyere tid med vernemyndighetenes velsignelse. Abbedens hus er den eneste rekonstruerte bygningen fra middelalderen som er gjennomført i Norge i tiden etter 1970. Slik sett representerer den noe nytt i forvaltningen. Hvorvidt den representerer et *skifte* i forvaltningen og en ny praksis er imidlertid mindre sikkert.

3.3 Eksempler fra Europa.

3.3.1 Carcassonne i Frankrike.

Studier av middelalderens bygninger og monumenter tiltok i Europa fra rundt midten av 1800-tallet. Den storslåtte borgen som omkranser gamlebyen i Carcassonne i Languedoc-Roussillon Regionen i syd-Frankrike ble restaurert og rekonstruert i perioden 1850 - 1910. Mannen som har fått æren for arbeidet er arkitekten Violet Le-Duc. Carcassonne er virkelig et slags postkortbilde på en middelalderborg og den ble blant annet brukt som kulisse til filmen «*Robin Hood – Prince of Thieves*» fra 1991 med Kevin Costner i hovedrollen. Borgen er sterkt rekonstruert, men ble likevel innskrevet på UNESCO's verdensarvliste i 1997. Rekonstruksjonen og arbeidet til Violet Le Duc er brukt som del av begrunnelsen for innskrivingen – som et eksempel på innføringen av moderne konserveringsteknikk.⁷²

Norge befant seg selvfølgelig heller ikke i et vakuum på 1800-tallet. Uten tvil ble vår befatning med tidligere tiders monumentale byggverk påvirket av strømninger ute på kontinentet.⁷³ I løpet av 1800- og 1900-tallet har ulike «skoler» utviklet seg innenfor konserverings- og restaureringsfaget. Toneangivende på 1800-tallet var den nevnte Violet Le Duc, hvis metodeutvikling fikk stor utbredelse. Hans filosofi, som kan benevnes *stilistisk* restaurering, handlet om å gi et byggverk et komplett uttrykk. Dette uttrykket behøvde ikke nødvendigvis å være et (visuelt) uttrykk som byggverket noensinne hadde hatt tidligere. I følge Jukka Jokilehto medførte dette mer ødeleggelse enn konservering i mange av de rekonstruksjonene som fulgte hans eksempel.⁷⁴ Likevel har Violet Le Duc fått anerkjennelse for sin metodeutvikling, og i tilfellet Carcassonne utførte han et grundig arkeologisk forarbeide før han begynte «restaureringen». Det er også fullt mulig å se skillet mellom det opprinnelige murverket på Carcassonnes murer og Le Duc's tilføyelser.⁷⁵ Den stilistiske skolen møtte tidlig motkrefter og

⁷² UNESCO, "Historic fortified city of Carcassonne," www.unesco.org.

⁷³ Dag Myklebust, tidligere leder av bygningsavdelingen hos riksantikvaren, skriver at; «Norsk kulturminnevern var sprunget ut av *europiske* åndsretninger, vel så mye som nasjonale forestillinger». Myklebust, *Riksantikvaren 1912-1958*, 2014, 24.

⁷⁴ Jokilehto er tidligere rådgiver for ICOMOS vedrørende UNESCOs verdensarvkonvensjon Ashurst et al., *Conservation of ruins*, xi.

⁷⁵ Ibid., 4.

flere var opptatt av en mer historisk korrekt tilnærming til restaurering. John Ruskin var på midten av 1800-tallet talsmann for konservering fremfor restaurering. For ham ville en hver tilføyelse til det originale materialet fjerne opplevelsen av tidsånden i en bygning.⁷⁶ Ruskins tanker reflekteres i prinsipper som legges til grunn i flere av chartrene som utarbeides i de kommende tiårene. Tendensen etter 1900 går altså mot konservering fremfor restaurering og rekonstruksjon.

Figur 5 Carcassonne er innskrevet på UNESCOs verdensarvsliste og er for en stor grad rekonstruert av arkitekten Viollet Le Duc på 1800-tallet.

I Languedoc-Roussillon Regionen er det en rekke ruiner etter borganlegg som ble styrt av katarene som hadde sitt tilhold i dette området i middelalderen. Katarene henga seg til en egen retning innenfor kristendom, og ble bannlyst av den katolske kirken. På 1200-tallet ble Katarene utsatt for flere angrep gjennom korstog, og deres religion, byer og forsvarsanlegg ble lagt i grus . Et av disse forsvarsanleggene er borgen Château de Termes som jeg besøkte sammen med Pierre-Arnaud de Labriffe, ingénieur au service régional de l'archéologie (det regionale kontoret for kulturminner i Languedoc-Roussillon). Ved Château de Termes praktiserer arkeologene en

⁷⁶ Ibid., 5.

restaureringsteknikk som er i tråd med blant annet veneziatraktatens anbefalinger for konservering ; Store masser med nedraste stein fra borgens ulike strukturer mures varsomt opp der hvor de etter all sannsynlighet har vært opprinnelig. Restaureringsarbeidet stanser der hvor konservatorene ikke lenger kan være rimelig sikre på steinenes plassering.

3.3.2 Wilhelm erobrerens borg i Falaise.

I Normandie, i byen Falaise, ligger Wilhelm Erobrerens borg. Et anlegg fra slutten av 1000-tallet. Det betyr at det ikke finnes spor i dag av et borganlegg fra Wilhelm erobrerens egen tid. Borganlegget ble restaurert på 1990-tallet, men restaureringsarbeider har pågått helt frem til i dag. Et spesielt trekk ved restaureringen er at helt spesielle materialer er brukt der hvor man kun har antagelser om borgens utseende. Dette dreier seg om steinkassetter (stein i metallnetting) som er bygget oppå hverandre som i et legosystem. Slik illuderer man en middelalderisk mur med ganske god visuell effekt. Samtidig tydeliggjør man skillet mellom det sikre gammelmodige og moderne tolkning. Takkonstruksjonen på bygningene er også spesiell. Da man ikke kunne vite hvordan denne har sett ut, har man valgt å lage en konstruksjon i moderne, lette materialer. Også innvendig er bygningene gjort tilgjengelige gjennom bruk av moderne materialer og byggeteknikker .⁷⁷

Figur 6 Fra Wilhelm Erobrerens borg i Falaise; Steinkassetter som skal visualisere områder der tidligere borgmur antas å ha gått.

3.4 Oppsummering

⁷⁷ Catherine Duchemin og Benoit Panozzo, "Chateau Guillaume-Le-Conquérant, Falaise," red. (Falaise: Orep Editions, 2008).

Eksemplene jeg har trukket frem er alle ulike. De er gjennomført på ulike steder til ulike tider, og med ulike metoder. De norske eksemplene og Carcassonne er sammenfallende i tid. Arbeidene på Abbedens hus, katarernes borger i Lanagedoc og Wilhelm erobrerens borg i Falaise er utført i vår tid. Med unntak av Abbedens hus synes restaurerings- og rekonstruksjonsarbeidene i hovedsak å være sammenfallende prinsipielt og metodisk i forhold til den tiden de ble gjennomført.

Jeg har ønsket å belyse hvilke krefter som ligger bak utviklingen av holdninger som preger rekonstruksjonsarbeider i Norge fra 1800 – tallet og fremover. De norske eksemplene fra 1800 – tallet er preget av nasjonalromantiske strømninger og en higen etter å finne det ekte norske i historien. De monumentale byggene, Håkonshallen og Nidarosdomen, var vanskelig å overse i denne sammenhengen. I takt med økt profesjonalisering i kulturminnevernet og fagene historie og arkeologi synes det å ha blitt en skarpere debatt rundt 1900 knyttet til metoder og autentisitet. Etter hvert som lovverk og forvaltning kommer inn i tydeligere rammer synes norske holdninger å konsolideres med Europa og verden for øvrig. Norske holdninger var ikke isolert fra omverdenen før denne tid, men forvaltningen var i større grad overlatt til idealisme, toneangivende fagpersoner og politikere.

Et interessant brudd med den gjeldende forvaltningspraksis på kulturminneområdet kommer med rekonstruksjonen av Abbedens hus. Her kan det synes som om riksantikvaren har vurdert ruinens vern og en autentisk rekonstruksjon som den beste løsningen for helheten ved Utstein kloster, uten at jeg har direkte belegg for dette. Paradoksalt nok er det oppgavens case – ringmuren på Slottsfjellet og det mest moderne eksempelet fra Norge – Abbedens hus – som synes å avvike mest i forhold til gjeldende prinsipper både på 1930-tallet og i dag.

Konserveringstanken vurderes likevel fortsatt å stå sterkt i norsk kulturminnevern og kan reflekteres i riksantikvarens faglige program for middelalderarkeologi der de nasjonale målene for automatisk fredede kulturminner gjengis. Fokuset er her på vedlikehold; *«Eit prioritert utval automatisk freda og andre arkeologiske kulturminne skal ha eit ordinært vedlikehaldsnivå innan 2020»*.⁷⁸

Kapittel 4

Kulturminnevernets utvikling – fag og vitenskap.

4.1 Innledning.

⁷⁸ Johannesen og Eriksson, "Faglig program for middelalderarkeologi" 18.

For å belyse kulturminnevernets utvikling og skiftet i holdninger til konservering, restaurering og rekonstruksjon vil jeg undersøke om det er spesielle utviklingstrekk, enten faglig eller politisk, som kan ha påvirket dette. Jeg legger til grunn at det skjer et skifte i perioden sent 1800-tall og frem mot andre verdenskrig. 1800-tallet representerer et hundreår med en slags nasjonalromantisk vekkelse i Norge. Vi går fra 400 års natten i union med Danmark til å få fornyet tro på Norge som et selvstendig rike.⁷⁹ I 1814 får landet vårt en av Europas mest liberale grunnlover, men nordmennene må vente nesten hundre år til før selvstendigheten kan nyttes i fulle drag.

4.2 Utvikling av historie og arkeologi som fag og vitenskaper.

Samtidig med nasjonalromantisk blomstring på 1800-tallet utvikles historiefaget parallelt med arkeologien til etablerte vitenskaper. I menneskets utvikling helt frem til begynnelsen av 1800-tallet var historien og fortidens levninger et relativt uoversiktlig landskap med få konkrete holdepunkter for tidslinjer og epoker. Fra et noe ullent samlebegrep om «oldtid» fikk vi en inndeling i historiske epoker og perioder som steinalder, bronsealder, jernalder og middelalder. Avgjørende i denne sammenhengen var selvfølgelig muligheten for å bestemme gjenstanders alder gjennom blant annet analyser av årringer i treverk (senere dendrokronologi) sammenholdt mot skriftlige kilder. Like avgjørende var en gryende bevissthet knyttet til nasjonal identitet i en rekke stater i Europa. Gjennom 1800 – tallet så man at områder med felles etnisitet, kultur og språk ble samlet til nye nasjonalstater så som Tyskland (1871) og Italia (ca. 1870).⁸⁰ I Norge vokste det frem en økende bevissthet rundt norsk identitet, og søkingen etter det genuint norske ga støtet til fokusering på historie – og helt spesielt sagalitteraturen og vikingtiden. Vikingtiden og vikingen ble på mange måter symbolet på det særnorske, selv om vikinger var vel så fremtredende i våre naboland. I jernalder og middelalder ble begrepet *viking* ofte brukt som en samlebetegnelse på sjøfarere av en litt ubestemmelig karakter. Før 1800-tallet var vikingen gjerne referert med negativt fortegn. Vikinger ble fremstilt som sjørøvere og pirater.⁸¹ Dette bildet endret seg med romantikkens diktere og deres heltebilde av vikingen ved 1800-tallets start. Jørgen Haavardsholm tilskriver utviklingen av arkeologien og historiefaget ut over 1800-tallet at vikingen og vikingtiden ble selve billedliggjøringen av nordmennenes fordums storhet.⁸² Det var tross alt i perioden fra cirka år 700 og frem til midten av 1000 – tallet at *Norge* som et geografisk område hvor det levde nordmenn for første gang gjorde seg gjeldende. Ikke minst ble dette tydelig gjennom Harald Hårfages samling av nordmennene i ett

⁷⁹ Mange har ment at unionstiden med Danmark var en sammenhengende nedgangstid for Norge Ole Georg Moseng i Kari Elisabeth Børresen et al., *P2 Akademiet*, vol. 33 (Otta: Transit, 2005), 180.

⁸⁰ R.R. Palmer og Joel Colton, *A history of the modern world* (USA: Mc-Graw Hill Inc., 1995), 548, 58..

⁸¹ Jørgen Haavardsholm, "Vikingtiden som 1800-tallskonstruksjon" (Doktorgradsavhandling, Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo, 2004), 28.

⁸² Jørgen Haavardsholm i Børresen et al., *P2 Akademiet*, 33, 60.

rike på 900 – tallet. Sagalitteraturen og de mektige skipsfunnene på Gokstad og Oseberg ga næring til historien om en epoke av storhet og makt som kunne gi nordmenn nasjonal stolthet og en plattform for en ny nasjonsbygging mot slutten av 1800 – tallet, etter flere hundre år i union med Danmark og Sverige.

For 1800-tallets historikere var vikingtiden og høymiddelalderen eksempler på norsk storhetstid. Funnene av vikingskipene ble for arkeologene og historikerne bekræftelsen på at sagaene var sanne⁸³. Likeledes kan man tolke at restene av monumentale bygninger som Håkonshallen og Nidarosdomen fremsto som ytterligere symboler på denne tapte storhetstiden. Forskning på middelalderen for øvrig ble preget av at dette var en periode hvor nordmennenes selvstendighet ble satt på prøve. Den norsk adelen ble svakere i denne perioden, og i og med Kalmarunionen fra 1397 var en sterk norsk kongemakt bokstavelig talt en saga blott.⁸⁴

4.2.1 Historiefaget.

Historie som moderne vitenskapelig fagdisiplin oppstod med utgangspunkt i opplysningstiden og det første historiske institutt ble etablert i Göttingen i Tyskland i 1757. Historie ble skolefag i Tyskland i 1814, og det som kalles den tyske historiske skole oppsto⁸⁵. På lik linje med Tyskland hadde Norge *den norske historiske skole* med utgangspunkt i 1830-årene. Fremtredende i den norske historiske skole var Rudolf Keyser (1803 – 1864) og Peter Andreas Munch (1810 – 1863). Fremtredende hos disse var å forsøke å vise hvordan Norge hadde et særskilt utgangspunkt i skandinavisk historie både gjennom språk og befolkning. Keyser og Munch var beslektet med tyske romantikere hvor stamme, nasjonalitet og folk var sentrale begrep⁸⁶. For Keyser og Munch skilte norsk historie seg fra de andre skandinaviske landene ved at Norge ble befolket gjennom innvandring mens de andre landene ble erobret og befestet av grupper utenfra som senere etablerte seg som adel.⁸⁷ Profesjonaliseringen av historiefaget i Tyskland tidlig på 1800 – tallet kalles gjerne historismen. En av de fremste arkitektene bak denne retningen i historiefaget var den tyske historikeren Leopold von Ranke. Sentralt i historismen er streng tolkning av primærkildene for å forsøke å rekonstruere historien slik den egentlig var – *wie es eigentlich gewesen*. I tillegg var man opptatt av å fremheve at hver enkelt epoke i historien hadde sin egenart, og at fortiden faktisk *var* annerledes.⁸⁸ Rankes tilnærming til kildene var strikt og

⁸³ Jørgen Haavardsholm i *ibid.*

⁸⁴ Norge fremstilles som den svakeste part i Kalmarunionen. Bagge og Mykland, *Norge i dansketiden: 1380-1814*, 17; Ole Georg Moseng et al., *Norsk historie 1 750 - 1537* (Oslo: Universitetsforlaget, 2011), 279, 80.

⁸⁵ Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var*, 51, 52.

⁸⁶ *Ibid.*, 59.

⁸⁷ Moseng et al., *Norsk Historie 1*, 13 - 18.

⁸⁸ Haavardsholm, "Vikingtiden som 1800-tallskonstruksjon," 16, 17.

objektiv, og uten å legge dømmende kraft i tolkningene.⁸⁹ Historistene måtte arbeide ut fra en objektiv vitenskapelig metode for å rekonstruere historien. Historiens sannhet ble tolket ut fra kildenes ekthet, og på dette grunnlaget ble de historiske begivenhetene stegvis fremstilt. I følge Jørgen Haavardsholm ble denne metodikken adoptert av norske historikere og arkeologer ut over på 1800 – tallet. Fra rundt 1870 skjer et skifte i norsk historievitenskap mot det som i dag kalles evolusjonisme. Evolusjonistene så historien som en skrittvis organisk utvikling hvor det var en løpende sammenheng gjennom tidene. Ernst Sars (1820 – 1903) var en konservativ historiker, evolusjonist og idealist. Som idealist uttrykte han sterke verdistandpunkt i sine fremstillinger.⁹⁰ Mellom 1900 og 1910 trådte den marxistiske forskningstradisjonen frem. Her var Edvard Bull d.e. (1881 – 1931) og Halvdan Koht (1873 – 1965) sentrale skikkelser. For marxistene var historisk materialisme og klassekamp et vesentlig ledd i samfunnsutviklingen. Koht spesielt var kritisk til sine forgjengere som ikke hadde vært kritiske nok i sin vurdering av sagaene som kilder. I følge Koht måtte sagaskriverne ses som historikere og derfor burde sagaene bedømmes som kilder ut fra forfatternes ståsted i den tiden de nedfelte sine tekster.⁹¹ Den marxistiske tenkningen lå i bunnen for mye av norsk historieforskning frem mot 2. verdenskrig.⁹² Tiden etter 2. verdenskrig og frem til i dag har tatt avstand fra ideologisert historie og er preget av mangfold. Ikke minst er dette et resultat av at stadig flere historikere er utdannet og i arbeid.⁹³

4.2.2 Arkeologifaget.

Terje Gansum beskriver i sin doktorgradsavhandling fra 2004 hvordan arkeologifaget i Skandinavia utvikles gjennom 1800-tallet. Fra 1600-tallet og et stykke ut på 1800-tallet var arkeologi en foreteelse som gikk ut på å *samle* oldsaker. Arkeologi var en adspredelse for de rike i denne perioden, og det var først fra rundt 1800-tallets midte at faget begynte å ta en vitenskapelig form. Dette kom til uttrykk gjennom adaptasjon av metodikk og analyseverktøy fra fagdisipliner som geologi, botanikk og anatomi.⁹⁴ I følge Gansum ble arkeologifaget etablert som fagdisiplin i Skandinavia mellom 1820 og 1830. Viktig i denne sammenhengen var dansken Christian Jürgensen Thomsen og hans bruk av tredeling av oldtiden i epokene stein-, bronse- og jernalder. En annen viktig person i arkeologifagets utvikling var Thomsens landsmann Jens Jacob Asmunsen Worsaae som i motsetning til tidligere tiders ensidige fokus på *innsamling* av

⁸⁹ Georg G. Iggers, *Historiography in the twentieth century: from scientific objectivity to the postmodern challenge* (Middletown, Conn.: Wesleyan University Press, 2005), 25.

⁹⁰ Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var*, 60.

⁹¹ Moseng et al., *Norsk Historie 1*, 16.

⁹² Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var*, 61 - 63.

⁹³ *Ibid.*, 63 - 65.

⁹⁴ Terje Gansum, "Hauger som konstruksjoner - arkeologiske forventninger gjennom 200 år" (Doktorgradsavhandling, Göteborgs Universitet og Riksantikvarieämbetet, 2004), 22, 23.

oldsaker vendte fokuset mot å samle *kunnskap* om oldtiden.⁹⁵ Som i historiefaget har man fremtredende personligheter også innen arkeologifeltet. Her er Nicolay Nicolaysen (1817 – 1911), Oluf Rygh (1833 – 1899) og Gabriel Adolf Gustafson (1853 – 1915) betydningsfulle skikkelser i Norge.⁹⁶ Utviklingen av arkeologi som vitenskap virker mer faglig oppstykket, men er ikke mindre påvirket av ytre forhold i politikk og samfunn enn historiefaget. Den faglige tyngden virker å ligge hos våre naboer, Sverige og Danmark, men interaksjonen over grensene virker stor. Det å finne holdepunkter for nasjonale særegenheter står sterkt også i arkeologifaget i denne perioden.⁹⁷ Funnmaterialet vokste i takt med fagets utvikling, og arkeologien fikk sine institusjoner etablert i løpet av 1800-tallet. I Norge vel og merke i en ganske begrenset størrelse med universitetets oldsaksamling på «vandring» mellom mer eller mindre egnede lokaler. Et norsk nasjonalmuseum kom først på plass i 1915. I overgangen 1800 – 1900 inntreer et slags skille i arkeologifaget. Dette handler ikke om århundreskiftet, men om et mer standardisert metodisk fokus i faget. Grunnlaget lå for en stor del i det store gjenstandsmaterialet og funnene som ble gjort i tidligere tider og kunnskapsbasen som dette utgjorde.⁹⁸ Metodikken i faget ble enda mer spesialisert og empirien ble systematisert og brukt på nye måter. Dette metodiske fokuset knytter seg til den forhistoriske arkeologien hvor utforskning av gravhauger står sentralt. Et eksempel på at holdninger endrer seg også i undersøkelsene av middelalderens stående byggverk er kritikken konservator Håkon Shetelig ved Bergen Museum retter mot rekonstruksjonen av Håkonshallen. For ham er et økt fokus på de «*gamle brustne sten enn på nye etterligninger*» kjennetegnet på et fornyet syn på restaureringsmetodikken.⁹⁹ Det kan også bemerkes at arkeologifaget hadde meget markert ulike retninger og ulike utgangspunkt i sin tidlige fase. De arkeologiske museene engasjerte utdannede arkeologer for sine undersøkelser. Riksantikvaren benyttet stort sett arkitekter, kunsthistorikere og historikere i sitt arbeid knyttet til middelalderens bygninger.¹⁰⁰

Middelalderarkeologien i Norge i dag er innlemmet i det generelle arkeologifaget og ikke skilt ut som et eget fagområde. Et slikt skille forekommer ved enkelte læresteder i Danmark og Sverige. Slik sett er det ikke klare skiller og spesialisering i utdanningen av arkeologer i forhold til ulike epoker i historien. I masteroppgaver og avhandlinger vil likevel middelaldertematikk kunne

⁹⁵ Ibid., 25 - 27.

⁹⁶ Nicolay Nicolaysen (NN) var utdannet jurist og fremtredende medlem av Fortidsminneforeningen. NN var den første som inntok «antikvarstillingen» i foreningen med økonomisk støtte fra staten i 1860. NN er også kjent for å ha ledet utgravningen av Gokstadskipet i 1880. Oluf Rygh (OR) var først og fremst historiker, men arbeidet for å etablere arkeologi som akademisk fag i Norge. OR er kjent for sin forskning på norske stedsnavn. Gabriel Gustafson er kjent for å ha ledet utgravningen av Osebergskipet fra 1904. Einar Østmo og Lotte Hedeager, *Norsk arkeologisk leksikon* (Oslo: Pax forlag, 2005)..

⁹⁷ Gansum, "Hauger som konstruksjoner," 28 - 30.

⁹⁸ Ibid., 50.

⁹⁹ Haugland Sørensen, ""At vort Land var et selvstændig Rige" Rekonstruksjon av Håkonshallen i Bergen."

¹⁰⁰ Johannesen og Eriksson, "Faglig program for middelalderarkeologi" 16.

fokuseres. Spesialiseringen innenfor ulike epoker er også knyttet til arbeidserfaring. Riksantikvaren har bygget opp kompetanse på middelalderarkeologi fra 1960-tallet, dette spesielt med bakgrunn i utgravninger i middelalderbyene. Dette feltet er fra 1994 overført til NIKU som ble opprettet dette året.¹⁰¹ På feltet middelalderarkeologi er det fortsatt et skille mellom faget og forvaltningen.

4.3 Gerhard Fischer – arkitekten bak ringmuren på Slottsfjellet.

Tidligere har jeg redegjort for arkeologifagets utvikling frem mot første Verdenskrig. Tidlig på 1900-tallet begynner Gerhard Fischer å gjøre seg gjeldende. Fischer er sentral i forhold til oppgavens tema og problemstillinger, og jeg mener det er relevant å se litt nærmere på hvem han var og hva han sto for. De siste undersøkelser som er gjort av ringmuren på Slottsfjellet ble utført av ham, og det er han som har bygget opp den muren som i dag er synlig på fjellet.

Gerhard Fischer selv var altså ikke arkeolog av profesjon, men arkitekt. Han ble likevel sentral i utviklingen av middelalder-arkeologien i Norge fra tidlig 1900 – tall til 1960-årene.¹⁰² Det kan virke paradoksalt at det til tross for spesialiseringen av arkeologi som vitenskap, så er det fortsatt et felt hvor «ufaglærte» får lov til å virke. Fischer er sentral i de fleste utgravningsprosjekter innenfor norsk middelalder-arkitektur, både før og etter andre Verdenskrig. Det er hans etter hvert lange erfaring, at han ble betrodd arbeid med arkeologiske undersøkelser av noen av landets mest monumentale bygg fra middelalderen. Spesielt har Fischer befattet seg med norske middelalderborger. Tunsberghus er intet særtilfelle for Fischer - han gjorde også undersøkelser på Bohus (1926 -31), Bergenhus (1929 – 40) og Sverresborg i Trondheim (1936 – 40). Fischers ambisjon var å undersøke alle kjente middelalderborger i Norge.¹⁰³ Som årstallene indikerer jobbet Fischer til dels parallelt med flere utgravninger og undersøkelser. Måten han kunne gjøre dette på var ved å ha en stab av mer eller mindre trente arbeidsfolk på hvert sted som stod for blant annet oppmåling, dokumentasjon og det manuelle gravearbeidet. I Tønsberg hadde Fischer en stab på seks mann. Arbeidsgjengene var gjerne ledet av en person med en viss lokal rang, men gjerne uten formell kompetanse på arkeologi eller historie. Gerhard Fischer selv fremstår som dirigenten som styrer og overvåker det hele. Gjennomgående i rapporten fra utgravningene av ringmuren på Tunsberghus beklager Fischer seg over dårlig tid på grunn av andre presserende oppgaver. Når vi vet at Gerhard Fischer i 1926 ble ansatt av Oslo kommune med ansvar for middelalderparken, på toppen av de andre engasjementene, forstår vi at han var hektisk opptatt. Det skal noteres at Fischer i en periode

¹⁰¹ Ibid., 16 - 18.

¹⁰² Ibid., 17.

¹⁰³ Eriksson, "Maktens Boningar," 29.

brakte Cato Enger som assistent i Tønsberg.¹⁰⁴ Årsaken til at Fischer engasjerte Enger er et ønske om å ha en kompetent person til stede i de perioder han selv måtte være borte. Fischer var for øvrig avhengig av å ha med dyktige medarbeidere i felten. Han brukte i andre sammenhenger også sin kone, Tulla Fischer, som i sin tid var ansatt hos riksantikvaren.¹⁰⁵ Han samarbeidet også tett med den lokale avdelingen av Fortidsminneforeningen og borgermester Rørholt i Tønsberg. Selv om Cato Enger ble engasjert kan det likevel tyde på at han ikke var med gjennom hele perioden for utgravningene. Fischer uttrykker blant annet oppgitthet over at murerne som skal utføre arbeidet med konserveringen ikke har gjort skikkelig arbeid i perioder han har vært andre steder.

Fischer representerer den norske og Europeiske tradisjonen hvor fremveksten av middelalderarkeologi får fotfeste først i mellomkrigstiden.¹⁰⁶ Arkitektutdanningen hadde nok en betydelig historisk dimensjon, og Fischer fikk anledning til å opparbeide seg mer erfaring på arkeologifeltet enn de fleste. Fischer gjorde utvilsomt en stor innsats for middelalderarkeologien i Norge, men metodene var dessverre mangelfulle sett med dagens øyne. Resultatet ble at svært mye viktig materiale aldri ble undersøkt, og enda verre – det ble ødelagt for fremtidig forskning.

4.4 Oppsummerende diskusjon.

1800 – tallet så fremveksten av historie og arkeologi som mer og mer profesjonaliserte fag og vitenskaper. Historikere fikk en egen utdanning i Norge, og dette skjedde gjerne gjennom seminarer. Etableringen av et eget norsk universitet med historie som obligatorisk del av examen philosophicum og filologutdanningen bidro også.¹⁰⁷ Nasjonalarkiver og riksarkiver ble etablert i flere europeiske land, også i Norge. Gjennom anvendelse av nyvunne vitenskapelige metoder vokste aksepten for fagene som selvstendige vitenskaper. Betegnende for både historiefaget og arkeologifaget i Norge på 1800-tallet er den økte bevisstheten om Norge som selvstendig rike og nasjon. Etter 1814 blir identitetsbyggingen rundt norsk fordums storhet fremtredende. Som Jørgen Haavardsholm har uttrykt det så kunne livsmottoet til befolkningen i Norge på sent 1800-tall og tidlig 1900-tall vært; «*bli kjent med vikingen i deg*».¹⁰⁸ Både historiefaget og arkeologifaget ble brukt for å underbygge dette. Det er ikke tilfeldig at Jakob Aal utga Snorres Kongesagaer i en folkelig utgave i 1838.¹⁰⁹ Ut over 1800-tallet knyttes skrift og funn sammen til en stor fortelling om heltene og nasjonen.¹¹⁰ Nasjonalromantikk, nasjonsbygging og historie og arkeologi som bidragsyttere i en fortelling om det fordums store

¹⁰⁴ Ingeniør Cato Enger var fra 1937 ansatt som bygningskonservator hos riksantikvaren. Myklebust, *Riksantikvaren 1912-1958, 2014*, 190.

¹⁰⁵ Johannesen og Eriksson, "Faglig program for middelalderarkeologi" 17..

¹⁰⁶ Bergljot Solberg, "Arkeologi," Store Norske Leksikon, <https://snl.no/arkeologi>.

¹⁰⁷ Moseng et al., *Norsk Historie 1*, 13.

¹⁰⁸ Børresen et al., *P2 Akademiet*, 33, 60.

¹⁰⁹ Gansum, "Hauger som konstruksjoner," 29.

¹¹⁰ Ibid.

Norge kan synes som en gjennomgående tråd i 1800-tallets utvikling av fagene. Fagdisiplinene har ikke nødvendigvis den samme agendaen som de politiske strømningene, men de blir likevel nyttige leverandører gjennom stadig nye funn og ny forskning. Blant annet fikk forskningsarbeidet på vikingtid fikk betydning i nasjonsbyggingsarbeidet.¹¹¹ I arkeologifaget kan det synes som om spesialiseringen av faget går noe tregere enn i historiefaget. Langt inn på 1900-tallet ser vi at de toneangivende personlighetene har en autodidakt tilnærming til faget. På mange måter fremstår 1800-tallet som arkitektenes hundreår innenfor middelalderarkeologien – mer spesifikt – de som befatter seg med rekonstruksjoner over bakken. Bak rekonstruksjonsarbeidene med de mest symbolsterke og monumentale byggverkene i Norge står arkitekter. Dette er tilfelle med både Nidarosdomen og Håkonshallen.

I følge Anna-Lena Eriksson skal vi vokte oss for å bedømme pionerens arbeid på arkeologifronten som mangelfull og vilkårlig. Deres undersøkelser ble gjort under deres tids forutsetninger og med datidens vitenskapelige metoder. Det er ikke tilfeldig at Gerhard Fischer regnes som den som har betydd mest for utviklingen av middelalderarkeologien i Norge.¹¹² Hvis man tolker Anna-Lena Eriksson og Terje Gansum og deres omtale av arkeologifagets utvikling i Norge kan det synes som om Eriksson har et noe annet syn enn det Gansum forfekter. Eriksson påpeker at pionerene var ensidig opptatt av arkitekturhistorie og dekor fremfor samfunnsmessige forhold og menneskers liv. Gansum forfekter at arkeologien ut over på 1800-tallet i Norge utvikles mot en profesjonalisert fagdisiplin med vitenskapelige metoder som grunnlag. Jeg velger i denne sammenhengen å vurdere den tilsynelatende uoverensstemmelsen på bakgrunnen av tematikken i deres avhandlinger; Eriksson befatter seg primært med borg- og bygningsarkeologi fra middelalder, mens Gansum fokuserer på den forhistoriske arkeologien som befattet seg med gravhauger og funn under bakken. De store utgravningene, og funnene, i jernalderens gravhauger kommer forut for undersøkelsene av middelalderens monumentale bygg. Dette kan bety at spesialiseringen av faget knyttet til den oppvurderte vikingtiden har gått forut for middelalderens levninger. Bergljot Solberg bekrefter denne utviklingen og peker på at middelalderens monumenter fikk øket interesse etter 1900.¹¹³ Studiene av middelalderens byggverk og arkitektur hadde i denne fasen karakter av å være komplementær til de skrevne kildene.

Utviklingen av arkeologifaget i Norge synes å gjenspeile bildet av at det var jernalder og vikingtid som var den sentrale epoken som ble *faglig* fokusert på 1800-tallet. Det er i løpet av 1800 – tallet og tidlig på 1900 – tallet at flere av de mest betydningsfulle minnesmerker fra vikingtiden blir avdekket og brakt frem for allmenheten. De toneangivende spesialiserte

¹¹¹ Haavardsholm, "Vikingtiden som 1800-tallskonstruksjon," 24.

¹¹² Johannesen og Eriksson, "Faglig program for middelalderarkeologi" 17.

¹¹³ Solberg, "Arkeologi".

arkeologene synes å ha befattet seg med denne epoken og det enorme tilfanget av gjenstander som etter hvert dukket opp av jorda. Bildet av vikingen endret seg også i løpet av hundreåret – fra å være en sjørøver til å bli en helt med kvaliteter og egenskaper som nordmenn flest kunne identifisere seg med. Historien om vikingen som helt og nasjonalsymbol ble konstruert i løpet av 1800-tallet.¹¹⁴ Parallelt gjenoppdages noen av de monumentale bygningene fra middelalderen. Restaureringsarbeider og rekonstruksjoner igangsettes på Håkonshallen og Nidarosdomen. På dette området er det arkitektene som dominerer. Typisk for Norge i denne perioden er at undersøkelser og arbeid på middelalderens byggverk foregår *over* bakken. Riksantikvaren fikk et særskilt ansvar for middelalderen fra 1912, men som arkeologisk felt ble middelalderen fortsatt liggende etter den dominerende forhistoriske arkeologien. Riksantikvaren benyttet stort sett arkitekter, kunsthistorikere og historikere til å registrere og dokumentere stående bygg og ruiner.¹¹⁵ Systematiske arkeologiske undersøkelser av middelalderens levninger starter opp først et stykke ut på 1900-tallet. Her ser vi at Gerhard Fischer blir sentral. I arkeologifaget, som i historiefaget, utvikles det altså spesialområder. Ulike tidsepoker krever ulik kompetanse, metodikk og tilnærming. Denne epokevise inndelingen og spesialiseringen ser vi også i dag i både historiefaget og arkeologien. Riksantikvaren gjør imidlertid et poeng ut av at arkeologiutdanningen ikke har en spesialisering i historiske epoker i Norge. Denne manglende spesialiseringen ser likevel ut til å kunne kompenseres gjennom praksis.

Politisk blir historie- og arkeologifaget nyttige leverandører til de nasjonalistiske strømmingene som preger både Norge og Europa på 1800-tallet. Det stadige suget etter historie og funn som kan bekrefte en fordums storhet og en nasjonal særegenhet gir fagene næring og bidrar til utviklingen. Imidlertid kan det synes som om det faglige fokuset til dels overskygges av de populære politiske strømmingene.¹¹⁶ Politikk og fag er i dag markert adskilt.

Forskningsinstitusjonene skal være uavhengige og forvaltningen av kulturminner er regulert gjennom lovverk og forskrifter. Dette hindrer ikke at politikk og fag likevel krysser klinger i samfunnsdebatten. Her skaper nok den arkeologiske arven og vernet av kulturminner sterkere og hyppigere politiske vinder enn historiefaget. Kulturminnevern er stadig tilstedeværende i både nasjonal- og lokalpolitisk sammenheng. Dette kommer spesielt til uttrykk i plansaker og i saker som omhandler inngrep i og rundt fredede kulturminner. I denne omgang er det nok å nevne debatten rundt høyblokka og y-blokka i regjereingskvartalet i Oslo, og økokrims

¹¹⁴ Jørgen Haavardsholm viser dette i sin doktoravhandling fra 2004. Haavardsholm, "Vikingtiden som 1800-tallskonstruksjon".

¹¹⁵ Johannesen og Eriksson, "Faglig program for middelalderarkeologi" 16.

¹¹⁶ Gansum, "Hauger som konstruksjoner," 29, 30.

bøtlegging av Tønsberg kommune for gravearbeider i vernesonen for Oseberghaugen.¹¹⁷ De to nevnte sakene viser at fortid og nåtid av og til møtes i et utfordrende spenningsforhold. Som motvekt kan en rekke saker fremheves hvor fortiden og historien spiller en svært positiv rolle i dagens samfunn. Dette kommer blant annet frem i utstrakt bruk av historien i forbindelse med attraksjonsutvikling og verdiskaping. Dette vil jeg komme tilbake til i kapittel 6.

Kapittel 5.

Rekonstruksjon som begrep i arkeologi og historie.

5.1 Innledning:

I denne delen av oppgaven vil jeg diskutere bruken av begrepet rekonstruksjon i arkeologi og i historie. Jeg vil se på hvordan begrepet brukes og hva slags valør og klangbunn det har i de ulike fagmiljøene. Jeg vil også diskutere om rekonstruksjon som begrep er sammenfallende i de to fagene, og om det kan finnes overføringsverdi mellom de to fagdisiplinenes innhold i begrepet.

5.2 Diskusjon.

Begrepet rekonstruksjon benyttes både innen arkeologifaget og historiefaget. I arkeologien brukes som oftest begrepet *arkeologisk rekonstruksjon*. En arkeologisk rekonstruksjon defineres som en fysisk rekonstruksjon av for eksempel en bygning fra fortiden hvor man sammenstiller arkeologiske funn og forskning slik at man kan danne seg et bilde – en antagelse – om hvordan bygningen har sett ut, og vært konstruert. I Norsk sammenheng er som tidligere nevnt stående bygninger fra middelalderen og tidligere tider svært sjeldne. Arkeologiske rekonstruksjoner kan derfor anses som usikre da man ofte kun har et arkeologisk avtrykk av bygningen eller fragmenterte ruiner å gå ut i fra. I sin masteroppgave fra 2011 bruker Silje Lillevik Borg i Lofoten, en rekonstruert hallbygning fra yngre jernalder, som case. På Borg danner de arkeologiske funnene grunnlaget for den rekonstruerte hallbygningen. Undersøkelsen viste husets grunnplan (bygningens fotavtrykk), spor etter ytre vegger, ildsteder, innganger, gulv og takbærende stolper.¹¹⁸ Altså fantes ingen stående rester av bygningen. Bygningens utseende ble til på grunnlag av tolkning av disse funnene sammenholdt med kunnskap fra lignende funn andre steder. Paralleller til Borg er langhuset på Veien i Buskerud og Gildehallen som er bygget ved Borrehaugene i Vestfold. Veien er et spesielt fenomen i norsk sammenheng i og med at det er oppført nøyaktig på stedet der de arkeologiske funnene av langhuset fra jernalderen ble

¹¹⁷ NTB, "Riksantikvaren forstår at Y-blokka må rives," *Dagbladet*, 25. mai 2014. Therese Doksheim, "Tønsberg kommune ødela egne, uerstattelige kulturskatter. Nå har de godtatt millionbot," *ibid.*, 25. april 2015.

¹¹⁸ Lillevik, "Rekonstruksjon og autentisitet," 32 - 49.

funnet.¹¹⁹ Veien ble ferdigstilt i 2005. Gildehallen på Borre er en rekonstruert hall fra rundt år 800 basert på tolkning av liknende funn som på Borg og Veien. Gildehallen ble ferdigstilt i 2013 og er konstruert basert på tolkning av det arkeologiske materialet, men også på studier av blant annet takkonstruksjonen i stavkirker.¹²⁰ I liten grad er skriftlige kilder benyttet i tolkningene for de nevnte byggene. Dette fordi det finnes lite, eller ingenting av skriftlig materiale som er relevant og presist.

I arkeologisk rekonstruksjon er autentisitet et sentralt tema. Autentisitet kan i denne sammenhengen sammenlignes med sannhetsbegrepet i historie. I begge fagdisiplinene tilstrebes en mest mulig sann fremstilling av fortidige hendelser. Autentisitet ble introdusert som vurderingskriterium for kulturminners verdi gjennom i første hånd Veneziacharteret i 1964. Deretter ble kriteriet stadfestet og konkretisert gjennom Verdensarvkonvensjonen i 1977 og Nara-dokumentet i 1994.¹²¹ Autentisitet som begrep og vurderingskriterium er omdiskutert. Hans -Henrik Egede-Nissen diskuterer begrepet i stor bredde i sin doktoravhandling; *Autentisitetens relevans*, fra 2014. Jeg vil trekke veksler på denne avhandlingen ut over i kapittel 6.

Rekonstruksjon i historie eller å *rekonstruere fortida* er for historikeren en grunnleggende oppgave. Som pekt på tidligere (kapittel 1.6) trekker Knut Paasche frem en todelt prosess i forbindelse med rekonstruksjon av Tuneskipet. Han peker på den objektive innledende fasen hvor man har originale deler å sette sammen – dette kaller han gjenoppbygging. Neste fase, hvor spekulasjonene overtar blir den subjektive fasen – dette kaller han konstruksjon. I historiefaget kan «konstruksjon» ha to forskjellige betydninger; *forfalskning* eller *valg av tema og problemstilling*.¹²² Selv om forfalskning er et sterkt uttrykk, så er det en parallellitet mellom historiefaget og arkeologifaget når det gjelder innholdet i begrepet konstruksjon. Likevel legger neppe Paasche forfalskning til grunn når han opererer med konstruksjon i forbindelse med rekonstruksjoner av skip, men konstruksjonen er her en tolkning og en antagelse. I historiefaget peker Paul Knutsen på blant annet den skandaliserte historikeren David Irving og hans forvrengning av kildemateriale fra nazi-tyskland som et eksempel på konstruksjon som forfalskning.¹²³ Imidlertid trekker Paul Knutsen frem konstruksjonen som en forutsetning for rekonstruksjon i historiefaget, og altså ikke en motsetning. Her referer Knutsen Francois Furet som sier at historikeren må *konstruere* sitt studieobjekt – velge hvilke spørsmål som skal stilles til fortiden. I motsetning til Paasches definisjon hvor konstruksjon er fase 2 kommer i

¹¹⁹ Hringariki, "Langhuset," Veien Kulturminnepark, <http://www.hringariki.no/langhuset.php>.

¹²⁰ Lillevik, "Rekonstruksjon og autentisitet," 17.

¹²¹ Egede-Nissen, "Autentisitetens relevans," 12 - 15.

¹²² Paul Knutsen, *Analytisk narrasjon: en innføring i historiefagets vitenskapsfilosofi* (Bergen: Fagbokforl., 2002), 239.

¹²³ Ibid., 207.

historiefaget konstruksjonen således som en forutsetning for rekonstruksjonen. Her kan man ane et skille mellom en praktisk tilnærming og en teoretisk.

En utfordring historikeren står ovenfor er det fragmentert bildet av det som har skjedd i fortiden. Disse fragmentene består av kilder som, hver for seg eller sammen, kan gi rom for ulike tolkninger av det som virkelig skjedde i fortida. Historikeren må tolke kildene for å gi et bilde av fortidig menneskelig aktivitet. Én tradisjon i kildekritikken står den svenske historikerfamilien Weibull for. Martin Weibull (1835 – 1902) og sønnene Lauritz (1873 – 1960) og Curt (1886 – 1991) forfektet strengt at det kun var det som var direkte belagt i primærkildene man kunne si noe sikkert om.¹²⁴ Dette sammenfaller med historismen som er redegjort for tidligere. Dansken Erik Arup (1876 – 1951) hadde en annen tilnærming. For ham var det ikke kilden som talte selv, men historikeren som stilte spørsmål til kilden, og således fikk ulike svar. Det var opp til historikeren å tolke de svarene han fikk og trekke slutninger. I følge Knut Kjeldstadli kan de samme levningene gi rom for ulike tolkninger gjennom at historikere stiller nye spørsmål. Han deler diskusjonen om å rekonstruere fortida inn i tre plan:¹²⁵

1. Etablere enkle og avgrensede fakta om enkeltforhold og enkelthendelser
2. Påvise mer omfattende mønstre
3. Bygge mange deler sammen til en syntetiserende fremstilling

I historiefortellingen – eller fortolkningen – kan filosofiske teorier om sannhet bringes inn. Historie har en dobbelthet i seg gjennom de latinske begrepene *res gestae* – det som virkelig har skjedd, og *historia rerum gestarum* – berettelsen om det som har skjedd.¹²⁶ Historikeren har i motsetning til en romanforfatter den virkelige fortid som objekt. Hovedmålsettingen for historikeren er å rekonstruere en fortidig virkelighet. Paul Knutsen peker på to filosofiske teorier som kan beskrive hvordan historietolkning kan nærme seg en slags sannhet om fortidige hendelser; korrespondanseteorien og koherensteorien. Korrespondanseteorien er den klassiske sannhetsteorien hvor samsvar med virkeligheten – virkelige hendelser - er kjernen. Koherensteorien fokuserer på samsvar med fakta. I følge koherensteorien er noe sant dersom det er samsvar med øvrige utsagn som antas å være sanne. Aristoteles koblet korrespondanseteorien til samsvar med tingene. I historieforskning kan da dette være kilder i form av tekster og levninger. Bertrand Russel diskuterer koherensteorien opp mot korrespondanseteorien og fremfører et eksempel som en begrunnelse:

¹²⁴ Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var*, 201.

¹²⁵ *Ibid.*, 201 - 18.

¹²⁶ Knutsen, *Analytisk narrasjon*, 21.

«Det er tenkelig at en virkelig fantasifull romanforfatter kunne konstruere en fortid som passet fullkomment inn i all vår viten, og som likevel var helt forskjellig den virkelige fortid».¹²⁷

Russel argumenterer med at man i filosofien kan hevde at alt virkelig liv er drømmer – at den ytre verden har status som drømte ting. Opp mot dette setter han common-sense oppfatningen om at andre mennesker og ting faktisk eksisterer. På denne bakgrunn foretrekkes korrespondanseteorien i rekonstruksjonen av den virkelige fortid. Koherensteorien kan fungere som et viktig supplement.¹²⁸

Grunnleggende i både historie og arkeologi er at man ønsker å rekonstruere fortidige hendelser eller spor av menneskelig aktivitet så sannferdig som mulig, eller så autentisk som mulig. Som grunnlag for slik rekonstruksjon har forskerne fragmenter av et stort bilde som utgjør fortiden. Dette i form av kilder og levninger. Disse fortidige fragmentene må så tolkes og søkes satt sammen – bli sammenholdt – for å gi et større bilde eller en større sammenheng og syntese. Jo færre kilder som finnes, og jo mindre de forteller – jo vanskeligere blir tolkningen. I dette arbeidet er forskeren – arkeologen eller historikeren – sentral. Forskeren selv har et bakgrunnsteppe av informasjon fra sin egen tid og må således forsøke å henstille seg til en annen tid og en annen mentalitet for å prøve å forstå og tolke. I utgangspunktet har altså både arkeologen og historikeren de samme grunnleggende inngangene til sin forståelse og tolkning. I forhold til norsk vikingtid og middelalder og tolkningen av funn og ruiner så må fagdisiplinene skride over faggrensene. Tolkningene må baseres på både fysiske funn og skriftlige kilder. Hva er så sikker kunnskap i dette landskapet? Arkeologene vil kunne hevde at deres funn av levninger er «sanne» i den forstand at de er håndfaste primærkilder. Likevel må tolkningen av arkeologiske funn ofte finne støtte i skriftlige kilder. Da beveger vi oss over på historikerens banehalvdel. Det finnes skriftlige primærkilder fra norsk vikingtid og middelalder som runeinnskifter, jordebøker og diplomer, men det kanskje mest brukte tilfanget av skriftlige kilder fra jernalder og middelalder i norsk historie er sagaene. Sagaene er ikke primærkilder – i hvert fall ikke i forhold til det som skjedde i hundreårene før de ble nedskrevet. I lys av korrespondanseteorien og koherensteorien kan dette gi forskerne noen interessante utfordringer. I historieforskningen har sagaene alltid vært debattert som kilde – helt fra tidlig 1800-tall. I begynnelsen passet sagaene inn i det bildet man ønsket å tegne av fortidig storhet i Norge og ble således vurdert som «sikre» kilder. Denne vurderingen endret seg i overgangen mot 1900-tallet da kildekritikken ble mer rigid med historistene og historismen. På 1900-tallets begynnelse ble sagaene sett på som en stormanns opplevelse av virkeligheten – med fokus på stormenn og konger. Knut Kjeldstadli påpeker at spesielt marxistene inntok et meget kritisk

¹²⁷ "Om sannhet og mening i historie," *Historisk Tidsskrift*, no. 4 (1997): 445.

¹²⁸ *Analytisk narrasjon*, 189 - 93.

standpunkt til sagaene som kilder.¹²⁹ Marxistene nedtonet sagaenes relevans som kilde til Norges historie i denne fasen. I etterkrigstiden har imidlertid sagaene fått fornyet tillit som viktig kilde til fortiden gjennom den mer pragmatiske tilnærmingen dagens forskere har til det store bildet av kildetilgang.¹³⁰

To prosjekter i Vestfold kan brukes som eksempler for å vise hvordan historie og arkeologi krysser hverandre i diskursen om Norge i sagatiden:

På Jarlsberg hovedgård ligger en gravhaug som kalles Farmannshaugen. Denne haugen blir beskrevet i Snorres kongesagaer – Harald Hårfagres saga - som gravstedet for kong Bjørn. Kong Bjørn skulle i følge sagaen være Harald Hårfagres sønn. I følge Terje Gansum hadde Snorre et prosjekt med å koble Vestfold inn som et viktig utgangspunkt for rikssamlingen. Dette hadde sammenheng med Vikens tradisjon med motstand mot dansk herredømme. Gjennom en genealogisk kjede kobler Snorre Harald Hårfagre via kong Bjørn til selveste helgenkongen Olav Haraldsson. I Snorres saga til-legges Bjørn tilnavnet Farmann. Professor A. W. Brøgger starter utgravninger av Farmannshaugen i 1917 og han forventer å finne et skip i haugen. Skipsfunnene i Vestfold koblet i følge Brøgger den gamle kongeætt fra Vestfold til Norges erobring og samling. Skipet i Farmannshaugen skulle være beviset som knyttet kongesætt og farmannshaugen til historien om nasjonen Norge.¹³¹ Stor var derfor skuffelsen da haugen viste seg å være tom. Funnene var svært begrenset og besto av en eikespade og noen beinrester – altså intet skip, og intet bevis for Brøggers teori. I tiden etter har diskusjonen gått, og ulike forskere har hatt ulike tolkninger av både funnet og Snorres pålitelighet som kilde. *Res gestae* er ikke stadfestet i tråd med fortolkningen av kilden – det er ikke korrespondanse mellom den virkelighet som beskrives av Snorre og Brøggers fortolkning. Her kan man si at så lenge farmannshaugen lå uåpnet så stemte totalbildet av den sannhet som Brøgger tolket frem. Det var koherens mellom fakta og øvrige forhold som man antok som sanne. I grunnen ligger her at Brøgger hadde tiltro til Snorre som kilde. Dette ble ytterligere forsterket gjennom det faktum at Farmannshaugen ligger der hvor Snorre beretter at den skal ligge. Utgravningen slår imidlertid bena under Brøggers teori. Dette illustrerer også en grunnleggende utfordring i historieforskningen; det at man aldri kan rekonstruere historien totalt. Som Paul Knutsen påpeker vil problemstillinger og fortolkninger alltid være påvirket av historikeren selv. I historieforskningen kan dette betegnes gjennom det klassiske «objektivitetsproblemet».¹³² Ulike historikere velger ulike problemstillinger og kan komme frem til ulike tolkninger av de samme fortidige hendelser. Tok så Brøgger fullstendig feil i sin teori og tolking av Farmannshaugens historiske innhold? Svaret er ja hvis man legger

¹²⁹ Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var*, 61, 62..

¹³⁰ Ibid., 62.

¹³¹ Gansum, "Hauger som konstruksjoner," 76 - 82.

¹³² Knutsen, *Analytisk narrasjon*, 192.

korrespondanseteorien alene til grunn. Dersom man tar et skritt videre og betrakter de bakenforliggende motivene for Snorres beretning så kan en historiker med en annen problemstilling komme frem til andre tolkninger. Snorre kunne ha en agenda bak å hevde at Bjørn Farmand var gravlagt i Vestfold. Historikeren Claus Krag skisserer en slik mulighet – nemlig at Snorre bevisst ville at rikssamlingen skulle knyttes til Vestfold og ikke Opplandene¹³³. I slike sammenhenger i historien argumenterer Knut Kjeldstadli for at korrespondanseteorien kommer til kort. Kilden alene er ikke nok mener han. Fortiden er borte og overleveringene kan være fragmenterte og tilfeldige. Som historikere må teoriene settes inn i et større bilde uten at man låser seg til kildene alene. At Snorre kunne ha bakenforliggende motiver innbakt i sin sagaskrivning fremgår ikke uten videre av teksten, men funnene – eller snarere mangelen på funn – i Farmannshaugen kan bidra til nye teorier og problemstillinger.

Det andre prosjektet jeg vil løfte frem er nylig avsluttet og bygger også på sagaene som opprinnelig kilde. Prosjektet handlet om å finne slagstedene fra 1163 og 1177 på Re. Utgangspunktet her er skriftlige kilder, sagalitteraturen (Kongesagaene - Fagerskinna og Heimskringla), som altså ikke i utgangspunktet er primærkilder da de er skrevet flere tiår etter selve hendelsene. I begge kildene beskrives slagene i ganske utførlig detalj, både selve slagstedene og folkene som deltok. For å finne slagstedet fra 1163 (prosjektet ble etter hvert konsentrert om kun dette slaget) tok prosjektledelsen utgangspunkt i skildringene i sagaene og sammenholdt disse. Ut fra stedsnavn og undersøkelser av terrenget fant man frem til det mest sannsynlige området i Re for slaget. I dette området gjorde man så en storstilt undersøkelse med metalløkere. Grunnlaget for å benytte metalløk var selvfølgelig for å lokalisere våpen og våpenrester av metall. Det å finne slagsteder med en slik metodikk er høyst usikker, da man vet at våpen var verdifulle eiendeler i jernalder og middelalder. Sannsynligheten for at slagmarken var rensket for våpen etter et slikt slag var derfor høy. I tillegg kommer slitasje gjennom århundrer med jordbruk og erosjon som visker ut enda mer. Uansett fant arkeologene en rekke gjenstander som antas å kunne stamme fra et slag – deriblant flere pilspisser. Jeg skal ikke gå inn på tolkningen av disse funnene spesifikt, men bare konstatere at de fremholdes som indikasjoner og «bevis» for at slagstedet ble funnet. Til grunn for denne tolkningen legger prosjektledelsen at samsvaret mellom skriftlige kilder, tolkninger av stedsnavn og funn av levninger, samlet underbygger at det i denne konteksten er overveiende sannsynlig at man snakker om et slagsted – og mere spesifikt slagstedet fra 1163. Har så dette gitt oss noen ny kunnskap i form av rekonstruksjon? Svaret er i hvert fall at gjennom bruk av både skriftlige kilder og levninger, så har man fått ny kunnskap om lokaliteten for et slagsted. Eksempelet viser at metoder fra både arkeologi og historie kan benyttes for å nå målet – nemlig å rekonstruere en

¹³³ Gansum, "Hauger som konstruksjoner," 82.

fortidig hendelse. I motsetning til eksempelet med Farmannshaugen fikk man på Re bekreftelse på at Snorres beretninger om slaget holdt stikk. Dette løfter sagaene, og spesielt Heimskringla, som kilde til Norges historie fra jernalder og vikingtid. Imidlertid må det anføres at det er en stor forskjell på historien om Farmannshaugen og slaget på Re. Farmannshaugen vurderes i dag til å ha blitt anlagt rundt år 900, mens slaget på Re sto i 1163.¹³⁴ Snorre besøkte Norge og Tønsberg i tiden rundt 1220, og det antas at både Heimskringla og Fagrskinna ble skrevet i perioden 1220 – 1239. Det kan derfor hevdes at begge sagaene som omtaler slaget i 1163 er samtidssagaer da det bare er rundt 60-70 år som skiller dem fra selve hendelsene.¹³⁵ Anleggelse av Farmannshaugen foregikk som synes over 300 år før Snorre skrev Heimskringla.

5.3 Oppsummering.

Kan vi så overføre noe av dette til et rekonstruksjonsprosjekt på Slottsfjellet? Borgen på fjellet er referert i sagaene flere steder, blant annet hos Snorre i Heimskringla og hos Sturla Tordsson i hans saga om Håkon Håkonsson.¹³⁶ I tillegg figurerer Tunsberghus i en rekke skriftlige kilder fra middelalderen.¹³⁷ Likevel refererer disse kildene svært sparsommelig forhold knyttet til hvordan borgen en gang så ut. Uansett gir kildene belegg for borgens eksistens gjennom flere hundre år. At den også har fungert som kongelig residens i perioder tyder på at den har vært betydningsfull, men vi kan også anta at den har vært i forsvarsmessig god stand og rikt utstyrt i forbindelse med kongenes tilstedeværelse. Som et sentralt forvarspunkt for nasjonen er det også rimelig å anta at borgen har vært prioritert i forhold til å holde en god standard. Utgravningene som er gjort har avdekket ringmurens fotavtrykk og til dels dens tykkelse. Hvilket materiale som er brukt i muren er også sannsynliggjort. Sammen med kjent forskning og det man vet om denne typen borganlegg i Norden og Europa er det fullt mulig å tolke frem en rekonstruksjon av ringmuren (mer om dette i neste kapittel). Når det gjelder fortidige hendelser knyttet til borgen, så vil ikke en rekonstruksjon avhjelpe eller bidra til ny kunnskap om dette. Det måtte i så fall være at man gjennom en prosessuell autentisk rekonstruksjon kunne få ny kunnskap om selve byggingen av borgen og utfordringer knyttet til dette i middelalderens Tønsberg. I en slik sammenheng kunne man fokusere på hvordan stein og tegl ble tillaget, fraktet og innlemmet i byggverket (se kapittel 6). Middelalderens borg er én ting. I forhold til oppgavens tema er hendelser nærmere oss i tid også interessante. Fra slutten av 1800-tallet og frem til 1935 vet vi at borgen ble undersøkt i flere omganger. Hva som i den forbindelse er etterlatt av både skriftlig og arkeologisk materiale er nyttige kilder til hvordan borgen har blitt endret over tid. Likeledes

¹³⁴ Ibid., 83.

¹³⁵ Kjersti Jacobsen, "Rapport Arkeologisk feltarbeid i 2011, 2012 og 2013. Prosjekt Slagene på Re," Vestfold fylkeskommune, <http://www.vfk.no/Documents/vfk.no-dok/Kulturarv/Rapporter/Slagene%20p%c3%a5%20Re%202011%20til%202013.pdf>.

¹³⁶ Oscar Albert Johnsen, *Tønsbergs Historie*, 2 vol., vol. 1 (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1939), 137.

¹³⁷ Diplommateriale i *Diplomatarium Norvegicum*. Bjønnes, "Forvaltning i Viken," 16.

vil kunnskap om tyskernes anleggsvirksomhet på fjellet under 2. verdenskrig kunne gi verdifull kunnskap om hvilke inngrep de gjorde og hva de eventuelt påførte middelalderens levninger av endringer. Arkeologer er historieskrivere og det produseres fortsatt ny kunnskap om borgen på Slottsfjellet hvor arkeologiske funn tolkes og settes inn i en historisk kontekst.

Historie- og arkeologifaget krysser hverandre i søkingen etter kunnskap om fortidige hendelser. Rekonstruksjon står som et felles mål. Konstruksjon derimot kan ha ulik referanse i de to fagene. I den grad skriftlige kilder og arkeologiske levninger kan brukes komplementært, så kan de ulike fagene ha gjensidig nytte av hverandre. Gjennom eksemplene i kapittelet har jeg forsøkt å vise at søkingen etter kunnskap om fortiden kan benytte både arkeologiske og historiefaglige metoder og kilder for å gi en mest mulig komplett rekonstruksjon av en gitt hendelse eller periode i fortiden. En tilnærming på tvers av faggrensene kan etter mitt skjønn benyttes med hell i en vurdering av ringmuren på Tunsberghus. I en slik vurdering vil ringmurens transformasjon og historie i nyere tid være det som kan rekonstrueres i klart størst grad.

Kapittel 6.

Vurdering av rekonstruksjon av ringmuren på Slottsfjellet

6.1 Innledning

Debatten om å bygge opp igjen hele eller deler av ringmuren på Slottsfjellet har pågått til ulike tider over år. Å forsøke å finne et bestemt tidspunkt for når denne debatten startet er ikke enkelt. Et tidlig behov for å synliggjøre middelalderens Tønsberg gjennom borgen på fjellet kan man ane i borgermester Rørholts ønske om å markere ringmuren etter Fischers undersøkelser. Et søk i Tønsberg Blads database gir resultat på artikler om emnet fra 2010 og frem til i dag. Debatten viser at folk også i dag vil ha en synlig borg på Slottsfjellet.

6.2 Kort riss over borgens historie.

Borgen på «Berget» ved Tønsberg er omtalt i kilder fra vikingtid og middelalder. Navnet Slottsfjellet har sin opprinnelse på 1700 – tallet basert på restene av middelalderborgen. I eldre middelalder og tidligere kalte man stedet for «Berget».¹³⁸ Først med Håkon 5 (konge 1299 - 1319) fikk noen borger i Norge navn av «hus». Dette markerte at disse stedene også fungerte som kongelige residenser.¹³⁹ Hvor gammel borgen egentlig er, eller hvor lenge Berget har fungert som forsvarsverk vet man ikke.

¹³⁸ Eriksson, "Maktens Boningar," 19.

¹³⁹ Ekroll, *Med kleber og kalk*, 55.

Imidlertid anses det i følge Anna Lena Eriksson som sannsynlig at det har vært et forsvarspunkt på fjellet, på grunn av dets naturlige beskyttelse og strategiske beliggenhet, lenge før middelalderen.¹⁴⁰ Dette synet fremføres også av Oscar Albert Johnsen som skrev Tønsbergs historie i 1929.¹⁴¹ Det må likevel påpekes at denne antagelsen ikke kan bekreftes med verken arkeologisk materiale eller gjennom skriftlige kilder. Det som imidlertid fremkommer gjennom skriftlige kilder er at Berget i jernalder og vikingtid hadde funksjon som forsvarsverk. Hvordan selve borgen var konstruert i begynnelsen vet man ikke med sikkerhet og kildene er sparsommelige.¹⁴² Under Håkon 4 Håkonsson (konge 1217 – 1263) skjer det, etter sagaen skrevet av islendingen Sturla Tordarsson i perioden 1264 - 1265, store byggearbeider på borgen i Tønsberg.¹⁴³ Byggearbeider ble også utført av hans etterfølger Magnus Håkonsson Lagabøte (konge 1263 – 1280), som lot bygge teglkastellet som stod ferdig i 1276.¹⁴⁴ Dette i takt med utviklingen av Tønsberg som en sentral havn og by i Viken. Tønsberg med Berget ble et strategisk punkt for forsvar av kongeriket Norges ytre grenser. Ufred med naboer og indre konflikt i kongeriket gjorde at anlegget på Berget stadig ble forsterket ut over 11- og 1200 – tallet. Den norske adelen og kongemakten ble svekket ut over på 1300-tallet. Til tross for felles kongedømme med først Sverige fra 1319 (Kong Magnus 7.), så Danmark fra 1381 (Kong Olav 4.), ser Tønsberghus ut til å ha opprettholdt status som riksborg og kongelig residens. Magnus Eriksson oppholdt seg for det meste i Sverige, men hans norske riksdel («Magnusriket») ble styrt fra Tønsberghus hvor hans dronning Blanka residerte. Det er også mulig at Kong Magnus døde på Tønsberghus i 1380. Olav 5. Håkonsson var allerede dansk konge da han arvet den norske tronen. Etter 1380 svekkes Tønsbergs rikspolitiske rolle markert.¹⁴⁵ Med Kalmarunionen forsterket dette seg og unionskongene oppholdt seg for det meste i våre naboland. I Norge utviklet lenene seg mot en sentralisering knyttet til Bergenhus i vest og Akershus sentralt i øst, mens Båhus sto sterkt i sør-øst tidlig på 1400-tallet. Tønsberghus kom en skvis og mistet mye av sin tidligere strategiske posisjon som viktig kongelig residens. Fredrik Bjønnes argumenterer i sin masteroppgave fra 2013 for at Tønsberghus fortsatte å ha en viktig funksjon i Norge helt frem på 1400-tallet.¹⁴⁶ De fåtallige borgene i Norge var maktsentra som hadde en mektig posisjon lokalt, regionalt og sentralt så lenge de var operative. Imidlertid har nok Tønsberghus rolle i rikspolitisk og strategisk sammenheng vært av

¹⁴⁰ Eriksson, "Maktens Boningar," 18.

¹⁴¹ Johnsen, *Tønsbergs Historie*, 1, 139.

¹⁴² Betegnelsen *borg* om forsvarsanlegg forekommer i sagaene fra vikingtid og fremover Eriksson, "Maktens Boningar," 13.

¹⁴³ «*Han lét også reise ein steinmur rundt Tønsberg og eit kastell over portane og Gautekastellet over Danekleiv. Han lét også byggje hus på heile Berget og kongsgarden ved Lavranskyrkja*». Ekroll, *Med kleber og kalk*, 45..

¹⁴⁴ *Ibid.*, 48.

¹⁴⁵ Erik Opsahl iflg. Vestfold fylkeskommune, "Samordnet plan for bruk og utvikling av Slottsfjellsområdet," red. (www.vfk.no: Vestfold fylkeskommune, 2010).

¹⁴⁶ Bjønnes, "Forvaltning i Viken," 93.

mindre betydning etter 1380 (1397). Dette til tross for at borgen ble besøkt av rikets konger et fåtall ganger i det drøye hundreåret frem til at den ble inntatt, revet og brent i 1503.

6.3. Bakgrunn for dagens ønske om en rekonstruert ringmur.

I 2010 ble Vestfold fylkeskommunes strategiske plan for kultur; *Strategisk Kulturplan for Vestfold* (SKP) rullert. Ett av tiltakene som ble nedfelt i planen var; «*Initiere påbygging av ringmuren til middelalderborgen Tunsberghus*».¹⁴⁷ Dette sammenfaller med debattens oppblomstring og bevisstgjøringen lokalt og regionalt. Et resultat av debatten og opinionens engasjement, samt fylkeskommunens fokus, resulterte i planen «*Samordnet plan for bruk og utvikling av Slottsfjellsområdet*» i 2011.¹⁴⁸ Planen ble utarbeidet i et samarbeid mellom Vestfold fylkeskommune, Tønsberg kommune og Vetsfoldmuseene IKS. I desember 2011 ble planen vedtatt i henholdsvis fylkesting, kommunestyre og styret i Vestfoldmuseene. Planens visjon er; «*Slottsfjellet middelalderpark, Tønsberg i hjertet av Norden*». Planens hovedmål er at; «*Slottsfjellet skal oppleves som en helhetlig Nordisk attraksjon*». I planen skisseres en rekke tiltak som skal bygge opp under visjon og målsetning. Den har et tidsperspektiv på ti år, og en budsjetttramme på rundt 280 millioner kroner (2011).

For å gjøre en fysisk rekonstruksjon av festningen på Slottsfjellet er det en rekke forhold som må avklares. Dette handler om formelle og juridiske forhold, vernehensyn, forundersøkelser og analyser av borganlegget på stedet. Rent praktisk må det vurderes hvordan en rekonstruksjon eventuelt skal foregå, og i hvor stor utstrekning.

I oppgaven forutsetter jeg at det kun er ytre ringmur som vurderes gjenoppbygget – helt eller delvis. Årsaken til at det kun er ringmuren som vurderes her er først og fremst at det er gjenoppbygging av ringmuren som er nedfelt som et konkret tiltak i Strategisk Kulturplan for Vestfold og Samordnet plan for bruk og utvikling av Slottsfjellsområdet. I den samordnede planen er målet og tiltaket formulert som følger:

«Delmål 3. Bruke kultur og historie for å skape identitet gjennom stedsutvikling

Tiltak:

Må på plass:

*(tiltak nr.) 2. Bygge på deler av eller hele ringmuren med ca 1,5 – 3 meter».*¹⁴⁹

¹⁴⁷ Strategisk Kulturplan for Vestfold 2011 - 2014, "Strategisk Kulturplan for Vestfold 2011 - 2014," Vestfold fylkeskommune, <http://www.vfk.no/Documents/vfk.no-dok/Kultur/Styringsdokumenter/Strategisk-kulturplan-for-Vestfold-2011-2014.pdf>.

¹⁴⁸ Fylkestingsak 100/11, "Samordnet plan for bruk og utvikling av Slottsfjellsområdet."

¹⁴⁹ Vestfold fylkeskommune, "Samordnet plan for bruk og utvikling av Slottsfjellsområdet."

I planen sies det ingenting om hvordan dette skal gjøres. Det gjøres heller ingen avgrensninger i forhold til omfang annet enn; *deler av eller hele ringmuren*. Tiltaket er knyttet til delmålet om å skape identitet gjennom stedsutvikling. Altså handler en påbygd ringmur om identitetsskaping. I utgangspunktet kan dette se tilforlatelig og hensiktsmessig ut, men som vi skal se i det følgende er dette tiltaket et temmelig komplekst og potensielt kontroversielt foretagende.

6.4 Formelle forhold knyttet til en rekonstruksjon av ringmuren på Slottsfjellet.

Grunnlag for forvaltningen av ruinene på Slottsfjellet ligger i kulturminneloven. Borgen på Slottsfjellet er etter kulturminneloven å regne som automatisk fredet. Loven hindrer et hvert inngrep i ruinen som ikke er godkjent av kulturminnemyndighetene – i dette tilfellet riksantikvaren. Det betyr at uansett hva man ønsker å foreta seg med ringmuren så må riksantikvaren gi sin tilslutning. Det kan således virke grunnleggende smart at riksantikvaren er involvert i en prosess helt fra starten av. Riksantikvaren bør inneha nødvendig ekspertise, og direktoratet har sannsynligvis også interesse av å være koblet på et slikt prosjekt. Et fysisk inngrep i muren i form av en påbygging må altså i første rekke gjennom en formell søknadsprosess mot rette myndigheter.¹⁵⁰ Riksantikvaren vil da kunne sette en rekke krav om undersøkelser og dokumentasjon før en avgjørelse om rekonstruksjon kan fattes. Et sannsynlig krav som kan stilles er at det skal gjøres arkeologiske undersøkelser langs muren. Dette for å sikre at eventuelle funn som er oversett eller lagt tilbake ved tidligere undersøkelser blir avdekket og analysert. Samtidig kan undersøkelser med dagens metoder sannsynligvis kunne gi ny kunnskap om borgen i forhold til hva tidligere tiders utgravninger gjorde. Det er videre sannsynlig at riksantikvaren også vil gjøre en analyse av ringmurens beskaffenhet som en del av disse undersøkelsene. De arkeologiske undersøkelsene skal etter ansvarsforskriften i kulturminneloven gjennomføres av Norsk Institutt for Kulturminneforskning (NIKU).¹⁵¹ Allerede før det søkes om en rekonstruksjon bør det gjøres et grundig forarbeid av søkerne. I søknaden bør det etter mitt syn skisseres relativt detaljert hvordan rekonstruksjonen skal foregå og hvilket visuelt uttrykk ringmuren er tenkt å ha, herunder høyder, byggemetoder og materialvalg. Det kan kanskje også være klokt å ha noen ulike alternative tilnærminger, slik at man ikke låser seg til en løsning som riksantikvaren kanskje finner å være lite ønskelig. Ideelt sett bør man som sagt få med riksantikvaren som sparringspartner før søknaden skrives.

I tillegg til de rent formelle og juridiske sidene av saken vil riksantikvaren måtte gjøre en faglig vurdering av et rekonstruksjonsprosjekt på Slottsfjellet. Hvordan riksantikvaren vil stille seg til et slikt prosjekt er det ikke mulig å få klarhet i før en eventuell søknad foreligger og eventuelle

¹⁵⁰ Riksantikvaren er delegert faglig ansvar etter kulturminnelovens § 4 og gjeldende forskrift for å avgjøre forhold knyttet til automatisk fredete kulturminner Lovdata, "Kulturminneloven"..

¹⁵¹ NIKU har ansvar for å gjøre arkeologiske utgravninger etter kulturminnelovens § 4 og forskrift om ansvarsfordeling. "Ansvarsforskriften"..

forundersøkelser er behandlet. Ved henvendelse vil ikke riksantikvaren gi et svar på hvordan de stiller seg til en rekonstruert ringmur, nettopp på bakgrunn av at de nødvendige forundersøkelser og vurderinger ikke er gjort (jeg har forsøkt). Mine holdepunkter for å kunne si noe om riksantikvarens holdning i dette konkrete tilfellet er knyttet til behandling av liknende saker og uttalelser i media. I en artikkel i Tønsberg Blad i februar 2011 refereres at riksantikvaren har vært på besøk på Slottsfjellet og uttrykt positivitet til planene. Artikkelen spesifiserer imidlertid ikke om Jørn Holme uttalte seg om en gjenoppbygget ringmur, eller bare generelt om den forestående planen.¹⁵²

I en faglig vurdering er det trolig at ratifiserte konvensjoner og veiledende chartre vil bli konsultert. Selv om chartrene i hovedsak er av veiledende karakter, og ikke bindende, så vil sannsynligvis riksantikvaren konsultere disse da de gir føringer for forvaltning av kulturminner som er gyldige i store deler av verden. Konvensjonene som er ratifisert av Norge skal være grunnleggende ivaretatt gjennom norsk lovverk og sikring av at autorisert faglig personell finnes i forvaltningen. Viktige vurderinger som også må gjøres er av praktisk karakter. For det første må grunnforholdene og tilstanden på det som faktisk er av gjenværende ringmur analyseres og vurderes. I dette ligger at fundamentet for en mur på opp mot tre meters høyde må være godt nok. Likeledes må det sikres at det originale (autentiske) byggematerialet ikke blir ødelagt eller skadet. Ideelt sett bør en rekonstruksjon oppå fotavtrykket til den opprinnelige ringmuren virke beskyttende og konserverende på ruinen. Høyden på muren er et viktig tema da den vil kunne utfordre gjeldende forskrifter for sikring og sikkerhet.

Slottsfjellet er ikke et hvilket som helst kulturminne fra middelalderen. Tunsberghus var tross alt en av få riksborger i kongeriket. Ruinene er automatisk fredet og har nasjonal verdi som kulturminne. Spørsmålet om en rekonstruert ringmur på Slottsfjellet ligger an til å bli en viktig prinsipiell avgjørelse hos myndighetene. Hvordan skal for eksempel chartere og universelt gjeldende prinsipper og anbefalinger rundt restaurering og konservering skal få innvirkning på prosjektet? Dette blir en avveining som må gjøres av Riksantikvaren basert på deres helhetsvurdering av prosjektets omfang og kulturminnets ivaretakelse.

6.5 Ringmurens beskaffenhet.

I min vurdering av restene etter bygningsstrukturer på Slottsfjellet fremstår ringmuren som den enkleste arkitektoniske konstruksjonen. På denne bakgrunnen vurderer jeg at ringmuren også er den delen av borganlegget som enklest kan gis et troverdig visuelt uttrykk. Dette fordi ringmuren er en enkeltstående murt konstruksjon uten tak, etasjeskiller eller rominndelinger. Nå skal det sies at ringmuren har hatt både rondeller og bygninger i direkte tilknytning til

¹⁵² Riksantikvarens uttalelse er gjengitt i et intervju med Tønsbergs ordfører Petter Berg. Hans Christian Moen, "Et steg frem for oppusset Slottsfjell," *Tønsberg Blad*, 8. februar 2011..

murens løp. Rondellene lar seg lese i det arkeologiske materialet og bygningene, blant annet portkastellene, behøver ikke inngå i et rekonstruksjonsprosjekt. Totalt avdekket Fischer tre halvrunder og tre hele runder. På murens innside kan man tenke seg at det har gått en løpebane for soldatene. Denne løpebanen kunne være konstruert i treverk, noe som er en aktuell mulighet for Tunsberghus.¹⁵³ Markerte brannlag langs innsiden av ringmuren som ble avdekket av Fischer under hans utgravninger viser at treverk har brent med stor intensitet. Dette kan tyde på at konstruksjoner i treverk har stått tett inntil eller i tilknytning til ringmuren. Brannen har stedvis utviklet meget høy varme noe som indikerer en omfattende brann. Undersøkelsene som er gjort av Gerhard Fischer gir bokstavelig talt et godt fundament for å rekonstruere hvordan ringmuren kan ha sett ut i relativt store partier. Vi vet at det er murt et fundament på fjellgrunn bestående av et kalkbruk med naturstein. Store mengder teglstein ble avdekket gjennom Fischers undersøkelser, og han indikerer selv at ringmuren for en stor del har bestått av tegl¹⁵⁴. Enkelte steder er det avdekket skift med tegl helt ned på grunnivå. Fischer anslår at ringmuren har hatt en bredde på mellom 0,9 meter og opp til 2 meter på det bredeste i kastell og porttårnsfundamentene. Det anslås ingen høyde, men det er sannsynlig at muren i snitt kan ha vært rundt tre meter høy. Dette er basert på fundamentets bredde og terrenget rundt muren. Det kan antas at muren har hatt ulik høyde i ulike deler av løpet rundt fjellet. På fjellets østside, hvor det er bratt fjell kan muren ha vært lavere, mens i nord, sør og vest kan den ha vært høyere for å kompensere for terrengets noe flatere karakter med en jevnere helling blant annet ned mot sjøen i vest. Muren har i et parti fra nord og sør-østover hatt murte støttepilarer på innsiden. Disse støttene har hovedsakelig løpt langs murens innside i nord – sør-østlig retning. Fischer påpeker at disse sannsynligvis er senere tilføyelser i forbindelse med en forsterkning og forhøyning av muren. Fischer mener også at ringmuren i en periode har vært løpende rett, uten runder, og at disse er oppmurt på et senere stadium i borgens virketid.¹⁵⁵ I denne sammenhengen kan det være verd å bemerke at borgen på Slottsfjellet har hatt et langt livsløp som strekker seg over en periode på over 300 år, hvor endringer og forsterkninger kan ha skjedd helt frem til borgen ble ødelagt i 1503. Det vil bli for omfattende her å gå inn på alle detaljer knyttet til ringmurens løp slik det er beskrevet av Fischer. Imidlertid er det viktig å gi en beskrivelse av murens tilstand slik den var før og etter Fischers arbeider.

Som nevnt har ringmuren høyst ulik grad av bevaring rundt fjellet. Langs hele fjellets vestside mangler rester av muren totalt. Her finnes ingen rester etter verken kalk, stein eller tegl. Imidlertid påpeker både Fischer og Anna-Lena Eriksson at det er nærmest utenkelig at ikke

¹⁵³ Fischer, "Utgravninger 1924-1933," 16.

¹⁵⁴ Ibid., 8.

¹⁵⁵ Ibid., 9.

muren har gått også her.¹⁵⁶ Denne antagelsen støttes også av Regin Meyer i NIKU som er med i ekspertgruppen som jobber med virtuell rekonstruksjon av Tunsberghus.¹⁵⁷ Dette baserer de på rent forsvars-strategisk logikk – hvor det er overveiende sannsynlig at borgens lettest tilgjengelige flanke må ha hatt en beskyttende mur. Et faktum som understøtter denne teorien er at det på fjellets vestside er ruiner av et betydelig kastell (Vestkastellet) som sannsynligvis har stått i ringmurens løp på denne siden som heller svakt ned mot sjøen. Hvis man skulle følge Fischer og Erikssons logikk i forhold til murens høyde, så er det overveiende sannsynlig at muren mot vest også har hatt størst høyde med tanke på at terrenget her er lettest å forsere for en eventuell fiende. Den tidligste skjematiske fremstillingen av ruinene på fjellet er gjort av Major L. D. Klüwer i 1823.¹⁵⁸ På Klüwers skisse er det markert tre felt med synlig ringmur langs fjellets vestside i et løp som passer med Fischers antagelser. Disse restene av muren kan ha blitt fjernet i forbindelse med arbeidene på jernbanetunnelen gjennom fjellet og som åpnet i 1881.¹⁵⁹

Den synlige delen av muren strekker seg fra nordre inngang langs østsiden av fjellet til inngangen i syd. I nord er et kort stykke synlig vest for inngangen, mens det i syd er et noe lengre parti som strekker seg vestover. I hele det øvrige vestlige partiet av fjellet er ringmuren fraværende. På denne siden er den eneste synlige ruin restene av Vestkastellet som ligger i hellingen ned mot Nordbyen og fjorden.

¹⁵⁶ Eriksson, "Maktens Boningar," 52.

¹⁵⁷ Beskrevet i e-post fra Regin Meyer til Cecilia Gustavsen ved Slottsfjellsmuseet.

¹⁵⁸ Eriksson, "Maktens Boningar," 26, 27.

¹⁵⁹ Ibid., 49.

Figur 7 Ringmuren på Slottsfjellet slik den fremtrer i et parti mot øst i dag. Det som er synlig mur er for det meste Fischers påmurte rekonstruksjon.

I dag er ruinene av ringmuren synlig i en høyde på mellom 40 cm og opp mot 1 meter og de synlige partiene av ringmuren er altså for en stor del rekonstruksjonene utført av Gerhard Fischer og hans hjelpere under undersøkelsene gjort mellom 1925 og 1934. Fischer beskriver selv i sin rapport av «*sørgelig erfaring*» at de siste rester av muren har forsvunnet helt i større partier. Gjennom å følge rapporten og fotodokumentasjonen klargjøres dette ganske detaljert. Fischer gjør det klart i sin rapport at det ikke er snakk om å restaurere restene av ringmuren. Jeg tolker Fischer dithen at restene rett og slett er for fragmenterte til å gjøre en rekonstruksjon som kan imitere murens opprinnelige utseende. Likevel er Fischer opptatt av å markere hvor ringmuren har gått. For å markere hvor den opprinnelige muren har løpt bestemmer han seg for å mure med brostein i første skift ned mot bakken. Denne metoden ble foreslått av borgermester Rørholt (!).¹⁶⁰ Rørholt var åpenbart opptatt av at arbeidet med å avdekke ringmuren skulle gi et synlig resultat. Alternativet til det rekonstruksjonsarbeidet som Fischer gjorde var å tildekke de utgravde partiene. Ved å la dem ligge åpne ville de siste rester ha blitt ødelagt på meget kort tid.¹⁶¹ Det hører også med til historien at riksantikvaren, Harry Fett, ved et besøk i 1926 sa seg

¹⁶⁰ Fischer, "Utgravninger 1924-1933," 34.

¹⁶¹ Ibid.

helt enig i at muren måtte markeres og han velsignet metodevalget.¹⁶² Der hvor det fortsatt fantes rester av den opprinnelige muren ble det lagt inn et felt med sinkplater og så murt noen skift med bruddstein oppå.¹⁶³ Denne markeringen gjør det i dag forholdsvis lett å se hva som er bygget oppå den opprinnelige resten av ringmuren. Ut fra Fischers rapport, hans fotografier og tegninger er det også mulig å følge utgravningene og funnene av spor etter ringmuren. Gjennomgående viser Fischers fotografier hvor lite rester som finnes. I noen partier kun kalkrester på fjellet, i andre partier – ingenting. Fischer må flere ganger gjette seg frem til hvordan ringmuren har løpt mellom ulike punkt hvor faktiske rester ble funnet. Fischer beskriver at muren varierer i tykkelse, men i enkelte partier kan det ses at rekonstruksjonen er smalere enn partiet under. Hvorfor det er utført på denne måten vites ikke. Fischer skriver flere steder i sin rapport at det murerarbeidet som er utført ikke tilfredsstilte hans krav. Rekonstruksjonsarbeidet utføres til tider i perioder uten at Fischer er å tilstede, og det er i slike situasjoner at han uttrykker utilfredshet med håndverket.¹⁶⁴

Figur 8 Foto fra Fischers utgravninger. Her ser vi et parti mot nord-øst hvor deler av middelalderens ringmur er avdekket.

I Languedoc i Frankrike bygges katarenes borgmurer opp igjen på stedet – oppå den eksisterende ruinen.¹⁶⁵ Arkeologene på stedet kaller arbeidet restaurering, men etter min egen vurdering grenser dette mot rekonstruksjon da man ikke har mange holdepunkter for hvordan murene har sett ut opprinnelig, og de utraste massenes innplassering i den gjenoppbygde muren

¹⁶² Ibid., 35.

¹⁶³ Ibid., 34.

¹⁶⁴ Ibid., 39.

¹⁶⁵ Franske arkeologer bruker stein som har rast ut fra den opprinnelige muren og benytter disse til gjenoppbygging. Dette har jeg sett, og fått informasjon om, på studietur i 2012.

blir antagelser. Idealet anastylosis, som tidligere nevnt, er utfordrende å gjennomføre i ødelagte byggverk hvor man ikke har sikre holdepunkter for tidligere utseende.¹⁶⁶ Som utgangspunkt benytter man her rasmasser fra den opprinnelige muren. Den utraste steinen benyttes så til å bygge opp muren igjen på en så autentisk måte som mulig. Rekonstruksjonen avsluttes der hvor man ikke lenger har tilgang til opprinnelig byggemateriale og eventuelt nytt materiale må tilføres. På Slottsfjellet har man ikke denne muligheten, i hvert fall ikke i stor utstrekning. Rasmassene ble for det meste fjernet under Fischers arbeider, og i tidligere tider har sannsynligvis mye blitt hentet ut og benyttet som bygningsmateriale i grunnmurer og annet i Tønsberg og omegn. Fischer beskriver selv at størstedelen av løsmassene ble kastet utfor fjellet ved gravningen.¹⁶⁷ Det man står igjen med er et mer eller mindre tydelig «fotavtrykk» av den opprinnelige muren i form av Fischers rekonstruksjon. Den rekonstruerte muren gir en beskyttelse, og en slags konservering av de opprinnelige restene under. Imidlertid kan ikke disse påbygningene påstås å være en fullgod konservering etter dagens norm. En runde på Slottsfjellet i dag gjør det fort klart at Fischers oppmurte rekonstruksjoner på flere steder er i dårlig forfatning. Mørtelen er oppløst og steiner er rast ut.

Figur 9 Fra Termes i Languedoc, Frankrike. I bakkant ses stabler av stein som møysommelig settes tilbake i muren der de antas å ha stått opprinnelig.

¹⁶⁶ I disse tilfellene blir et forsøk på å gjenoppbygge med det autentiske materialet forsvart som en del av å gjøre byggverket visuelt forståelig for blant annet besøkende Ashurst et al., *Conservation of ruins*, 251..

¹⁶⁷ Fischer, "Utgravninger 1924-1933," 34.

Tilstanden til ringmuren på Slottsfjellet vurderer jeg som både fordelaktig og ugunstig sett opp mot en fysisk rekonstruksjon. Fordelen er at middelalderen nesten er totalt fraværende i det gjenværende murverket. Brutalt sagt gjør dette en gjenoppbygging mindre skadelig i et verneperspektiv enn dersom store deler av muren hadde vært bevart. Det vurderes derfor at det finnes lite som kan konserveres, og de synlige rekonstruksjonene er også i relativt dårlig forfatning. Fischer fjernet som nevnt store mengder løs masse uten at denne ble undersøkt på en skikkelig måte. Med dagens kunnskap fremstår tidligere tiders undersøkelser på fjellet som mangelfulle. Dessverre er resultatet at et stort materiale som kunne gitt oss nyttig kunnskap om livet på borgen, dens endelikt og utseende gått tapt. Men for de som ønsker å bygge opp igjen ringmuren gir tidligere tiders undersøkelser og feil en lettere jobb. Med det mener jeg at en tolkning av ringmurens opprinnelige utseende kan gjøres friere enn dersom store mengder originalt byggemateriale hadde vært tilgjengelig.

Når det er sagt, så er det ikke rett frem å gå i gang med murskjeen. Det er nemlig også en del ulemper knyttet til den knappe rest av mur som finnes. Ulempen er nettopp at det som er der gir fint lite grunnlag for å si noe om hvordan muren så ut. For å kunne gjøre en kvalifisert tolkning rundt dette må det en analyse til. Uansett utfallet av en slik analyse vil en rekonstruert ringmur ikke kunne bli noe annet enn nettopp det – en rekonstruksjon. I utgangspunktet kan tidligere undersøkelser sammenholdt med kunnskap om festningsverk fra samme tidsepoke gi gode indikasjoner på hvordan ringmuren kan ha sett ut, og hvordan den har vært bygget opp. Skeptikere vil her kunne hevde at en rekonstruksjon vil være lite troverdig som annet enn en kopi av ringmurer andre steder. Til syvende og sist blir et sentralt spørsmål om hvorvidt man ønsker å utføre en mest mulig autentisk rekonstruksjon eller om det viktigste er å få til en fysisk markering av ringmuren i et eller annet omfang.

6.6 Samfunnmessige forhold.

Visjonen i den samordnede planen er at Slottsfjellet skal bli en Nordisk attraksjon, og tiltakene som skal bygge opp under dette handler om å gjøre hele Slottsfjellsområdet mer attraktivt og tilgjengelig.¹⁶⁸ Slottsfjellsområdet består av, i tillegg til ruinene av Tunsberghus, Vestfoldtunet med historiske bygninger fra Vestfold og Løkken som er en gammel skipsredervilla. Hele området er for øvrig inne i en reguleringsprosess i regi av Tønsberg kommune.

Reguleringsarbeidet er tenkt ferdigstilt innen utgangen av 2015.¹⁶⁹ I den politiske behandlingen av den samordnede planen fulgte ingen offentlige midler med til å gjennomføre planens mange tiltak. I saksfremlegget som fulgte planen heter det at finansieringen hovedsakelig skal hentes utenfra, og tiltak som vil kreve offentlige midler skal legges frem til politisk behandling fra gang

¹⁶⁸ Fylkestingsak 100/11, "Samordnet plan for bruk og utvikling av Slottsfjellsområdet.."

¹⁶⁹ Utvalg for bygge- og arealsaker sak 39/15, "Områderegulering av Slottsfjellet. Plan ID 0704 20140099 Fastsettelse av planprogram.," red. (<http://www.tonsberg.kommune.no>: Tønsberg kommune, 2015).

til gang¹⁷⁰. Lokalt og regionalt kan det altså merkes et engasjement for å bygge opp igjen ringmuren. I og med at planen er vedtatt politisk både i kommune og fylkeskommune plikter administrasjonene i de respektive organisasjoner å følge opp planens satsningsområder. I tillegg er planen også vedtatt av styret i Vestfoldmuseene IKS. Som en følge av vedtakene er det nedsatt en arbeidsgruppe og en styringsgruppe for prosjektet. Arbeidsgruppen består av seks personer – to fra hver organisasjon i samarbeidet – gruppen arbeider med å realisere tiltakene i planen. Tiltakene må konkretiseres og det må søkes finansiering for å få dem gjennomført. Hittil har prosjektet fått 7 millioner kroner i støtte fra Sparebankstiftelsen DNB. I tillegg har Tønsberg kommune bevilget 3,2 millioner kroner til infrastrukturtiltak og Vestfold fylkeskommune har bevilget 1 million til utvalgte tiltak.¹⁷¹ Finansieringen som nå er på plass er knyttet til andre tiltak enn påbyggingen av ringmuren.

Det faktum at Slottsfjellet ligger der med ruinene av Tønsberghus gir muligheter for de som ønsker å se at planen for området realiseres. Forventningene i Tønsberg kan synes høye med hensyn til virkningen av en gjenoppbygget ringmur. Slottsfjellstårnet er i dag symbolet på Tønsberg, og er byens viktigste kjennemerke. Med en gjenoppbygget ringmur vil dette kjennemerket få konkurranse om oppmerksomheten. Slottsfjellets strategiske plassering gjør at en mur i en høyde på mellom 1,5 og 3 meter vil kunne ses på lang avstand. Rent visuelt vil et slikt grep forandre Tønsberg bys profil. Slottsfjellstårnet gir assosiasjoner til middelalder og borg, men en ringmur i full høyde og kanskje fler hundre meters lengde vil understreke bildet av Tønsberg som en historisk festningsby. Historien om Tønsberg kan bli revitalisert og alle tilreisende vil få en sterkere visuell opplevelse av Tønsberg som en by med en lang historie. Også for besøkende på Slottsfjellet vil den visuelle opplevelsen bli endret. Med en gjenoppbygget ringmur vil man finne seg inne i, eller utenfor, en borg. Dette vil gi helt nye muligheter for opplevelser, aktiviteter og formidling. Med en ringmur på Slottsfjellet vil Tønsberg mye lettere kunne fortelle historien om byen som middelalderby. Ringmuren vil sammen med Slottsfjellstårnet formidle denne historien til alle tilreisende uten at dette behøver å kringkastes på verken skilt eller plakater.

Hva handler så dette engasjementet om en middelalder ruin om? Tønsberg har vært preget av middelalderens kulturminner helt fra bevisstheten om historie blomstret opp på 1800 – tallet. Det skal ikke tas mange spadetak i byen før middelalderen dukker opp. Dessverre er de faktisk synlige minnene om middelalderens Tønsberg få. Flere arkeologiske utgravninger har avdekket gamle gateløp, spor etter bygninger, båter og levninger av mennesker og dyr. Likevel er svært lite synlig i bybildet. Det mest markante symbolet på Tønsberg er Slottsfjellstårnet – en

¹⁷⁰ Fylkestingsak 100/11, "Samordnet plan for bruk og utvikling av Slottsfjellområdet."

¹⁷¹ Hovedutvalg for kultur- og helse sak 2/14, "Utvikling av Slottsfjellområdet 2014.," red. (<http://www.vfk.no>: Vestfold fylkeskommune, 2014).

konstruksjon som har lite med byens stolte fortid som middelalderby å gjøre. Likevel lever identiteten som middelalderby i befolkningens bevissthet. Dette kommer til syne blant annet gjennom den årlige middelalderfestivalen og skilt rundt om i byens gater som formidler byens historie. Tønsberg byvåpen er også en stilisert fremstilling av borgen på Slottsfjellet basert på et voksavtrykk på et brev fra 1349.¹⁷² Kjører man hovedveien inn til Tønsberg blir man møtt av et stort skilt med byvåpenet og påskriften; «*Velkommen til Tønsberg – Norges eldste by*». Bak skiltet på Semslinja troner Slottsfjelltårnet over horisonten. På 1800-tallet og i de første tiårene av 1900-tallet var den nasjonale identitetsbyggingen viktig. I dag kan vi si at identitetsbyggingen er desentralisert og at bygder, byer og regioner strever med å finne holdepunkter for egen identitet og «branding». I Vestfold er det for tiden et stort fokus på vikingtid – denne gangen skal vikingtiden gi identitet og tilhørighet til fylket fremfor nasjonen.¹⁷³ I Tønsberg er det middelalderen som er fokuset. Historien som identitetsskapende element er ikke ukjent og Jørn Holme peker på *identitetsverdier* som et viktig moment for å bevare kulturminner.¹⁷⁴ Kulturminnene kan gi regionen, kommunen og lokalsamfunnet særpreget. Alt i alt virker det som Tønsberg ønsker en sterk markering av sin middelalderhistorie. En rekonstruert ringmur kan gi et verdifullt bidrag til Tønsbergs identitet som middelalderby. Et økt fokus på dette kan kanskje omsettes i bidrag til ulike næringer knyttet til for eksempel reiselivet. Riksantikvaren er også opptatt av *kunnskapsverdier* og *opplevelsesverdier* knyttet til kulturminner. Dette handler om å lære om historien, se sammenhenger og gi den enkelte tilhørighet. I et formidlingsperspektiv vil jeg vurdere at et rekonstruksjonsprosjekt også vil kunne gi museene et bredere repertoar og en enklere inngang til å levendegjøre historien.

En grunnleggende tanke her at man kan øke vernet av stedet gjennom økt bruk. Man kunne jo tenke seg at dette bare vil føre til økt slitasje og forfall. Likevel er erfaringene at økt bruk skaper mer eierskap hos folk, og en større gjennomstrømning av mennesker kan også demme opp for at uønsket aktivitet skal kunne foregå uforstyrret. Dessverre har hærverk på ruinene vært en utfordring, og ved bedre tilrettelegging vil man forsøke å motvirke dette. Vern gjennom bruk vil også være i tråd med Stortingets politikk på kulturminneområdet. Stortingsmeldingene *Å leve med kulturminner* og *Framtid med fotfeste* har begge fokus på vern, bruk og utvikling.¹⁷⁵ I *Framtid med fotfeste* heter det:

¹⁷² DN I:316 Eriksson, "Maktens Boningar," 33.

¹⁷³ Fylkestinget i Vestfold vedtok 23. april planen Helhetlig attraksjonsstrategi for vikingtidsformidling i vestfold 2015 – 2018 Fylkestingsak 17/15, "Helhetlig attraksjonsstrategi for vikingtidsformidling i Vestfold 2015 - 2018," red. (www.vfk.no: Vestfold fylkeskommune, 2015).

¹⁷⁴ Arisholm et al., *Kulturminnevern*, 1, 15.

¹⁷⁵ Meld. St. 35 (2012-2013), "Framtid med fotfeste - kulturminnepolitikken," red. (Oslo: Klima- og miljødepartementet, 2012); St.meld. nr. 16 (2004-2005), "Leve med kulturminner," red. (Oslo: Det Kongelige Miljøverndepartement, 2004).

«Vern av kulturminner gjennom bruk har lange tradisjoner og er en god strategi for å ta vare på kulturminnene. Det åpner seg nye muligheter når kulturminnene blir tatt aktivt i bruk som grunnlag for å utvikle lokalsamfunn og næringsliv»¹⁷⁶

En rekonstruksjon av ringmuren kan ikke tas til inntekt for sitatet over, men i en helhet hvor hele området gjennomgår en transformasjon med bedre tilrettelegging for bruk vil ringmuren inngå som et viktig element. Igjen vil jeg trekke frem riksantikvarens verdibegreper. *Bruksverdi* blir trukket frem som nok en verdi som ligger til grunn for bevaring. Ringmuren og borgen på Slottsfjellet kan ikke lenger brukes som forsvarsverk, men tilpasninger til ny bruk kan gi verdifulle bidrag til både reiseliv og annen næring. Om en rekonstruert ringmur er å regne som et bevaringsprosjekt vil jeg komme tilbake til i neste delkapittel.

Det er vanskelig å si noe sikkert om hva en rekonstruert ringmur på Slottsfjellet vil bety konkret for turisme og næringsvirksomhet i Tønsberg. Det er høyst sannsynlig at Tønsberg i hvert fall kan profileres i sterkere grad som middelderby med større tyngde og troverdighet. Sannsynligvis vil også Slottsfjellsområdet øke sin attraksjonsverdi hvis det blir mer enn en ruinpark, slik det er i dag. En oppblomstring av historiske spel og aktiviteter relatert til middelalderen er sannsynlig, men også øvrige kulturaktiviteter, som for eksempel konserter, kan få en økning. I følge en artikkel i *Nationen* i 2013 hadde Bergenhus festning i Bergen en økning i sitt besøk i perioden 2008 – 2012 med nær 200.000 personer – fra 390.000 til 580.000.¹⁷⁷ Mye av økningen skyldes et økt antall større konserter på området. Tall fra samme artikkel viser at forsvarsbyggs 14 historiske festningsverk i Norge (Tønsberghus er ikke blant disse) har et besøk på om lag 2,6 millioner mennesker. Festningsverkene er således blant Norges best besøkte attraksjoner. En forskjell fra Slottsfjellet er at de nevnte attraksjonene (festningene) er områder og bygninger som ganske enkelt kan reguleres med åpning og lukking for publikum. Det gjør besøkstelingen enkel. Noe sikkert besøkstall for Slottsfjellsområdet i dag finnes ikke da området er helt åpent uten gjerder, porter eller lignende. Det man vet om publikumstall er knyttet til avgrensede arrangementer som Slottsfjellsfestivalen og Tønsberg Middelalderfestival, hvor det er kontroll med publikum og salg av billetter. Selv med en gjenoppbygget ringmur vil det bli krevende å stenge av området – dette i og med at en ringmur rundt hele platået vurderes som relativt urealistisk å få til. Et økt besøk på et fornyet Slottsfjellsområde er både ønsket og realistisk. Et økt besøk i området er ønsket av fler grunner. For det første er byen og regionens politikere opptatt av å skape økt trivsel gjennom en bedret tilgjengelighet og en forskjønning av området. I tillegg taler mye for at en utvikling av attraksjonen kan gi an positiv effekt for næringslivet i Tønsberg. Flere norske attraksjoner har

¹⁷⁶ Meld. St. 35 (2012-2013), "Framtid med fotfeste - kulturminnepolitikken."

¹⁷⁷ Lars Kristian Steen, "Stor vekst i besøk på festningene," *Nationen*, 15. april 2013.

gjort såkalte ringvirkningsundersøkelser for å se hva for eksempel en festival generer av tilleggsaktiviteter og verdiskaping i omkringliggende område. Slike undersøkelser har blitt gjort for blant annet bergstaden Røros og festningene Oscarsborg, Fredriksten og Kristiansten. Undersøkelsene ble gjort tidlig på 2000 – tallet og jeg har derfor valgt ikke å gå i dybde på dem her. Imidlertid utførte Telemarksforskning, senter for natur- og kulturbasert nyskaping, i 2008 en undersøkelse om verdiskapingspotensialet for Nasjonale Festningsverk. I undersøkelsen anbefales det at alle festningene gjennomfører ringvirkningsanalyser. Undersøkelsen i 2008 referer til et besøk for festningsverkene på 1,5 millioner.¹⁷⁸ Dette står i sterk kontrast til tallene for 2012 som er nevnt over, og viser en økning på over en million besøkende over perioden. Undersøkelsen for Nasjonale Festningsverk gir flere anbefalinger for hvordan omsetningen kan økes på festningene. Blant annet anbefales en utvikling av arenaer for større konserter, og mye tyder på at disse anbefalingene har blitt fulgt. For Røros sin del viser ringvirkningsanalysen at kulturminnene har direkte positiv innvirkning på sysselsetting og økonomisk aktivitet på stedet. Undersøkelsen estimerer at aktivitet knyttet til kulturminnene genererer 7 % av sysselsettingen, og at kulturminnerelatert turisme genererer rundt 95 millioner kroner pr år.¹⁷⁹ Disse undersøkelsene vurderes ikke å ha direkte overføringsverdi til Slottsfjellet, men de gir en indikasjon på at kulturminner har et potensiale for verdiskaping. Riksantikvaren har et eget verdiskapingsprosjekt hvor det gis økonomisk støtte til prosjekter innenfor kulturarvsområdet som anses å ha et potensiale for verdiskaping som vist over. Vestfold fylkeskommune har fått økonomisk støtte til utvikling på Slottsfjellet over denne ordningen to ganger – i 2013 og 2014. Kriteriene som ligger til grunn for å motta verdiskapingsmidler fra riksantikvaren handler nettopp om å se bruken av kulturminnene i sammenheng med kunnskapsutvikling, attraktivitet, identitet og næringsutvikling.¹⁸⁰

6.7 En sann og autentisk ringmur – en diskusjon.

Jeg vil forsøke å belyse om det kan forsvares å gjennomføre en rekonstruksjon av ringmuren i dag. Jeg har tidligere i oppgaven også satt et betinget likhetstegn mellom autenticitet i betydningen en autentisk rekonstruksjon og sannhetsbegrepet i historie. Dette må utdypes da jeg også vil vurdere om en rekonstruksjon av ringmuren kan forsvares som et historisk prosjekt, og ikke bare et praktisk sådant. Bør det så gjøres? Jeg vil i utgangspunktet svare et betinget *ja* på spørsmålet, og skal i det følgende argumentere for mitt standpunkt.

¹⁷⁸ Solveig Svardal, "Verdiskapingspotensiale i Nasjonale Festningsverk," red. (2008).

¹⁷⁹ Sveinung Fjose og Einar Bowitz, "Økonomiske ringvirkninger av kulturminner på Røros," ECON, http://www.niku.no/filestore/Landskap/Rapporter_og_artikler/WP3-2008-0052.pdf.

¹⁸⁰ Riksantikvaren, "Verdiskapingsprosjekt 2015," Riksantikvaren, <http://ra.no/Tema/Verdiskaping/Verdiskapingsprosjekt-2015>.

La oss begynne med det vi vet: Vi vet gjennom både skriftlige kilder og levninger at det har eksistert en borg på Slottsfjellet i Tønsberg. Vi vet også ut fra kildematerialet at borgen var i funksjon i hvert fall i perioden 1150 – 1503. I dette tidsspennet hadde borgen alltid funksjon som et forsvarsverk, men den har også vært kongelig residens og et kirkested. Visuelt og arkitektonisk har borgen hatt ulike uttrykk gjennom perioden. Ut fra dagens foreliggende arkeologiske materiale, og de synlige restene, har vi også en grunnleggende oppfatning om borgens utstrekning og sentrale bygninger. Utfordringen for de som ønsker en rekonstruert ringmur i dag er at ingen kilder beskriver hvordan borgen egentlig har sett ut i sin virketid. Derfor blir borgens utseende noe som må overlates til tolkninger. Som vist med eksempelet slagene på Re kan man søke en rekonstruksjon (av historien) gjennom å sammenholde skriftlige kilder og levninger. Nå er det imidlertid ganske åpenbart at det befinner seg ruiner av et borganlegg på Slottsfjellet. Tidligere og nyere arkeologisk forskning har som vist gitt mye kunnskap om borgens fysiske rammer. Det diskusjonen må innrettes mot er todelt:

- a. Kan eller bør borgens ringmur rekonstrueres?
- b. Hvis ja – hvordan?

Ringmuren *kan* rekonstrueres i den forstand at en ringmur med et uttrykk som visuelt kan oppleves som et bygg fra middelalderen kan reises. En forutsetning vi likevel må ha med oss er at byggverket aldri kan gjenskapes 100 % autentisk. Med all tilgjengelig kunnskap kan det bygges en ringmur med de sannsynlige metodene og de sannsynlige sammensetningene av materialer som ble brukt i middelalderen. Det kan også i begrenset grad tas med autentisk, originalt, byggemateriale i muren.

Hvor autentisk kan så en rekonstruksjon av ytre ringmur på Tønsberghus bli? Kan man unngå at en ferdig rekonstruksjon vil fremstå som en dårlig fortolkning, og nærmest en forfalskning? Autentisitetetsbegrepet er viktig å belyse i vurderingen av en rekonstruksjon. I en fysisk, arkeologisk rekonstruksjon kan vi si forenklet at autentisiteten handler primært om det stofflige – den materielle autentisiteten.¹⁸¹ Så lenge det ikke finnes avbildninger eller detaljerte beskrivelser av borgen på Slottsfjellet og det originale bygningsmaterialet er så vidt mangelfullt, vil det være umulig å gjennomføre en fullt ut autentisk rekonstruksjon. Også materielt er det svært lite igjen av det originale byggematerialet som kan tolkes og legges til grunn i en rekonstruksjon. Utgangspunktet synes derfor å være utfordrende i forhold til verdisetting med materiell autentisitet som grunnlag. Selv om man ikke kan oppnå en 100 % sann og autentisk rekonstruksjon av fortiden må det likevel etterstrebtes å oppnå autentisitet i størst mulig grad. Et grundig arbeid med tolkning av kildene vil gi legitimitet og troverdighet til det byggverket som

¹⁸¹ Egede-Nissen, "Autentisitetens relevans," 310.

reises. Det å rekonstruere en fullstendig autentisk mur er i utgangspunktet en lite hensiktsmessig tilnærming da borgen høyst sannsynlig har hatt ulikt utseende og form i ulike epoker av dens virketid. For å komme rundt denne problemstillingen kan man velge å fokusere på en avgrenset tidsperiode som et utgangspunkt. Hvilken tidsperiode som bør fokuseres skal jeg ikke mene noe sterkt om, men det kan kanskje være hensiktsmessig å vurdere perioden som er fokusert i Vestfoldmuseenes virtuelle rekonstruksjonsprosjekt – nemlig tiden rundt 1370. På denne tiden var borgen sannsynligvis fullt utbygd, i full utstrekning, med rondeller og tårn. Virtualiseringene som er gjort er tuftet på forskning og analyser. Imidlertid er det mange hundre meter «å ta av» i et rekonstruksjonsprosjekt. I og med at vi vet at borgen har hatt en lang virketid kan det være interessant å gjøre rekonstruksjoner fra ulike epoker i ulike strekk av muren. På denne måten kan man danne et bilde av en utvikling, noe som kan være verdifullt i et prosjekt hvor forskning og formidling kan gå hånd i hånd.

Hvordan muren skal utformes kan det søkes kunnskap om i forskningsmiljøer i hele Europa. Andre land i Europa har en rikere tradisjon med borganlegg og flere steder er slike anlegg mer eller mindre intakt i nær opprinnelig form. Jo nærmere en borg er både i tid og geografi kan være til hjelp i tolkningsarbeidet. Byggverk i stein var kostbare å oppføre i middelalderen. Dette handler om både tilhugging av stein, prosessen med å lage kalkmørtel og ikke minst – transportkostnadene.¹⁸² De store, monumentale, norske byggverkene i stein fra middelalderen har sannsynligvis blitt planlagt og utført med hjelp av arkitekter og ekspertise fra utlandet. Arkitektfaget var i middelalderen et «lukket» fag med mange hemmeligheter. Kunnskapen og hemmelighetene ble helst videreformidlet i nære relasjoner, som for eksempel fra far til sønn. Arbeidstegninger er i liten grad bevart, da disse kunne avsløre profesjonshemmeligheter.¹⁸³ Dette gjelder for hele det europeiske området i middelalderen. Derfor er det ikke særs usannsynlig at kunnskap om utseendet kan hentes fra annet enn stående byggverk. Vi vet at norske konger opererte i andre deler av Europa samtidig som borgen på Slottsfjellet var operativ. Aristokratiet i Norge hadde i vikingtid og middelalder utstrakt kontakt med kongehus og aristokrati ute i verden. Et eksempel på dette er kong Håkon 4. Håkonsson som lot sin datter prinsesse Kristina gifte med en prins av Castilla i Spania. Under Håkon 4. Håkonssons styre ble det også inngått handelsavtaler med både Lübeck og Novogorod.¹⁸⁴ Håkon 4. Håkonsson var også særs aktiv på byggefronten, og han forsterket både Tunsberghus og Sverresborg i Bergen. Han lot også bygge ut flere festningsverk og kirker.¹⁸⁵ Altså kan det være relevant å se på byggeskikk ute i Europa når man skal tolke hvordan ringmuren på Tunsberghus har sett ut. Ved

¹⁸² I følge Øystein Ekroll transporten den dyreste delen i byggeprosessen Ekroll, *Med kleber og kalk*, 65..

¹⁸³ Ibid., 111.

¹⁸⁴ Johnsen, *Tønsbergs Historie*, 1, 265, 66.

¹⁸⁵ Ekroll, *Med kleber og kalk*, 45, 46.

rekonstruksjonen av Abbedens hus ved Utstein Kloster ble også studieturer i inn og utland gjennomført for å finne inspirasjon til det nye bygget.¹⁸⁶ En utfordring med studier av borganlegg ute i Europa er likevel at svært lite av det som finnes intakt i dag er bygg med utelukkende utseende fra før 1500. Dette er i det hele tatt lite sannsynlig da borganlegg som har vært aktivt i bruk i perioden etter 1500. Dette fordi disse anleggene har vært i konstant utvikling for å møte kravene om å motstå angrep med stadig ny våpenteknologi. Likevel finnes det noen borganlegg og ruiner som har en del strukturer intakt også fra middelalderen. Dette kan være anlegg som for eksempel har mistet sin strategiske plassering grunnet endring av landegrensler, eller konflikter som er opphørt. Flere slike borger befinner seg i syd-Frankrike (i Languedoc) hvor Katarene opererte i middelalderen.

Men vil en rekonstruksjon uten de originale byggematerialene og uten en original arbeidstegning være sann og troverdig? Sannhetens motsetning er det usanne - det falske. Dersom hensikten bare er å illudere en ringmur, og gi en følelse av å være innenfor eller utenfor, så kan ringmuren bygges eller markeres på måter hvor bare fantasien setter begrensninger. Her forutsettes selvfølgelig at kulturmyndighetene ikke setter noen kvalitetskrav. En slik tilnærming som kan sies å være i tråd med tidligere nevnte chartres prinsipper med «forbud» mot å bygge videre der hvor sikker kunnskap slutter mener jeg vil være lite hensiktsmessig på Slottsfjellet. Vi vil med en slik fremgangsmåte gå på akkord med sannhet og mening i tilnærmingen. Det vil være en historikers, og arkeologs, plikt å forsøke å fremstille historien så sant som mulig. Etter som tiden går blir fortiden og historien mer fragmentert. Vi er overlatt til å tolke restene av fortiden – levningene og kildene. Historikeren må tolke kildene i nåtid og kan bare begrunne sine svar med empiri og argumenter.¹⁸⁷ Likeledes ønsker historikere flest å gi en mest mulig sann fortolkning av fortiden. Jeg legger til grunn at dette gjelder for menneskelige handlinger og derigjennom også deres konstruksjoner i form av bygninger og annet fysisk materiale. Kan vi si noe om sannhet og mening i forhold til ringmuren på Slottsfjellet? Jeg vil forsøke å se dette opp mot korrespondanse og koherensteorien i vitenskapsteorien (som også brukes i historiefaget). Disse to sannhetsteoriene kan gjengis stikkordmessig som følger: A) sannhet som samsvar, korrespondanse med virkelighet. B) sannhet som sammenheng, koherens, med en annen viten og med indre logikk i materialet.¹⁸⁸ Historikere bruker kildematerialet til å fortolke fortidens hendelser og sette dem inn i en kontekst. Ut fra dette rekonstrueres fortiden i en diskurs. Så lenge historikeren har brukt vitenskapelig anerkjente metoder med bruk av empiri og standardreglene for kildegransking, så vil man ikke uten videre kunne hevde at slutningene er

¹⁸⁶ Jørg Eirik Waula, "Abbedens hus - en ruin reiser seg," red. Museum Stavanger (Stavanger: Museum Stavanger, 2012).

¹⁸⁷ Ottar Dahl, "Om "sannhet" i historien," *Historisk Tidsskrift*, no. 3 (1999): 368.

¹⁸⁸ Knutsen, *Analytisk narrasjon*, 189 - 91.

usanne eller falske¹⁸⁹. Paul Knutsen setter også opp noen minimumskrav til en historisk fremstilling for at den skal være sann og meningsfylt; teksten skal være i samsvar med virkeligheten og ha en koherent form.¹⁹⁰ Knut Paasche trekker inn en parallell til korrespondanseteorien i forhold til arkeologiske rekonstruksjoner. Han viser til begrepet *empirisk sann*. I dette ligger sannheten i selve den fysiske levningen. Paasche bruker to keramikkbiter som passer sammen som eksempel. Når de to første originale bitene er satt sammen, så vil den videre prosessen med å konstruere en hel gjenstand være en prosess med mange ulike mulige valg.¹⁹¹ Poenget er at rekonstruksjonsprosessen fører frem til en eller flere tolkninger av hvordan noe en gang kan ha sett ut. Tilsvarende når Fredrik Bjønnes i sin masteroppgave hevder at Tunsberghus fortsatte å ha en viktig posisjon i Norge også under Kalmarunionen etter 1397, så vil ingen trekke det røde kortet og si at han bedriver historieforfalskning. Dette til tross for at ingen av diplomene eller andre primærkilder eksplisitt, eller hver for seg, kan verifisere en slik slutning. Bjønnes har ikke lagt korrespondanseteorien eller koherensteorien til grunn for sin masteroppgave, men den kan godt etterprøves etter disse teoriene. Jeg oppfatter at hans tolkninger av kildematerialet underbygger hans konklusjon på en god måte. Det er ikke dermed sagt at hans teori og konklusjon er sann, eller den eneste sanne, men den er heller ikke usann. Som vi har sett har de såkalte restaureringene av middelalderens bygg på 1800-tallet fått mye kritikk i ettertid. Kunne man ikke si at de kan være like gode tolkninger som noe annet? Dessverre var nok ikke etterretteligheten i forhold til kildekritikk, materialbruk eller sammenlignende studier gode nok til at disse byggverkene kan godkjennes i så måte i dag. De får heller stå som monumenter over sin egen tid. Det samme må nok også sies om Gerhard Fischers rekonstruksjon på ringmuren på Slottsfjellet. I de prinsipielle retningslinjene som er gitt gjennom chartre og lover er det det materielle som fokuseres sterkest. Fortolkning skal i det lengste unngås i det praktiske arbeidet med en konservering eller restaurering. Der hvor fortolkningen starter skal arbeidet i prinsippet opphøre - eller i hvert fall markere et tydelig skille i materialbruken. Argumentasjonen for å slutte der antagelsene begynner handler om å unngå spekulativ rekonstruksjon, og derigjennom en historieforfalskning. Denne typen prinsipper forflytter oss tilbake til historiefagets barndom og den strenge formen for kildekritikk som kjennetegnet historismen og Leopold von Ranke. Her skulle man forholde seg til fakta og unnlate spekulasjoner. Historikere i dag har en langt mer pragmatisk holdning til å tolke kildene i sammenheng, og forsker på fortiden med ulike innfallsvinkler og teorier. I et slikt perspektiv fremstår chartrenes prinsipper med «forbud» mot rekonstruksjoner som lite fremtidsrettet og utviklingsorientert.

¹⁸⁹ Ibid., 192.

¹⁹⁰ "Om sannhet og mening i historie," 466.

¹⁹¹ Paasche, *Tuneskipet*, 64.

Det kan absolutt tenkes at det med dagens kunnskap om middelalderens byggemetoder kunne utvikles et prosjekt på Slottsfjellet som ville ivareta en *prosessuell autentisitet* gjennom å bruke materialer og byggeteknikk i tråd med det man vet gjennom forskning i dag. Arbeidene med ringmuren kan settes inn i en ramme hvor den immaterielle kulturarven fokuseres. Med dette mener jeg at man kan forsøke å gjenskape en byggeprosess med de materialer og verktøy som man kjenner til fra middelalderen. I et formidlingsperspektiv vil dette kunne gi verdifull kunnskap om tidligere tiders byggeteknikk. Vi vet blant annet at det var en betydelig teglsteinsproduksjon på Tallak ved Slottsfjellet og teglovnen på Tallak er en av de største som er funnet i Skandinavia.¹⁹² På og rundt Slottsfjellet er det følgelig funnet store mengder tegl fra middelalderen. Gerhard Fischer fant lass på lass med tegl i sine undersøkelser rundt ytre ringmur. Arkeologer har senest i 2014 funnet store mengder tegl i rasmasser ved fjellets fot, og i det som en gang var en av veiene inne i borgen.¹⁹³ Alt tilsier at tegl var et sentralt byggemateriale på Tunsberghus. Ikke minst er det kjente Magnus Lagabøtes teglkastell et vitnesbyrd om dette. En ringmur bygget helt eller delvis i tegl er etter min kunnskap et sjeldent fenomen i Europa i middelalderen. Gjennom et prosjekt på Tunsberghus hvor man forsøker å rekonstruere middelalderens metoder for teglproduksjon og ulike tilnærminger til å bygge ringmuren opp vil det kunne skapes ny kunnskap om arbeidsliv og metoder. En stor teglproduksjon i nærmest industriell målestokk må ha betydd mye for menneskers liv i og rundt Slottsfjellet og Tunsberghus. Prosessen med brenning og produksjon av teglstein kan rekonstrueres. En byggeprosess med tidsriktige materialer, hvor ideelt sett publikum også kan delta vil kunne ha høy formidlingsverdi. Det å gjenskape en begrenset teglproduksjon med middelalderens produksjonsmetoder kan ytterligere forsterke dette formidlingsgrepet. På denne måten kan man i gjennom hele byggeperioden integrere publikum og formidling i prosessen. Her vil man kunne hente ekspertise både fra utlandet, men også i Norge. I et slikt perspektiv vil byggeprosessen strekke seg over år da det er lite sannsynlig at man vil ha ressurser til å sette inn en betydelig profesjonell arbeidsstyrke. I et forskningsperspektiv kan også en slik prosess være verdifull i og med at man kan prøve ut i praksis de teorier man har om middelalderens byggeprosesser. Riksantikvarens fokuserer også på byggeskikk, materialbruk og teknologi i sin satsning på videre arbeid med festningsanleggene. I riksantikvarens faglige program for middelalderarkeologi slås det fast at bygningsrestene over og under bakken er verdifulle kilder til kunnskap, og det stilles følgende spørsmål; «Håndverkets kvalitet? Hvilke endringer finner sted i byggeteknikk og materialbruk i løpet av middelalderen? Hvordan samsvarer det med den kunnskapen vi har om stående bygninger fra middelalderen i land og

¹⁹² Teglovnen på Tallak er en av de største som er funnet i Skandinavia. Ekroll, *Med kleber og kalk*, 71..

¹⁹³ Sunniva Halvorsen, "Huler, kulturhistorie og skrapmetall på Slottsfjellet," Norsk Institutt for Kulturminneforskning, <https://nikuarkeologi.wordpress.com/2014/06/24/huler-kulturhistorie-og-skrappmetall-pa-slottsfjellet/>.

by? Skjer det noen markant endring i materialkvalitet, bruk og gjenbruk i løpet av middelalderen?».¹⁹⁴ Igjen er også kunnskapsverdi et sentralt tema. Verdifull læring om håndverk og teknikker kan formidles til besøkende skoleklasser og turister. NDR i Trondheim er et eksempel på at det kan produseres mye kunnskap om immateriell kulturarv gjennom praktisk tilnærming. Kanskje kan NDR videreføres med en avdeling i Tønsberg nå når arbeidene på Nidarosdomen er på vei over i rent vedlikehold? Dette spørsmålet kan jeg selvsagt ikke besvare her, men det er en besnærende tanke.

En *kontekstuell* autentisitet kan også delvis oppnås. På ringmurens innside vil man kunne gjenskape en følelse og oppfattelse av å være i et autentisk miljø. Konteksten utenfor ringmuren er det vanskeligere å gjøre noe med i og med at Tønsbergs moderne by-uttrykk ikke kan fjernes. Rent *visuelt* vil man også kunne oppnå en autentisk følelse gjennom bruk av autentisk materiale i byggverket og en utførelse i tråd med liknende byggverk andre steder i Europa. Dette vil kunne skape en visuell følelse av at den rekonstruerte ringmuren er det originale byggverket. Et viktig moment som jeg mener bør veie tungt i vurderingene rundt ringmuren på Slottsfjellet er nettopp byggets *faktiske* funksjon. Ringmuren var et forsvarsverk. Borgen ble anlagt på «Berget» fordi dette allerede utgjorde et naturlig, lett forsvart område med bratte fjellskrenter på alle sider. En ringmur som knapt rekker folk til midt på leggen er ikke en ringmur – det er en ruin av en ringmur – eller for å være litt slem – et steingjerde fra 30-tallet. Poenget er at ruinen slik den fremstår i dag er vanskelig å formidle som det den faktisk var i middelalderen. Fischers hensikt med «konserveringen» var nettopp den samme som dagens tilhengere av rekonstruksjon vil oppnå – nemlig å konstruere en visuell gjengivelse av det fortidige byggverket. Egede-Nissen bruker begrepet funksjonell autentisitet i sin avhandling.¹⁹⁵ Han peker på at det at et bygg faktisk opprettholder sin opprinnelige funksjon bidrar til følelsen av autentisitet. Nå kan jo funksjonen på Slottsfjellet diskuteres. En fungerende borg vil anlegget aldri bli igjen. Snarere snakker vi om en funksjon som et identitetsskapende symbolbygg. Jeg vil hevde at selv om borgen ikke vil inneha de nødvendige funksjonelle autentisitetsattributtene som for eksempel brua Stari Most har (se side 14), så vil den funksjonelle autentisiteten øke med et mer autentisk visuelt uttrykk enn det den lave muren har i dag. I det faglige programmet for middelalderarkeologi trekkes det frem at samfunnsmessige forhold og mellommenneskelig forhold knyttet til festningsanleggene må få et sterkere fokus fremover. Blant annet spør man seg om hvordan livet på borgen var annerledes enn i byen? Et annet spørsmål som reises er hvordan krigsteknologien utviklet seg og hvordan borgene fungerte under beleiring? Disse spørsmålene er krevende å besvare. En rekonstruksjon av ytre ringmur på Tønsberghus kan

¹⁹⁴ Johannesen og Eriksson, "Faglig program for middelalderarkeologi" 182.

¹⁹⁵ Egede-Nissen, "Autentisitetens relevans," 138, 39.

etter mitt skjønn skape noen fysiske rammer som kan bidra til å besvare dette. Sammenholdt med øvrige undersøkelser og forskning rundt borganlegg fra middelalderen kan man kanskje finne flere svar. Gerhard Fischer fant for eksempel flere steder store mengder små runde stein i hauger.¹⁹⁶ Han spør seg om dette kan ha vært kastevåpen, men teorien følges ikke videre.

Et moment som heller ikke må forbigås er oppfatningen av autentisitet med vår moderne erfaringsbakgrunn. Folk uten den nødvendige bakgrunnskunnskapen kan oppfatte at tårnet som står på Slottsfjellet i dag faktisk er et originalt og autentisk byggverk fra middelalderen. Det som er synlig av ringmuren oppfattes også av flere – til og med fagfolk – som autentisk. Slik sett er det viktig at et byggverk oppå eksisterende ringmursrester kan forsvares faglig. En konstruksjon som for eksempel kun skulle bygges for å illudere den antatte høyden på ringmuren i middelalderen, uavhengig av middelalderens byggeteknikk og materialvalg, kunne for et utrent øye oppfattes som ekte og autentisk – og således være en villedende formidling av historien. Da ville vi bevege oss over i det som British Heritage kaller *speculative recreation*, eller det vi kanskje ville kalle en *historieforfalskning* på norsk. I den grad tårnet på Slottsfjellet oppleves som et autentisk bygg fra middelalderen, så kan det faktisk kalles en forfalskning. Tårnet ble imidlertid bygget i en tid da fokuset var mer knyttet til symbolikk enn autentisitet, og så lenge formidlingen av tårnets historie er korrekt så kommer man unna med det. I dag har tårnet verneverdi i seg selv som en del av Slottsfjellets og Tønsbergs historie.

I en diskusjon rundt autentisitet og sannhet i forhold til fysiske gjenstander så kommer man heller ikke unna å ta opp den faktiske selvmotsigelsen som ligger innebygget i diskusjonen. En rekonstruksjon kan i realiteten ikke være in autentisk eller usann.¹⁹⁷ En rekonstruksjon kan være mer eller mindre god etterligning, men så lenge den faktisk finnes så er den både autentisk og sann. Hans-Henrik Egede-Nissen argumenterer for å revidere vår oppfatning av rekonstruksjoner som mindreverdige i forhold til helt autentiske kulturminner.¹⁹⁸ Etter Egede-Nissens oppfatning bør autentisiteten nedvurderes som allmektig kriterium i kulturminnevernet. Bakenfor hans argumentasjon ligger utvelgelseskriteriene til blant annet UNESCO når nye kulturminner skal skrives inn på deres verdensarvliste. Hans oppfatning er blant annet at det *varige* i et historisk bygg representerer noe viktigere for oss enn det rent autentiske i materialene. Han foreslår å prioritere varighetsverdien fremfor autentisitet som kvalifikasjonsgrunnlag for kulturminner. I følge Egede-Nissen kan mange ting være autentiske uten å være kulturminner. Det er nettopp denne verdien *varighet* som skiller kulturminnene ut. For ham kan en etterrettelig rekonstruksjon inneha de samme varighetspretensjoner som originalen. Noe av argumentasjonsbakgrunnen for Egede-Nissen er at han mener at tidligere

¹⁹⁶ Fischer, "Utgravninger 1924-1933," 11.

¹⁹⁷ Egede-Nissen, "Autentisitetens relevans," 34.

¹⁹⁸ Ibid., 315.

tiders byggverk og arkitektur er oppført med fokus på varighet i større grad enn moderne arkitektur. Etter hans vurdering er moderen arkitektur i stor grad tilpasset et kort livsløp – med materialer og løsninger som ikke kan ivaretas over århundrer gjennom vedlikehold og utskifting av bygningsdeler. Egede-Nissen ekskluderer ikke moderne bygg, men han argumenterer med bevaringsregimets utvalg av byggverk for bevaring gjennomgående har dette varighetsaspektet innebygd. Dette synet støttes av Jørn Holme som understreker soliditeten og varigheten i gjenstående byggverk fra middelalderen – både i tre og stein. Han forfekter også at moderne bygg ikke har i seg disse egenskapene.¹⁹⁹ I tillegg påpeker Egede-Nissen den tilsynelatende ad-hoc innstillingen som synes å eksistere når det gjelder å vurdere rekonstruksjoner som autentiske eller ikke. Han trekker inn blant annet Håkonshallen i Bergen i denne sammenhengen. Håkonshallen er automatisk fredet etter kulturminneloven. I fredningsdokumentet er det ikke nevnt at hallen er en delvis rekonstruksjon. Implisitt mener han da at de rekonstruerte delene ikke påvirker kulturminnets status. Det samme kan sies om flere automatisk fredede kulturminner i Norge. Her er imidlertid riksantikvaren helt åpen på å ytre ringmur på Slottsfjellet for en stor del er en rekonstruksjon. Ruinen har likevel status som fredet. Dette fremgår av riksantikvarens internettside for kulturminnesøk.²⁰⁰

Et aspekt som jeg ikke har diskutert tidligere i oppgaven er hvorvidt en rekonstruksjon på Tunsberghus faktisk kan være konserverende. I konserveringsarbeidet med ruiner er det tre arbeidsmetoder som virker å være hovedsakelig benyttet; a) en innbygging/innkapsling av ruinen med et nytt beskyttende overbygg som ved domkirken på Hamar. Den andre metoden b) er å tildekke toppskiktet av ruinen med et materiale som skal beskytte ruinen mot ytterligere slitasje og nedbrytning. Dette toppdekket kan for eksempel være et murt lag med et motstandsdyktig materiale. En tredje variant er å gjenildekke fremgravde ruiner som befinner seg under bakkenivå etter at nødvendige undersøkelser er gjort og eventuelle gjenstandsfunn er fjernet. I følge riksantikvaren er målet med konserveringstiltakene å bevare og forsinkenedbrytningen av ruiene.²⁰¹

En tredje metode kan faktisk være å rekonstruere bygget som nå er en ruin. Denne siste metoden kalles preventiv rekonstruksjon. Catherine Woolfitt, en anerkjent engelsk konservator, beskriver at det å rekonstruere et fortidig byggverk kan vurderes som hensiktsmessig. Hun trekker frem et eksempel fra Canada; Louisbourg festning i Nova Scotia, hvor store deler av festningsverket er rekonstruert med myndighetenes velsignelse.²⁰² Rekonstruksjonen forvares

¹⁹⁹ Arisholm et al., *Kulturminnevern*, 1, 14.

²⁰⁰ På Kulturminnesøk står det følgende: «Ytre ringmur med porttårn... Murverk i dag til stor del rekonstruert». Kulturminnesøk, "Tunsberghus," Riksantikvaren, <http://www.kulturminnesok.no/Lokaliteter/Vestfold/Toensberg/Tunsberghus>.

²⁰¹ Hygen, *Håndbok i konservering*, 19.

²⁰² Ashurst et al., *Conservation of ruins*, 149,50.

med at den er basert på grundig forskning, og at den har beriket området som for øvrig har svært få kulturminner fra festningens tid. Woolfitt fremhever det også som positivt at den rekonstruerte festningen bidrar til bedre formidling av historien og et generelt oppsving i besøket. For henne veier det også i positiv retning at kulturminnet har fått forlenget sin levetid og «treffer» et publikum ut over de spesielt interesserte.

Dersom et rekonstruksjonsprosjekt skulle bli realisert i tråd med det jeg skisserer over, så vil det måtte strekke seg over flere år – kanskje årtier. Et stort arbeid skal gjøres i forkant, og selve byggingen vil sannsynligvis kreve langt mer tid enn et arbeid med moderne metoder vil kreve. En annen ting er at et slikt prosjekt ikke lar seg realisere uten kostnader. Jeg skal ikke påta meg å utarbeide en finansieringsplan for prosjektet, men det må nok skytes inn adskillig midler både fra det offentlige og andre kilder. Kanskje kan et slikt prosjekt på sikt også generere en økonomi i seg selv som kan bidra til finansieringen. En rekonstruksjon av ringmuren på Slottsfjellet er etter mitt skjønn fullt mulig å gjennomføre med viktige verneverdier i behold. Ringmuren kan oppføres med stor grad av autentisitet i både utseende, byggemetoder og materialer. Det er også mulig å tenke seg at de restene etter middelalderen som fortsatt eksisterer i ruinene kan få et godt vern gjennom en rekonstruksjon. Jeg synes at dersom det er et felt hvor den autentiske muren har et visst omfang, så bør den bevares og konserveres for å sikre disse kvalitetene. Der hvor den er helt borte, eller bare er nærmest usynlige rester på fjellet, bør det kunne foretas en rekonstruksjon. Jeg tenker at ringmurens opprinnelige funksjon og dens varighetspretensjon kan komme mye bedre frem gjennom en etterrettelig prosess hvor forskning og formidling kan gå hånd i hånd. På lang sikt vurderer jeg at et mye mer markert kulturminne på Slottsfjellet vil påvirke borgernes identitetsfølelse. Denne mulige økte bevisstheten rundt byens lange historie kan også føre til at et eventuelt fremtidig press på nærliggende områder, og ikke minst; Slottsfjellet selv, kan bli mindre.

Er det da bare positive sider ved et rekonstruksjonsprosjekt? Betyr min argumentasjon i det foregående at alle chartre tar feil og at riksantikvaren er på villspor i sin tilsynelatende skepsis til prosjektet? Det som taler mot en rekonstruksjon er nettopp de gjeldende prinsipper og retningslinjer. I kulturminneloven § 3 slås det fast at; «*Ingen må - uten at det er lovlig etter § 8 - sette i gang tiltak som er egnet til å skade, ødelegge, grave ut, flytte, forandre, tildekke, skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredet kulturminne eller fremkalle fare for at dette kan skje*»²⁰³. Det er nettopp på bakgrunn av denne paragrafen at riksantikvaren må gjøre sin vurdering. Spesielt vil bestemmelsen om skjemming kunne slå inn. Ringmuren står ikke alene på fjellet, og en rekonstruert ringmurs påvirkning må vurderes inn i helheten. Jeg skal ikke repetere hvilke vurderinger som sannsynligvis må gjøres, men etter mitt syn vil en rekonstruert ringmur berike snarere enn å skjemme i området. Som vist tidligere har internasjonale chartre slått fast at rekonstruksjoner der hvor sikker kunnskap slutter og antagelsene overtar, må skje med den

²⁰³ Lovdata, "Kulturminneloven".

største varsomhet. Det anbefales at slike prosjekter kun utføres i forsøks- og forskningsøyemed. Jeg tolker det da også slik at tiltakene bør være reversible, slik at man kan tilbakeføre ruinen til opprinnelig utseende.²⁰⁴ Alternativt at tiltakene er begrenset i omfang og ikke påvirker helheten i byggverket (kulturminnet). Et annet argument som veier mot en rekonstruksjon er at ruinen som ligger der er en levning som forteller en historie. Som vi vet kan tolkningen av levninger variere over tid avhengig av den aktuelle tidsepokes forståelseshorisont og teknologiske utvikling. En utgravning av ringmuren på Tunsberghus vil ha en helt annen metodisk tilnærming i dag enn den hadde på Gerhard Fischers tid. I dag kan masser undersøkes med geofysikk eller metalldetektorer før man behøver å sette en spade i jorden.²⁰⁵ Metodikken i behandlingen av løse masser i en utgravning er også langt mer systematisert og analytisk i dag enn for snart 100 år siden. Prinsippene rundt restaurering er også endret. I dag ville man kunne benytte utraste masser og bygningselementer til å gjøre en forsiktig (anastylosis) gjenreisning med originale deler der hvor materialet tillater dette. En slik tilnærming er som vist ikke mulig på Slottsfjellet. I ytterste konsekvens kunne man trekke den konklusjonen at Fischers arbeid på ruinen *også* er verneverdig, selv om jeg tidligere har påpekt svakheten i disse arbeidene. Det slås fast, blant annet i Veneziacharteret at ulike tidsepokers påbygginger og uttrykk skal ivaretas så langt det er mulig. Likevel vil jeg argumentere mot en slik vurdering. Fischers rekonstruksjon er for moderne, og den er etter min vurdering unøyaktig og tilfeldig. Jeg vil også hevde at den gir et feilaktig inntrykk av hvordan ringmuren på Tunsberghus kan ha sett ut. Som rekonstruksjon er den gjennomgående for lav. Den lave høyden gir verken en kontekstuell eller en visuell følelse av autentisitet. I tillegg vet vi også at den ikke er gjennomført prosessuelt med noen stor grad av autentisitet. Hva så med varighetsverdien? Som sagt er rekonstruksjonen i dårlig forfatning, og selv om materialene er bestandige og utskiftbare, så synes jeg byggverkets funksjon – eller mangel på sådan – ikke kvalifiserer i forhold til varighetsverdikriteriet. Fischer drev ikke en nitid restaurering i tråd med Veneziacharterets definisjon. Til det var arbeidet for tilfeldig. Murerarbeidet ble utført av «vanlige» murere uten nødvendig trening i middelalderens byggemetoder, og med utilstrekkelig faglig veiledning. Fischer var fraværende i mye av tiden rekonstruksjonsarbeidet foregikk og han uttrykte misnøye med kvaliteten etterpå. I en diskusjon for og mot en fysisk rekonstruksjon kan det argumenteres med at en virtuell rekonstruksjon vil være mer hensiktsmessig. En virtuell rekonstruksjon er rimeligere å utføre samtidig som den åpner for flere tolkninger på samme plattform. I et formidlingsperspektiv vil en virtuell rekonstruksjon ha flere fordeler; den er fleksibel og dynamisk. En virtuell rekonstruksjon kan gjøres interaktiv og den kan vises på flere medier – og på ulike steder - uten store kostnader. I tillegg vil utvikling av ny teknologi kunne implementeres underveis. Til slutt er spørsmålet rundt autentisitet en utfordring. Uten kunnskap om borgens opprinnelige utseende utfordres autentisitetsbegrepet. Den kontekstuelle autentisiteten er svekket i forhold til middelalderen. Borgens omgivelser og kulturlandskapet er totalt endret. Byen Tønsberg er en moderne by og vannstanden er lavere slik at borgen i dag ikke har direkte tilgang til havet.

²⁰⁴ Hygen, *Håndbok i konservering*, 20.

²⁰⁵ Moderne, inngripsfrie, arkeologiske metoder er i stadig utvikling. Vestfold fylkeskommune er i forgrunnen i denne utviklingen på verdensbasis gjennom partnerskap med Ludwig Boltzman Institutt i Østerrike.

Visuelt vil man kunne kreere en opplevelse av autentisitet. En ringmur bygget med de materialene som sannsynligvis ble brukt opprinnelig og i antatt format kan skape en visuell opplevelse av en autentisk middelalderborg. Skeptikere kan likevel hevde at dette blir *for* spekulativt og at det er bedre å la være. Altså er det tungtveiende grunner til å la ruinene være som de er og konservere dem varsomt.

Jeg har vist at et rekonstruksjonsprosjekt er ønsket, og at det kan gjennomføres. Jeg har også argumentert for hvordan et rekonstruksjonsprosjekt kan forsvares faglig. Bør det så gjøres? Mye tyder på at den eksisterende murens tilstand er så vidt dårlig at det uansett må settes inn tiltak. Jeg vil hevde at det vil være mer hensiktsmessig å bygge noe nytt fremfor å restaurere Fischers rekonstruksjon. Jeg tror at gevinstene både vernemessig og samfunnsøkonomisk vil være så vidt store at et rekonstruksjonsprosjekt er å anbefale. Selv om det er argumenter mot, så vurderer jeg at vektskålen tipper i favør rekonstruksjon, og jeg mener at min argumentasjon i det foregående underbygger dette. Det jeg imidlertid ikke vil mene noe om i denne oppgaven er hvordan en rekonstruert ringmur skal se ut. Det er et helt annet tema som forutsetter en helt annen tilnærming, grundige undersøkelser og et helt annet sett med kilder.

6.8 Oppsummering.

Politikere og fagfolk har gått sammen i Vestfold om en felles plan for å utvikle Slottsfjellsområdet. Planen har tydelig positiv klangbunn i Tønsbergs befolkning, og det er et ønske om å få realisert tiltaket med å bygge opp igjen hele eller deler av ringmuren. Det ligger en del formelle avklaringer mellom et slikt ønske og en realisering. Likevel argumenterer jeg for at en rekonstruksjon av ringmuren både kan og bør gjøres. Dette bygger jeg blant annet på den eksisterende ruinens åpenbare mangler på autentisitet og relativt dårlige forfatning. Videre mener jeg det kan forsvares faglig å foreta en rekonstruksjon av muren. Dette må baseres på relevante kilder og vitenskapelige undersøkelser. En rekonstruert ringmur kan etter mitt syn inneha nødvendige verdier og kvaliteter for å kunne fremstå som sann og autentisk. Ikke minst kan ringmuren bygges med den varighetsverdi som også det opprinnelige byggverket hadde. Ringmuren på Slottsfjellet ble bygget for å vare, og det bør også et rekonstruksjonsprosjekt ha som mål. En rekonstruert ringmur vil også sannsynligvis ha positiv effekt for samfunnet rundt. Den vil bidra til historisk identitet og tilhørighet i regionen, og sammen med området for øvrig kan den gi byen et løft i et flott område for rekreasjon og opplevelser. Sist, men ikke minst, vil sannsynligvis bevisstheten rundt kulturminnets verdi øke gjennom en mer synlig mur – noe som kan bidra til et bedre vern.

7 Avsluttende diskusjon.

Tunsberghus ligger som en ruin på Slottsfjellet i Tønsberg. Hvordan borgen en gang fremsto i all sin prakt er det ingen i dag som kan si med sikkerhet. Flere tolkningsforsøk er gjort gjennom tidene i form av tegninger og modeller.²⁰⁶ De siste rekonstruksjonsforsøkene som er gjort er utført av eksperter på borghistorie, arkeologi og tredimensjonal teknologi. Felles for disse forsøkene er at de er gjort basert på all tilgjengelig kunnskap og med sin tids teknologi, og de er aldri fysisk i berøring med ruinene og kulturminnet. Den eneste fysiske rekonstruksjonen som er gjort ble utført av Gerhard Fischer. Hans rekonstruksjon er den minst fullstendige; den forsøker ikke å vise hvordan byggverkene en gang kan ha sett ut, men den markerer avtrykket av byggverkene slik som de er blitt avdekket gjennom hans undersøkelser. For ringmurens del har Fischer rekonstruert murens løp langs fjellkanten med rondeller og portkasteller. Gerhard Fischer opererte i brytningstiden mellom to epoker i rekonstruksjonens historie; 1800-tallets stilistiske rekonstruksjoner i tråd med Violet Le Duc, og de moderne strenge prinsippene som gjelder i dag hvor varsom konservering er rådende.

Fremover 1800-tallet økte bevisstheten rundt oldsaker og kulturminner. Arkeologiske funn og jakten på en norsk identitet ga næring til å fokusere på perioder i historien hvor Norge var mektig og nordmennene var selvstendige. Vikingtiden og høymiddelalderen var slike perioder og kildene – både de skriftlige og artefaktene - bar vitnesbyrd om nordmennesenes fordums storhet. Storslagne funn fra vikingtid og pretensiøse rekonstruksjoner av middelalderens statusbygg preger hundreåret frem mot Norges nyvunne selvstendighet i 1905. Samtidig pågår en profesjonalisering av fag og forvaltning. Mye av pionertiden innenfor kulturminnevernet i Norge er preget av idealisme, nasjonalisme og frivillige initiativ, men dette kom inn i stadig fastere former med utvikling av lovverk og til slutt et eget forvaltningsapparat med ansettelsen av en statlig riksantikvar i 1912. Til tross for de nasjonalistiske strømningene på 1800-tallet var ikke Norge upåvirket av verden utenfor. Historiefaget og arkeologien fikk i stor grad impulser fra våre naboland og Europa for øvrig. Riksantikvaren var tidlig internasjonalt orientert og internasjonale prinsipper for konservering og restaurering av ruiner og byggverk ble integrert i norsk forvaltning. I dag er kulturminner fra før 1537 automatisk fredet etter kulturminneloven og de er omfattet av et meget strengt vern. Selv om loven ikke spesifikt omhandler konservering, restaurering eller rekonstruksjon av ruiner eller byggverk fra middelalderen, så defineres ansvaret for å ivareta disse kulturminnene gjennom ansvarforskriften som følger loven. Ansvar og myndighet er tillagt Riksantikvaren, og det er således Riksantikvaren som sitter med definisjonsmakten i spørsmål om hvordan det enkelte kulturminnet skal forvaltes faglig. Prinsipper nedfelt i internasjonale chartere og konvensjoner preger forvaltningen av norske middelalderruiner i dag. I Riksantikvarens egen håndbok for konservering av middelalderruiner

²⁰⁶ Se blant annet Johnsen, *Tønsbergs Historie*, 1, 149, 54.

poengteres prinsippene som er gjennomgangstenen i alle chartrene fra Athencarteret i 1931 til Rigacharteret i 2000. I håndboken knesettes følgende grunnprinsipp: «*Bare gjøre det som er nødvendig og tilstrekkelig, og så langt som mulig konservere ruinen slik den er funnet*»²⁰⁷.

I kapittel 6 argumenterer jeg for at en rekonstruksjon av ytre ringmur på Tunsberghus både kan og bør gjøres. Jeg bruker flere innfallsvinkler for å argumentere for mitt ståsted. Dette på tross av utviklingen har gått bort fra rekonstruksjon som jeg har skissert over, og på tross av at alle internasjonale prinsipper som er nedfelt gjennom chartere og konvensjoner hevder at rekonstruksjon er noe man helst skal unngå. I norsk lovverk og gjeldende retningslinjer finnes det heller ikke støtte for å foreta en rekonstruksjon av ytre ringmur på Tunsberghus.

Riksantikvarens offisielle holdning synes også å være at rekonstruksjon skal unngås. Har min tolkning av kildematerialet således vært helt feilslått? Er min argumentasjon tendensiøs og preget av en bestemt agenda? Løper jeg lokalpolitikernes ærend i denne saken? Min tilnærming er basert på et bevisst valg, og jeg reflekterer også min agenda i inngangen til tematikken gjennom problemstillingene. Jeg ønsker å belyse om det er et mulig prosjekt å sikre et forsvarlig vern og en troverdig formidling av et byggverk fra middelalderen gjennom en rekonstruksjon. Således mener jeg at min tilnærming er helt legitim. Det er åpenbart grunner for også å hevde det motsatte syn av mitt og kildene gir godt grunnlag for å argumentere annerledes. Igjen vil jeg vise til riksantikvarens håndbok for konservering hvor Anne-Sophie Hygen skriver:

*«Et kjernepunkt i diskusjonen er om vår generasjon har rett til å forandre monumentene som historiske dokumenter gjennom å gripe forstyrrende inn i dem. Vi, som er midt mellom fortid og fremtid, har bare en beskjeden plass i historien. Vår hovedoppgave er å beskytte de bevarte fragmentene fra fortiden, og forvalte dem med omhu.»*²⁰⁸

Den norske konserveringspraksisen synes derved å være fastsatt. Støtten for mitt syn har jeg derfor hentet fra annet hold og i andre kilder. Til tross for kulturminneloven, internasjonale chartre og konvensjoner synes ikke situasjonen for norsk forvaltning og praksis knyttet til rekonstruksjon av automatisk fredede kulturminner å være konsistent. Mange av Norges mest kjente og monumentale byggverk fra middelalderen er rekonstruksjoner. Flere av dem tilhører nå historien om restaurering og rekonstruksjon, og kan således betraktes litt på avstand i historiens tilgivende lys. De er like fullt anerkjent som verdifulle kulturminner av nasjonal verdi. Andre rekonstruksjoner, som Abbedens hus, slipper ikke unna at den er utført i moderne tid under et tilsynelatende strengt og gjennomregulert regime med faste prinsipper. Er den som moderne rekonstruksjon derfor å betrakte som et annenrangs eller ugyldig kulturminne? Pr definisjon er i hvert fall statusen fortsatt automatisk fredet. Nå er ikke Abbedens hus alene et

²⁰⁷ Hygen, *Håndbok i konservering*, 20.

²⁰⁸ Ibid., s. 19.

eksempel som kan trekkes frem og rettferdiggjøre rekonstruksjoner av andre ruiner fra middelalderen.²⁰⁹ Vurderingene må gjøres individuelt som jeg har pekt på tidligere. Imidlertid viser Abbedens hus at det er mulig å tenke annerledes og nytt i norsk kulturminnevern uten å gå på akkord med viktige faglige prinsipper. Jeg har blant annet vist til at ruiner kan konserveres også gjennom rekonstruksjon. For ruinen på Tunsberghus mener jeg dette er en relevant tilnærming. Jeg har også vist at rekonstruksjoner kan inneha viktige verdiersom også riksantikvaren legger til grunn i sin vurdering av kulturminner. Autentisitet er et viktig kriterium i vurderingen av et kulturminne. Her vil et rekonstruksjonsprosjekt av ytre ringmur på Tunsberghus kunne ta opp i seg viktige attributter som ligger i autentisistetsbegrepet. Med de små restene som finnes av originale byggematerialer fra middelalderen vil den som rekonstruksjon ikke inneha en materiell autentisitet, men den kan meget godt bygges opp med prosessuell autentisitet, visuell autentisitet og kontekstuell autentisitet. Sist, men ikke minst, er nye tanker knyttet til varighetsverdi fremfor autentisitet som allmengyldig kriterium i bedømmelsen av kulturminners verdi noe en rekonstruert ringmur meget godt kan ta opp i seg.

I tillegg til grunnlaget for en verdivurdering av en rekonstruert ringmur mener jeg det er viktig å se på de samfunnsmessige forholdene rundt kulturminnet. Det er et ønske om å gjenoppbygge muren og en rekonstruert ringmur kan bidra til å forsterke viktige verdier som blant annet Riksantikvaren legger til grunn. Dette handler om tilhørighet og identitet. Likeledes kan en aktiv og økt bruk av området hvor kulturminnet befinner seg gi viktige synergier for ulike næringsretninger. En rekonstruksjon kan også bidra til ny interesse, kunnskap og forståelse knyttet til et borganleggs funksjon i middelalderen og den innvirkning på samfunnet rundt. I en museal formidling vil etter mitt skjønn en godt synlig ringmur ha stor verdi. Slottsfjellstårnet som står på fjellet i dag er kanskje det viktigste symbolet på Tønsberg. Det er ikke et autentisk tårn fra middelalderen, men ingen vil i dag hevde at det må fjernes av den grunn. Tårnet er en del av Tønsbergs identitet og det har relevans for alle som bor i byen. For å sikre et godt vern av middeladerruinene på fjellet vil jeg tenke at en tilnærming fra myndighetenes side hvor man tar det lokale engasjementet på alvor er langt mer fruktbart enn å avfeie det på bakgrunn av paragrafer og prinsipper. På 1800-tallet var vitenskapen og forskningen på historien viktig leverandør av argumenter til nasjonalistiske strømninger i landet. Likeledes oppmuntret det politiske miljøet og samfunnstrender vitenskapene til å produsere og fokusere resultater i tråd med den gjeldende samfunnspolitiske agenda. I dag kan man si at identitetsbygging gjennom historie fortsatt er levende, men rammeverket er tatt ned på et regionalt og lokalt nivå. Det kan være betenkeligheter med å tilpasse historien og kulturminner til kommersielle markedskrefter,

²⁰⁹ Langhuset på Veien i Buskerud er også et eksempel på et rekonstruert byggverk som er reist direkte på originalens fotavtrykk.

men kanskje er det det som må til for å gjøre historien og kulturminnene relevante – og derigjennom viktige – i dagens samfunn. Uansett vil det være fagfolkernes plikt å sørge for at dette skjer på en måte som gagnar kulturminnene fremfor å skade dem. Dette kan være en utfordrende balansegang, men jeg tror alternativet er dårligere i en stadig raskere utvikling hvor nytt og gammelt settes opp mot hverandre.

Kan vi da tillate oss å gripe «forstyrrende» inn i ruinen på Slottsfjellet? Vil ikke vår inngripen også kunne betraktes i ettertid med et kritisk, fordømmende, blikk slik som mange av 1800-tallets rekonstruksjoner betraktes med i dag? Her kan det være fristende å sitere den danske filosofen Kristian Kroman som i 1923 kommenterer den såkalte systemstriden rundt restaureringsarbeidene ved Nidarosdomen. Han skriver følgende:

*«Og skulde den nulevende trætte slægt også passivt se Nordhagens lovpriste kirke rejse sig på Hellig Olavs grund, så vil der komme en friskere og frejdigere slægt med større pietet og højere respekt for tankens værd, og den vil udbryde: Så var da også den sidste restavration mislykket. Vi vil rette dens fejl!»*²¹⁰.

På mange måter har jeg gjort Kromans ord til mine i forhold til Fischers arbeider på ringmuren. Imidlertid er min argumentasjon blant annet knyttet til den nåværende ringmurens beskaffenhet, hvor tiltak vurderes å måtte settes inn uansett. Fischer selv kaller sitt arbeid med muren på Slottsfjellet for konservering og markering. Han uttaler at det ikke er snakk om en restaurering. Med dagens begrepsbruk, og min tolkning av det, vil neppe Fischers arbeider holde mål som konservering. Etter min tolkning er de synlige markeringene på ringmuren rekonstruksjoner og til og med konstruksjoner. Metodikk, materialbruk og prosess er ikke i tråd med det man kan legge inn i begrepet rekonstruksjon (se side 16). Som konservering faller også arbeidene igjennom. Muren er skjør og bærer preg av å ikke ha tålt tidens tann særlig godt. Jeg har tidligere pekt på at rekonstruksjon kan vurderes som et konserverende tiltak. I et slikt prosjekt hvor konservering og rekonstruksjon inngår vil en sannsynlig fremgangsmåte være å fjerne den skadede og dårlige påbyggingen utført av Fischer.²¹¹ Slik sett vil det opprinnelige murverket fra middelalderen igjen bli avdekket. I og med at dette er beskrevet som svært lite i omfang – og fraværende i flere strekk – vil jeg hevde at det er bedre å lage en synlig markering i form av en rekonstruksjon fremfor å måtte tildekke mye av ruinen og således stå igjen med mindre synlig ringmur enn i dag. Som tittelen på oppgaven min indikerer, så er det ingen som bygger ruiner. Ruiner kan restaureres og konserveres etter angitte prinsipper, men det å bygge en ruin er et spesielt foretagende. Likevel var det dette Gerhard Fischer i realiteten gjorde – han

²¹⁰ Kroman støttet Macody Lunds teorier om grunnlaget for konstruksjonen av dommen fremfor arkitekt Olaf Nordhagens forlegg Kroman, "Genrejsningen af Trondhjems Domkirke".

²¹¹ Hygen, *Håndbok i konservering*, 19, 20.

bygde en ruin oppå den eksisterende ruinen. Min kritikk skal ikke rettes mot Fischer og hans metode – den var anerkjent i hans tid. Gerhard Fischer gjorde et stort og viktig arbeid på Slottsfjellet og mye av resultatene av hans undersøkelser har stor kildeverdi i dag. På mange måter burde dagens forkjempere for en rekonstruert ringmur takke Gerhard Fischer for at han dokumenterte ytre ringmur og ga ettertiden et synlig bevis på hvor den gikk.

I oppgaven har jeg sett på formelle krav og faglige vurderinger som vil ligge til grunn for en vurdering rundt rekonstruksjon av en ruin fra middelalderen. Helt konkret har jeg brukt ytre ringmur på Tunsberghus som case. Jeg har sett at hverken lovverk eller andre formelle krav utelukker at det kan foretas en fysisk rekonstruksjon av et fredet kulturminne – på restene av det opprinneleige byggverket. Et slikt tiltak må baseres på vurderinger og analyser for hvert enkelt tilfelle. Det finnes tegn på at norsk kulturminnevern er inne i en fase hvor det er lov å tenke nytt. Abbedens hus er et eksempel på dette og vår nåværende riksantikvar Jørn Holme har pekt på at prinsippene i internasjonale chartere ikke er absolutte. Innenfor academia er det også personer som stiller spørsmålstegn ved klassifiseringen og verdisetningen av kulturminner primært basert på autentisitet. For ringmuren på Tunsberghus er min konklusjon at en rekonstruksjon kan forsvares. Jeg mener det også er vektige grunner for å gjøre det – både i et samfunnsperspektiv og et verneperspektiv.

8 Kilder

8.1 Litteratur

- Arisholm, Torstein, Hein Bjerck, Even Gaukstad, Ragnhild Guribye, Jørn... Holme, og Åse Moe Torvanger. *Kulturminnevern. Lov, forvaltning, håndhevelse*. redigert av Jørn Holme. Vol. 1, Oslo: Økokrim, 2005.
- Ashurst, John, Colin Burns, Graham Abrey, Jason Bolton, Sara... Ferraby, og Chris How. *Conservation of ruins*. London: Elsevier, 2007.
- Athencharteret. "The Athens Charter for Restoration of Historic Monuments." International council on monuments and sites, <http://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/167-the-athens-charter-for-the-restoration-of-historic-monuments>.
- Aué, Michèle. *Cathar Country*. Frankrike: MSM-publishing, 2005.
- Bagge, Sverre, og Knut Mykland. *Norge i dansketiden: 1380-1814*. Oslo: Cappelen, 1993.
- Bjønnes, Fredrik. "Forvaltning i Viken : Endringer i Tunsbergshus' rolle i forvaltningen i Viken i perioden 1355-1448." Masteroppgave, Høgskolen i Vestfold, 2013.
- Børresen, Kari Elisabeth, Ståle Ramstad, Bjørn Hofman, Jostein Andreassen, Jørgen... Haavardsholm, og Sunniva Siem. *P2 Akademiet*. Vol. 33, Otta: Transit, 2005.
- Dahl, Ottar. "Om "sannhet" i historien." *Historisk Tidsskrift*, no. 3 (1999): 364 - 74.
- Doksheim, Therese. "Tønsberg kommune ødela egne, uerstattelige kulturskatter. Nå har de godtatt millionbot." *Dagbladet*, 25. april 2015.
- Duchemin, Catherine, og Benoit Panozzo. "Chateau Guillaume-Le-Conquérant, Falaise." Falaise: Orep Editions, 2008.
- Egede-Nissen, Hans-Henrik "Autentisitetens relevans. På sporet av et endret fokus for kulturminnevernet." Doktorgradsavhandling, Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo, 2014.
- Ekroll, Øystein. *Med kleber og kalk. Norsk steinbygging i mellomalderen*. Oslo: Det Norske Samlaget, 1997.
- English Heritage. "Re-Arch: English Heritage Policy Statement on Restoration, Reconstruction, and Speculative Recreation of Archaeological Sites including Ruins." English Heritage, <http://historicengland.org.uk/images-books/publications/re-arch/>.
- Eriksson, Anna-Lena. "Maktens boningar: norska riksborgar under medeltiden." Doktorgradsavhandling, Institute of Archaeology, University of Lund., 1995.
- Fischer, Gerhard. "Tunsbergshus. Utgravninger på "Slottsfjellet" i Tønsberg 1924 - 1933." 111, 1934.
- Fjose, Sveinung, og Einar Bowitz. "Økonomiske ringvirkninger av kulturminner på Røros." ECON, http://www.niku.no/filestore/Landskap/Rapporter_og_artikler/WP3-2008-0052.pdf.
- Fylkestingsak 17/15. "Helhetlig attraksjonsstrategi for vikingtidsformidling i Vestfold 2015 - 2018." www.vfk.no: Vestfold fylkeskommune, 2015.
- Fylkestingsak 100/11. "Samordnet plan for bruk og utvikling av Slottsfjellsområdet." <http://www.vfk.no>: Vestfold fylkeskommune, 2011.
- Gansum, Terje. "Hauger som konstruksjoner - arkeologiske forventninger gjennom 200 år." Doktorgradsavhandling, Göteborgs Universitet og Riksantikvarieämbetet, 2004.
- Haavardsholm, Jørgen. "Vikingtiden som 1800-tallskonstruksjon." Doktorgradsavhandling, Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo, 2004.

- Halvorsen, Sunniva. "Huler, kulturhistorie og skrapmetall på Slottsfjellet." Norsk Institutt for Kulturminneforskning, <https://nikuarkeologi.wordpress.com/2014/06/24/huler-kulturhistorie-og-skrappmetall-pa-slottsfjellet/>.
- Haugland Sørensen, Tonje. "'At vort Land var et selvstændig Rige" Rekonstruksjon av Håkonshallen i Bergen." *Bbebyggelsehistorisk tidskrift* 56 (2008): 41- 55.
- Hovedutvalg for kultur- og helse sak 2/14. "Utvikling av Slottsfjellområdet 2014." <http://www.vfk.no>: Vestfold fylkeskommune, 2014.
- Hringariki. "Langhuset." Veien Kukturminnepark, <http://www.hringariki.no/langhuset.php>.
- Hygen, Anne-Sophie. *Håndbok i Konservering av Ruiner fra Middelalderen*. Oslo: Riksantikvaren, 2003.
- ICOMOS. "The Venice Charter." http://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf.
- Iggers, Georg G. *Historiography in the twentieth century: from scientific objectivity to the postmodern challenge*. Middletown, Conn.: Wesleyan University Press, 2005.
- Jacobsen, Kjersti. "Rapport Arkeologisk feltarbeid i 2011, 2012 og 2013. Prosjekt Slagene på Re." Vestfold fylkeskommune, <http://www.vfk.no/Documents/vfk-no-dok/Kulturarv/Rapporter/Slagene%20p%c3%a5%20Re%202011%20til%202013.pdf>.
- Johannesen, Live, og Jan-Erik G. Eriksson. "Faglig program for middelalderarkeologi. Byer, sakrale steder, befestninger og borger." Riksantikvaren, <http://www.riksantikvaren.no/Om-oss/Biblioteket/Nyhetsliste-fra-biblioteket>.
- Johnsen, Oscar Albert. *Tønsbergs Historie*. 2 vol. Vol. 1, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1939.
- Kjeldstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.
- Knutsen, Paul. *Analytisk narrasjon: en innføring i historiefagets vitenskapsfilosofi*. Bergen: Fagbokforl., 2002.
- . "Om sannhet og mening i historie." *Historisk Tidsskrift*, no. 4 (1997): 437 - 68.
- Kroman, Kristian Fredrik Vilhelm "Genrejsningen af Trondhjems Domkirke." København, 1923.
- Kulturminnesøk. "Sola Middelalderkirke." Riksantikvaren, <http://www.kulturminnesok.no/Lokaliteter/Rogaland/Sola/Sola-middelalderkirke>.
- . "Tunsberghus." Riksantikvaren, <http://www.kulturminnesok.no/Lokaliteter/Vestfold/Toensberg/Tunsberghus>.
- Lahn, knut-Erik. "Her er fjellfavorittene." *Tønsberg Blad*, 25. august 2010.
- Lillebø, Sandra. "- Er ingen overarkitekt." *Klassekampen*, 14. august 2010.
- Lillevik, Silje. "Rekonstruksjon og autentisitet: et studium av autentisitetsaspektet i arkeologiske rekonstruksjoner, med Borg i Lofoten som eksempel." Masteroppgave, S. Lillevik, 2011.
- Lilleås, Vegard. "Vil vise Slottsfjellet i 3D." www.nrk.no: NRK, 2015.
- Lovdata. "Forskrift om ansvar etter kulturminneloven." Klima- og miljøverndepartementet, <http://www.lovdata.no>.
- . "Lov om kulturminner." Klima- og miljøverndepartementet.
- Meld. St. 35 (2012-2013). "Framtid med fotfeste - kulturminnepolitikken." Oslo: Klima- og miljødepartementet, 2012.
- Moen, Hans Christian. "Et steg frem for oppusset Slottsfjell." *Tønsberg Blad*, 8. februar 2011.
- Moseng, Ole Georg, Erik Opsahl, Gunnar I Pettersen, og Erling Sandmo. *Norsk historie 1 750 - 1537*. Oslo: Universitetsforlaget, 2011.
- Myklebust, Dag. *Med vilje og viten, om kulturminnevern i Norge, Riksantikvaren 1912-1958*. Oslo: Pax forlag, 2014.
- Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider. "Restaureringshistorien." Den Norske Kirke, Nidarosdomen, <http://www.nidarosdomen.no/nb-NO/ndr+restaurering/restaureringshistorien/restaureringshistorien.html>.
- NTB. "Riksantikvaren forstår at Y-blokka må rives." *Dagbladet*, 25. mai 2014.
- Paasche, Knut. *Tuneskipet. Dokumentasjon og rekonstruksjon*. Oslo: Universitetet i Oslo, 2010.
- Palmer, R.R., og Joel Colton. *A history of the modern world*. USA: Mc-Graw Hill Inc., 1995.

- Riksantikvaren. "Bevaringsprogram for stavkyrkjene." Riksantikvaren, <http://ra.no/Prosjekter/Bevaringsprogrammene/Bevaringsprogrammet-for-stavkyrkjene>.
- . "Fredningsstrategi mot 2020." Riksantikvaren.
- . "Ordforklaringer." Riksantikvaren, <http://ra.no/Veiledning/Ordforklaringer-bokmaal>.
- . "Verdiskapingsprosjekt 2015." Riksantikvaren, <http://ra.no/Tema/Verdiskaping/Verdiskapingsprosjekt-2015>.
- Solberg, Bergljot. "Arkeologi." Store Norske Leksikon, <https://snl.no/arkeologi>.
- St.meld. nr. 16 (2004-2005). "Leve med kulturminner." Oslo: Det Kongelige Miljøverndepartement, 2004.
- Steen, Lars Kristian. "Stor vekst i besøk på festningene." *Nationen*, 15. april 2013.
- Strategisk Kulturplan for Vestfold 2011 - 2014. "Strategisk Kulturplan for Vestfold 2011 - 2014." Vestfold fylkeskommune, <http://www.vfk.no/Documents/vfk.no-dok/Kultur/Styringsdokumenter/Strategisk-kulturplan-for-Vestfold-2011-2014.pdf>.
- Svardal, Solveig. "Verdiskapingspotensiale i Nasjonale Festningsverk." 20, 2008.
- UNESCO. "Historic fortified city of Carcassonne." www.unesco.org.
- . "The Nara Document on Authenticity." United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation, <http://whc.unesco.org/archive/nara94.htm>.
- Utvalg for bygge- og arealsaker sak 39/15. "Områderegulering av Slottsfjellet. Plan ID 0704 20140099 Fastsettelse av planprogram." <http://www.tonsberg.kommune.no>: Tønsberg kommune, 2015.
- Vestfold fylkeskommune. "ARVEN om Gildehallen på Borre." Vestfold fylkeskommune, <http://www.vfk.no/Tema-og-tjenester/Kulturarv/Prosjekter/Avsluttede-prosjekter/Gildehallen-pa-Borre-2010-2013/>.
- . "Regional plan for bærekraftig arealpolitikk." Vestfold fylkeskommune, http://www.vfk.no/PageFiles/4168/2014_RPBA_mal_strategier_retningslinjer_effektmaal.pdf.
- . "Samordnet plan for bruk og utvikling av Slottsfjellsområdet." www.vfk.no: Vestfold fylkeskommune, 2010.
- Waula, Jørg Eirik. "Abbedens hus - en ruin reiser seg." redigert av Museum Stavanger, 28. Stavanger: Museum Stavanger, 2012.
- Østmo, Einar, og Lotte Hedeager. *Norsk arkeologisk leksikon*. Oslo: Pax forlag, 2005.

8.2 Intervjuer.

5. juni 2014 - Jørg Eirik Waula, Daglig leder på Utstein Kloster

29. oktober 2014 – Cecilia Gustavsen, Konservator ved Slottsfjellsmuseet

8.3 Feltstudier.

19. – 23. November 2012 – Carcassonne, Termes, Peyrepertuse og Lastours i Languedoc i Frankrike

19. – 22. November 2013 – Caen og Falaise i Normandie Frankrike

5. juni 2014 – Utstein Kloster, Mosterøy i Rennesøy kommune

8.4 Figurliste.

Figur 1 Ruinkirken på Sola, eget foto	s. 17
Figur 2 Abbedens hus, eget foto	s. 18
Figur 3 Titteskap I Falaise, eget foto	s. 19
Figur 4 Tunsberghus virtualisering, Vestfoldmuseene IKS	s. 20
Figur 5 Carcassonne, eget foto	s. 36
Figur 6 Steinkassetter i Falaise, eget foto	s. 37
Figur 7 Ringmuren i øst, eget foto	s. 60
Figur 8 Foto fra Fischers utgravninger, Gerhard Fischer 1926	s. 61
Figur 9 Fra Termes i Languedoc, eget foto	s. 62

Antall ord i oppgaven: 30 195